

ประเพณีการเกิด

ตามประเพณีแต่เดิมแล้วการเกิดหรือการออกลูกไม่มีหมอ หรือผู้ชำนานเฉพาะด้านมาดูแล ส่วนมากมีอยู่สองกรณี คือ เกิดด้วยตนเอง โดยมีคนในครอบครัว และญาติพี่น้องมาคอยดูแล ส่วนในกรณีที่เกิดลูกยากก็จะเรียกหมอมนต์มาช่วยดูแล โดยหมอมนต์จะท่องคาถาสำนึกให้กิน พร้อมกับนั้นก็เอามือสัมผัสหน้าท้อง สถานที่เกิดจะใช้บริเวณหน้าห้องกอยหรือในเรือนครัว ในกรณีที่ครวมีความกว้างขวางพอ จากนั้นให้พ่อหรือญาติพี่น้องผู้มีจิตใจดีงาม เป็นที่นับถือของสังคมเป็นผู้ตัดสายสะดือเด็ก แล้วเอาสายสะดือและรกย่างไฟประมาณ 5 วัน จึงเอาใส่บั้งไปฝัง หรือ ห้อยไว้ตามต้นไม้ที่อยู่ริมหมู่บ้านหรือตามป่า เด็กที่เกิดมาจะนำไปอาบน้ำให้เนื้อตัวสะอาด นำนานอนในกะดัง จากนั้นก็มาเข้า (เลี้ยงเข้าให้เด็กกิน) แล้วเอาเด็กไปพอก(มาย) ผีพวย โดยพูดกล่าวว่า ถ้าเป็นลูกของผีให้เอาไปในมือนี้นี้ ถ้าใน 3 วันเด็กตายถือว่าเป็นลูกผีพวย แต่ถ้าเลยสามวันมาแล้วถือว่าเป็นลูกคน หลังจากผ่านสามวันไปแล้วก็มีพิธีผูกข้อต่อแขนเด็ก

ประเพณีการแต่งงาน(แต่งงาน)

เมื่อหนุ่มสาวรักชอบกันแล้วพ่อแม่ฝ่ายชายจะมาสู่ขอ หาฤกษ์ หรือวันที่เป็นมงคลเป็นวันแต่งงาน ส่วนมากจะทำพิธีที่บ้านฝ่ายหญิง หรือ เจ้าสาว แต่ในกรณีที่ฝ่ายหญิงมีความขัดเคืองก็อาจจัดที่บ้านฝ่ายชายได้ในพิธีแต่งงานนอกจากหาฤกษ์แล้วยังมีความเชื่อเกี่ยวกับทิศอีก คือ ไม่ให้หันหน้าไปหาทิศหลาวเหล็ก (เหล็กแหลมเหมือนหอก) หรือต้องหันหลังใส่ทิศหลาวเหล็ก ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับทิศหลาวเหล็กมีดังนี้

วันจันทร์ และ เสาร์	หลาวเหล็กอยู่ทางทิศตะวันออก
วันอาทิตย์ และ ศุกร์	หลาวเหล็กอยู่ทางทิศตะวันตก
วันอังคาร และ พุธ	หลาวเหล็กอยู่ทางทิศเหนือ
วันพฤหัสบดี	หลาวเหล็กอยู่ทางทิศใต้

หลังจากแต่งงานแล้วฝ่ายชายหรือเจ้าบ่าวต้องอยู่เรือนเจ้าสาว แต่ในกรณีที่ต้องการเอาเจ้าสาวไปอยู่เรือนเจ้าสาวก็ต้องทำพิธีสู่ขวัญเอาสะไภ้ ออกเหียนและเข้าเหียน แต่ก็ต้องอยู่เรือนเจ้าสาวให้ครบตามกำหนด 3 วัน หรือ 7 วันเสียก่อน

ประเพณีการทำศพ

ชาวบ้านเมืองชาย หลวงพระบาง มีประเพณีการทำศพ คือ เมื่อมีคนตายในเรือน จะเอาศพวางนอนตามแนวขวางกับทางนอนปกติ คือวางนอนตามแป้เรือน โดยเอาศีรษะหันไปทางกอย (ท้าย) เรือน เอาเท้าหันไปทางหน้าเรือน การเอาศพลงจากเรือนจะห้ามออกทางประตูหน้าเรือน โดยห้ามลงจากบันได โดยด้านหน้าเรือนถ้าไม่ทำช่องประตูไว้จะต้องรื้อฝาเรือนออก ตรงประตูหน้าเรือนจะทำร้านไม้ไผ่ไว้สำหรับการนำศพออก ตามความเชื่อที่ปฏิบัติกันมาว่า คนที่ตายไปแล้วจะกลับมาบ้านอีก แต่หลังจากที่นำศพออกจากบ้านไปแล้วก็จะรื้อบันไดไม้ไผ่ออก เมื่อคนตายกลับมาบ้านจะจำเส้นทางของตนไม่ได้

ในสมัยก่อนเมื่อนำศพลงจากเรือน แล้วจะนำไปฝังที่ป่าช้า แต่ปัจจุบันจะเผาศพแทนการฝัง เนื่องจากการฝังศพมากเข้าเมื่อจะฝังศพใหม่ เกรงว่าถ้าขุดหลุมเจอหลุมผีเดิมก็จะเป็นการผิดผี จึงใช้วิธีการเผา

อีกเหตุผลหนึ่งเล่ากันในเมืองชายว่า ในคราวที่เปลี่ยนจากการฝังมาเป็นเผา เพราะมีนิทานเล่าว่า มีคนเดินทางไปพบกับนกแสดที่ตายแล้ว จึงชวนกันเผาศพนกนั้นและเอาธาตุนกบรรจุในธาตุ เมื่อพวกที่ชวนกันเผาศพนกนั้นตายไปต่างได้ไปเกิดเป็นเทพบุตร จึงนิยมการเผาศพนั้นเป็นต้นมา ในการฝังศพแต่เดิมจะมีการเสี่ยงไข่ โดยการเอาไข่ดิบ โยนไปบนที่ที่จะฝัง ถ้าไข่ไม่แตกแสดงว่าที่นั้นมีศพฝังอยู่จะฝังที่นั้นไม่ได้ต้องเสี่ยงโยนไข่ในที่ใหม่ ที่ใดที่โยนแล้วไข่แตกจึงจะฝังศพได้

การนับถือผี

ชาวลาวหลวงพระบางบ้านเมืองขายนับถือผีหลายระดับคือ

ผีเจ้าบ้าน(หอบ้าน)

เป็นผีประจำบ้าน ที่แต่เดิมมีหอผีเจ้าบ้านอยู่ในป่าชายหมูบ้าน ทางด้านทิศใต้ ซึ่งถัดออกไปเป็นป่าช้าของหมู่บ้าน ทุกปีจะมีการบะผี (เลี้ยงผี) ที่หอผีเจ้าบ้านในเดือน 6 หรือเดือน 7 เพื่อความอยู่ดีมีสุขของคนในหมู่บ้านโดยมีกวนจ้าวเป็นผู้ทำพิธี นอกจากพิธีเลี้ยงผีเจ้าบ้านประจำปีแล้ว ชาวบ้านที่หาปลาได้ก็จะต้องมาไหว้ (ควั) ที่หอผีเจ้าบ้านก่อน แต่ถ้าวได้ปลาใหญ่ก็ต้องไหว้และบอกเพื่อนบ้านให้มากินร่วมกันที่บริเวณหอด้วย นอกจากนั้นป่าไม้บริเวณหอผีและบริเวณป่าช้า จะห้ามตัดไม้แต่ลำสัตว์

อย่างไรก็ตามราวปี 1948-1951 ได้มีสาธุใหญ่บุญมา ซึ่งเป็นภิกษุที่เดินทางจำพรรษาอยู่ที่วัดบ้านอู่วัดบ้านเมืองขายและหมู่บ้านอื่นๆในละแวกเดียวกัน ได้มาเทศนาสั่งสอนชาวบ้านว่า การฆ่าสัตว์เป็นสิ่งไม่ดี ซึ่งการฆ่าควายเพื่อเลี้ยงผีเจ้าบ้านเป็นบาปกรรม ชาวบ้านจึงตกลงกันรื้อหอผีเจ้าบ้านลง ตามคำแนะนำของพระบุญมา

ผีจุ่ม(จุ่ม) หรือผีจุ่มเจือ(จุ่มเจือ)

คือผีประจำตระกูลที่สืบเชื้อสายตระกูลต่างกันของแต่ละกลุ่มเครือญาติ มีทั้งหมด 3 กลุ่ม แต่ละกลุ่มจะสร้างหอผีอยู่นอกหมู่บ้านบริเวณใดก็ได้ (ในบริเวณหอบ้าน) ที่แต่ละกลุ่มจะรู้จักกันเอง คือกลุ่มหอนาน ,หอสนเีย และหอง หอนานเป็นกลุ่มที่อพยพมาจากเมืองนานในประเทศจีนตั้งแต่คราวเกิดศึกฮ่อในแต่ละสายจะรู้ว่าวันใดจะจัดพิธีเลี้ยงหอ

ผีเอือน, ผีอาฮัก หรือผีจุ่ม

เป็นผีที่ไว้ในเรือนบริเวณห้องเปิง ซึ่งจะมีการแบ่งผีอาฮักออกไปให้ลูกหลานในแต่ละเรือน แต่ก็จะมีผีในเรือนเจ้าโคตร ผีเรือนหรืออาฮักนี้จะมีการเลี้ยงก็ต่อเมื่อมีการผัดผีเช่น หมั้นสาวกระทำผัดฮิตคลอง ซึ่งถ้ามีการเลี้ยงผีนี้เจ้าโคตรจะต้องเป็นผู้จัดพิธีการเลี้ยงเพื่อแก้ผัดผั้น ชาวบ้านจึงเรียกผีนี้ว่า ผีสาละถี

หลักบ้าน

หลักบ้านของบ้านเมืองขายเป็นหลักเสากลมปักอยู่กลางหมู่บ้านบริเวณหน้าเรือนของตาแสง (กำนัน)เก่า แต่ปัจจุบันนี้เสาหลักหมดแล้ว และได้ปักหลักขึ้นใหม่มาทดแทนหลักเดิม แต่ทุกปี ก็จะมีพิธีสวด(สวด)บ้านในเดือน 7 เพื่อไล่ความไม่ดีต่างๆออกไปจากบ้านและให้เกิดความสงบร่มเย็น ในระหว่างพิธีสวดบ้าน ชาวบ้านจะทำการปิดกั้นทางเข้าบ้านด้วยตาแหลว โดยจะแบ่งกันทำเฟืองหญ้า (เปี้ยหญ้าคา) ซึ่งแต่ละเรือนจะได้รับการกำหนดให้ทำยาวเป็นระยะกี่เมตร จากนั้นจะเอาเฟืองหญ้าผูกต่อกันล้อมบ้านไว้ และผูกกับตาแหลวตรงประตูหรือทางเข้าบ้านทุกทาง พิธีกรรมจะเริ่มแต่บ่ายสามโมงเป็นต้นไป ในระหว่างพิธีสวดบ้านจะห้ามผู้คนผ่านเข้าออกบ้าน แม้แต่คนในหมู่บ้านก็ห้ามเข้าจนกว่าจะเสร็จพิธี และขณะที่ทำพิธีคนนอกหมู่บ้านจะเข้าไม่ได้เลยในวันนั้น

การเลือกตำแหน่งของการตั้งหมู่บ้าน

ก่อนจะตั้งหมู่บ้านชาวลาวหลวงพระบางต้องมีการเสี่ยงทายหาที่ดินว่า ถ้าวางบ้านขึ้นแล้วจะอาศัยอยู่เป็นมงคลหรือไม่ โดยทั่วไปแล้วจะมีการเสี่ยงอยู่ 3 วิธี คือ

การเลี้ยงข้าว เอาข้าวสารใส่จานพอประมาณ จากนั้นให้จับข้าวขึ้นมา ทำหลายครั้ง แต่ละครั้งให้นับจำนวนเมล็ดข้าวด้วย ถ้าจำนวนที่นับได้ในแต่ละครั้งเป็นจำนวนที่มากกว่าคู่แสดงว่าดี

การเลี้ยงไข่ เอาใบตองกล้วยมารองใส่แป้น หรือ ชาม แล้วเอาไข่ตั้งไว้ในแนวตั้ง ถ้าไข่ตั้งอยู่แสดงว่าดี ขณะที่ไข่ตั้งอยู่นั้นยังสามารถหมุนใบตองกล้วยได้ด้วย

การเลี้ยงดอกหลักไม้ นำไม้ยาวประมาณ 1 คืบ(ประมาณ 20 เซนติเมตร) จากนั้นให้ดอกลงดินในบริเวณที่จะตั้งหมู่บ้าน แล้วปล่อยทิ้งไว้ 1 คืน เช้าวันต่อมาให้ดู และ สังเกตดังนี้

หลักไม้อยู่ในระดับเดิมถือว่าดี อยู่ได้

หลักไม้โผล่ขึ้นจากหน้าดินไม่ดี อยู่ไม่ได้

ประเพณีการเอาแรงปลูกเรือน

ในสมัยก่อนในการปลูกเรือนของชาวบ้านเมืองชายจะช่วยกันโดยเพื่อนบ้านจะร่วมลงแรงในการปลูกเรือนโดยกำหนดว่าในแต่ละปีจะมีใครในหมู่บ้านจะปลูกเรือนรวมแล้วจำนวนกี่หลัง ก็จะช่วยกันตั้งแต่การหาไม้ตัดไม้ ในการตัดไม้อาจใช้เวลาจนถึง 3 ปีเมื่อได้ไม้ตามต้องการแล้วก็จะช่วยกันปลูกเรือนจนสำเร็จ อย่างไรก็ตามภายหลังอเมริกาเข้ามาระหว่างสงครามปฏิวัติ ได้ว่าจ้างชาวบ้านทั้งการทำนาและปลูกข้าวอื่น ๆ ทำให้ชาวบ้านบางส่วนไม่มีเวลาร่วมลงแรงในการปลูกเรือน จึงเริ่มมีการช่วยด้วยการออกเงินแทนการออกแรงต่อมาประเพณีร่วมปลูกเรือนจึงลดความสำคัญลง และหันมาใช้เงินจ้างปลูกเรือนแทน

ในการปลูกเรือนของชาวบ้านสิ่งจะช่วยกันโดยเพื่อนบ้านจะร่วมลงแรงในการปลูกเรือน หรือ วาน ญาติและเพื่อนบ้านมาปลูกเรือน ก่อนจะปลูกเรือนต้องเตรียมวัสดุ โดยสามีภรรยาต้องตกลงกันว่า จะใช้เวลาในการรวบรวมวัสดุกี่ปี ซึ่งโดยปกติแล้วจะใช้เวลาประมาณ 1-2 ปี บางครั้งก็จะมีพ่อแม่และญาติสนิทเข้ามาช่วยเหลือตั้งแต่การหาไม้ ตัดไม้ เมื่อได้จำนวนไม้ตามต้องการแล้วก็จะช่วยกันปลูกเรือนจนสำเร็จภายในหนึ่งวัน โดยที่โครงสร้างและองค์ประกอบหลักของเรือนต้องสำเร็จ ส่วนที่เหลือเป็นหน้าที่ของเจ้าของเรือนและญาติสนิทจะเป็นผู้ลงมือก่อสร้างต่อ

ในการเลือกตำแหน่งที่ตั้งของเรือน จะยึดถือตามการเสี่ยงทายการเลือกที่ตั้งหมู่บ้าน ถ้าการเลือกที่ตั้งหมู่บ้านได้ก็แสดงว่าตั้งเรือนได้ แล้วแต่ว่าจะมีการแบ่งแปลงดินให้อยู่ที่ไหนของหมู่บ้าน

การเลือกไม้ ต้องเลือกไม้ลำข้อสาม (ไม้ที่ลำต้นค่อนข้างตรง) ลำยาวเอาทำเสา ขาง ตง แล้วแต่การพิจารณา ส่วนไม้ที่ห้ามนำมาใช้ในการปลูกบ้านได้แก่ ไม้แยงเงา (ไม้ที่ขึ้นตามริมห้วย) เคือเขาเกี้ยว (ไม้ที่เถาว์ล้วยพันต้น) ตายหง่า น้ำเซาะราก ไม้โกน ไม้ช้างเหยี่ยว ไม้ล้ม ไม้กายตอ เป็นต้น

การกำหนดสัดส่วนของเรือน

การกำหนดสัดส่วนเรือนส่วนมากขึ้นอยู่กับช่างแปงเรือนและเจ้าของเรือน แต่เดิมจะกำหนดดังนี้ ความยาวของข้อ 5 คอก ขาง(รอด) 6 คอก ความสูงของดั่งเท่ากับฝ่าท้องข้อ (ครึ่งหนึ่งของข้อ) ความสูงของเรือนจากขางถึงข้อ (ตัวเรือน) ต้องมากกว่าความสูงของใต้ถุน (หน้าดินถึงขาง) ประมาณ 0.5-1.0 เมตร การกำหนดนี้ไม่ได้เป็นมาตรฐาน บางครั้งก็ขึ้นอยู่กับความยาวของไม้ที่เตรียมไว้ ส่วนรูปแบบของเรือนนั้นต้องเป็น ทรงช้างเหยี่ยว (ข้างถ่างขา) หรือ เสาต้องสอบเข้า

หลังจากที่เตรียมวัสดุแล้วต้องหาวันที่เป็นมงคลปลูกเรือน โดยผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้ที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมในหมู่บ้านจะเป็นคนหาฤกษ์ให้ ส่วนมากแล้วจะถือปฏิบัติกันดังนี้ เชิงวันศุกร์ ปลูกวันเสาร์ คือทำการปักผังเตรียมการปลูกเรือนในวันศุกร์ วันเสาร์จึงลงเสาปลูกเรือน และเริ่มในเวลาที่ต้องกล้วยเหลือ้ม คือ เวลาขณะที่ใบตองกล้วยต้องแสงแดดตอนเช้า

บทที่ 6

เรือนลาวหลวงพระบาง

การวางแผนผังชุมชนหมู่บ้านลาวหลวงพระบาง

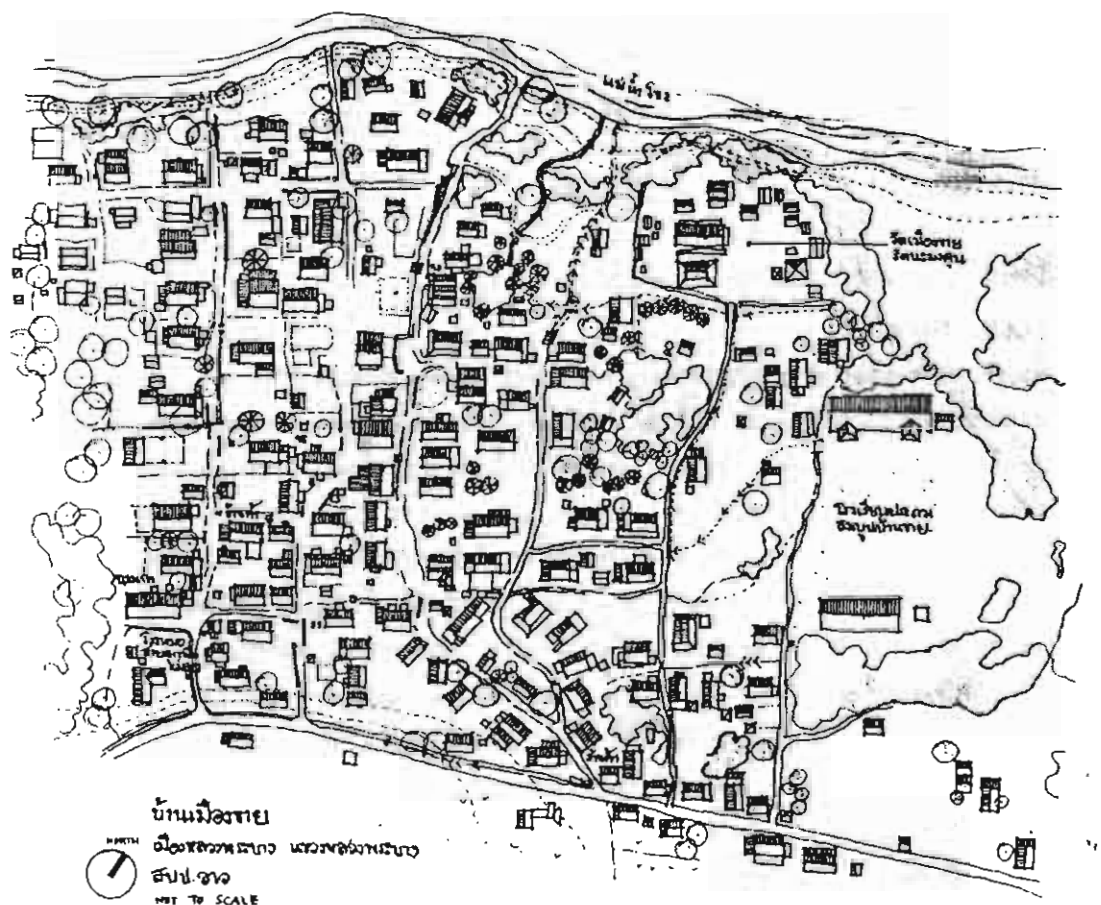
ชุมชนบ้านเมืองชาย

ตั้งอยู่ริมฝั่งที่ราบแคบๆลาดลงสู่แม่น้ำโขง ในการปลูกสร้างเรือนแต่เดิมยึดหลักการวางผังโดยจัดวางให้ด้านแปะเรือนหรือด้านยาวขนานกับสายน้ำ เป็นผลทำให้เรือนทุกหลังวางขนานกัน ตำแหน่งการจัดวางเรือนภายในพื้นที่ชุมชนนั้นจะหันด้านสี่หน้า(ด้านสกัด)หากัน เรือนหลังถัดไปหากชนด้านหลัง ก็จะหันด้านหลังเรือนให้เป็นการจัดวางอย่างเป็นระบบ โดยด้านที่หันหน้าหากันจะเป็นถนนหรือทางเดินภายในหมู่บ้าน ภายในชุมชนจะไม่มีกั้นรั้วระหว่างเรือน การระบายน้ำจะปล่อยไปตามธรรมชาติ โดยน้ำจะไหลผ่านทางเดินหรือถนนภายในชุมชนลงสู่แม่น้ำโขง มีหลักบ้านอยู่ใจกลางพื้นที่ชุมชน โดยเดิมจะอยู่ในตำแหน่งที่ใกล้กับเรือนของผู้นำชุมชน ได้แก่ตาแสงหรือกำนันเก่า การกำหนดทิศทางและการจัดวางพื้นที่องค์ประกอบสำคัญต่างๆของชุมชนจะยึดทิศทางการไหลของแม่น้ำเป็นหลัก โดยที่ทิศใต้จะเป็นทิศที่น้ำไหลลงหรือท้ายน้ำของหมู่บ้าน ดังนั้น ทิศเหนือจึงเป็นทิศของต้นน้ำ วัดของหมู่บ้านตั้งอยู่ริมแม่น้ำทางทิศเหนือ ส่วนทางทิศใต้มีหอเจ้าบ้านและป่าช้าตามลำดับ

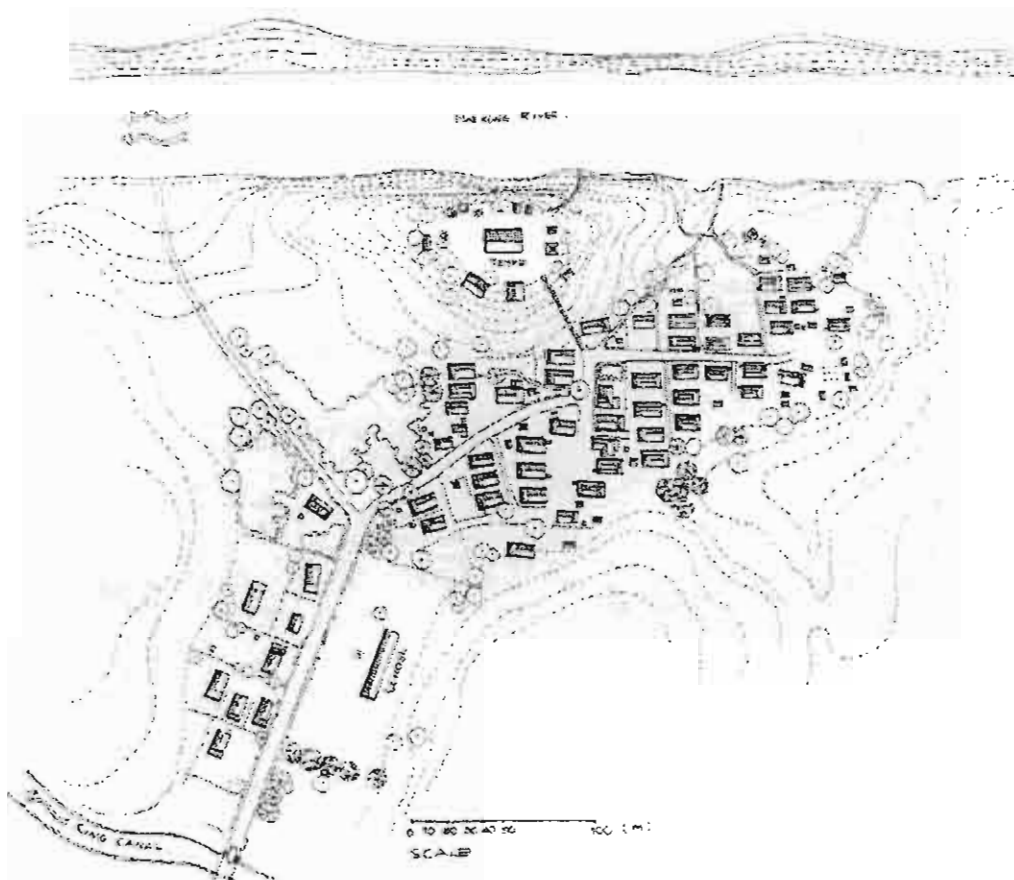
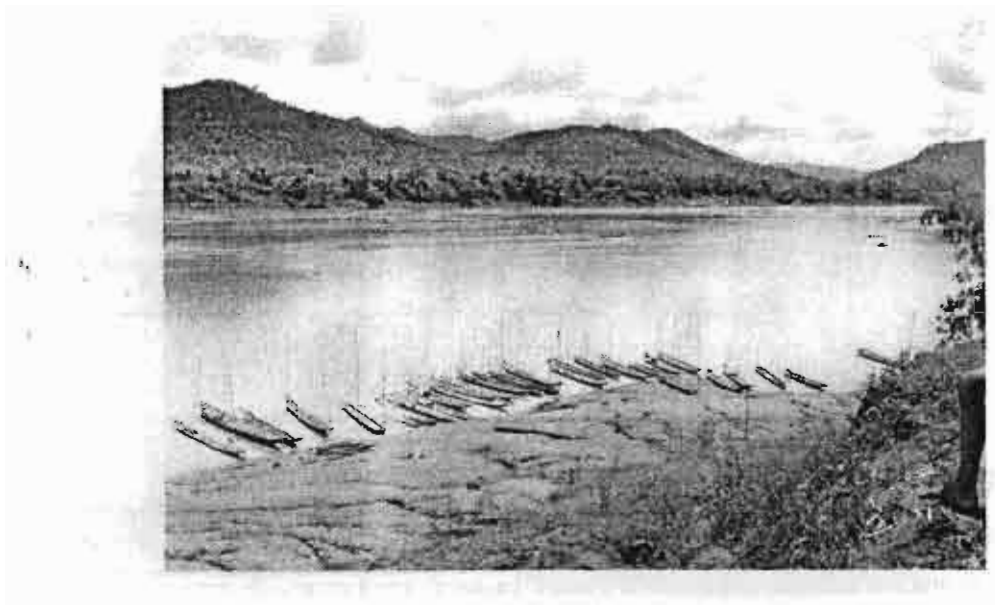
ชุมชนบ้านสิง

ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบลุ่มระหว่างเนินเขาและอยู่ริมแม่น้ำโขงเหมือนกับชุมชนบ้านเมืองชาย มีลำน้ำห้วยสิงซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำโขงเป็นองค์ประกอบที่กำหนดของเขตพื้นที่ชุมชนทางทิศใต้ จากการที่มีแหล่งน้ำสำคัญถึงสองแห่งทำให้ชุมชนให้ความสำคัญกับน้ำ การจัดวางเรือนและองค์ประกอบชุมชนจะกำหนดโดยใช้ทิศทางที่แม่น้ำโขงไหลบอกตำแหน่งหัวบ้านและท้ายบ้าน โดยยึดหลักว่าน้ำจะไหลจากหัวบ้านไปท้ายบ้าน ชุมชนเริ่มก่อตั้งจากเรือน 3-4 หลังบริเวณกลางชุมชนปัจจุบันแล้วค่อยๆขยายตัวออกมาเรื่อยๆ ชุมชนมีหลักบ้านปักไว้บริเวณลานกลางชุมชน การวางตัวเรือนจะวางสันหลังคาเรือนขนานกับแม่น้ำโขงตามหลักความเชื่อที่ “ไม่วางเรือนให้ขวางน้ำ”

เรือนที่ตำแหน่งติดกันจะจัดวางโดยให้เอาด้านหน้าเรือนหันหากัน และเรือนที่วางต่อไปทางด้านหลังก็จะหันด้าน
 กอยหรือด้านหลังเรือนหากัน (สมมติ จันดารา, สัมภาษณ์) บริเวณที่เรือนหันหน้าหากันจะมีลานกว้าง เพื่อใช้เป็น
 ลานอเนกประสงค์ โดยจะมีทางเดินระหว่างเรือนแยกออกจากพื้นที่ลาน การจัดวางองค์ประกอบชุมชนที่สำคัญจะ
 คำนึงถึงทิศทางที่น้ำไหลเป็นหลัก วัดจัดวางอยู่ริมแม่น้ำ พื้นที่วัดเป็นตำแหน่งหัวบ้านที่สูงที่สุดในบริเวณชุมชน
 ส่วนพื้นที่ป่าช้าจัดวางไว้ท้ายชุมชนริมห้วยสิง เนื่องจากคติที่เชื่อมาแต่โบราณว่าหากวางป่าช้าไว้เหนือบ้านผีจะ
 ช่มบ้าน ชุมชนบ้านสิงจะวางเล่าข้าวเป็นกลุ่มตามชายขอบหมู่บ้าน มีจำนวนไม่มากนักที่ตั้งอยู่ในบริเวณเรือน แต่
 เดิมส่วนใหญ่จะใช้การสัญจรทางน้ำ ระยะหลังจึงเปลี่ยนมาใช้ถนน ทำให้ทางเข้าหมู่บ้านเปลี่ยนมาอยู่ทางด้านที่
 ต่อกับถนนใหญ่ที่เชื่อมมาทางด้านทิศใต้ เส้นทางเข้าหมู่บ้านจึงต้องข้ามห้วยสิงและผ่านโรงเรียนก่อนเข้าสู่พื้นที่
 หมู่บ้าน

ภาพที่ 6-1 แสดงผังบริเวณชุมชนบ้านเมืองทย

ภาพที่ 6-2 แสดงผังบริเวณและแม่น้ำโขงซึ่งเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญของชุมชนบ้านสิง

การวางผังชุมชนลาวในหลวงพระบางโดยทั่วไปมักตั้งอยู่ริมแม่น้ำ ทั้งบ้านสิงและบ้านเมืองชายจะยึดที่ตั้งตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรสำหรับยังชีพอย่างเพียงพอ ซึ่งส่วนใหญ่จะเลือกพื้นที่ริมแหล่งน้ำธรรมชาติ หากที่ตั้งไม่มีลำน้ำใหญ่จะเลือกพื้นที่ที่มีแหล่งน้ำที่มีขนาดเล็กลงมา ได้แก่ พื้นที่ตามริมห้วยอันเป็นที่อุดมสมบูรณ์ สามารถทำเพาะปลูกและทำนาทำสวนได้ดี โดยส่วนใหญ่แล้วลำห้วยเหล่านี้จะไหลลงสู่แม่น้ำสายใหญ่กว่า ดังจะเห็นได้จากสภาพที่ตั้งของบ้านเมืองชายที่มีลำห้วยสีไหลลงสู่น้ำโขง ส่วนบ้านสิงก็มีลำห้วยสีไหลลงสู่แม่น้ำโขงเช่นเดียวกัน ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ที่คล้ายกันมากทำให้ลักษณะของชุมชนมีวิธีการวางตัวเรือนโดยให้ความสำคัญกับลักษณะของสภาพแวดล้อมที่ตั้งจากการให้แนวของลำน้ำโขงเป็นหลัก จึงมีความเชื่อและหลักการในการวางตัวเรือนที่คล้ายกัน คือ การวางตัวเรือนตามยาว ตามแนวนานกับลำน้ำโขง เนื่องจากพื้นที่เป็นที่ลาดลงไปสู่ลำน้ำ ทำให้เส้นทางระบายน้ำของชุมชนเป็นแนวเดียวกันกับเส้นทางเดินหลักในหมู่บ้าน

ผังบริเวณเรือน

บริเวณเรือนจะไม่มีรั้วปิดล้อมที่ชัดเจน การเข้าสู่ตัวเรือนจะผ่านลานบ้านซึ่งจะเชื่อมโยงสู่ที่ว่างของกลุ่มเรือน ภายในบริเวณเรือนไม่มีบ่อน้ำ เนื่องจากใช้น้ำในแม่น้ำโขงและน้ำจากห้วยและน้ำรินจากภูเขาซึ่งมีอย่างเพียงพอตลอดทั้ง พื้นที่รอบเรือนใช้ปลูกสวนครัวสำหรับใช้ประกอบอาหารประจำวัน หากเป็นพืชอื่นๆที่เป็นอาหารและสามารถจำหน่ายได้ จะปลูกบริเวณสวนซึ่งอยู่ริมห้วยไกลออกไปจากชุมชน พื้นที่เรือนซึ่งมีไม่มากนักจะปลูกไม้ยืนต้นที่ให้ผลและร่มเงา รวมทั้งพืชอื่นๆที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม เช่น ต้นดอกจำปาหรือต้นลั่นทม ดาวเรือง พลุและกล้วย ใต้ถุนเรือนเป็นที่เก็บของและเป็นคอกไก่ คอกหมู ส่วนวัวควายจะปล่อยไว้ตามนาตามสวนโดยคนในชุมชนจะร่วมกันดูแล

ภาพที่ 6-3 สภาพแวดล้อมภายในชุมชนบ้านเมืองชาย

ภาพที่ 6-4 สภาพแวดล้อมชุมชนบ้านสิง

ภาพที่ 6-5 ทิศทางการพัฒนาพื้นที่หลังคาเรือนที่ขนานกัน ของชุมชนบ้านสิง

ภาพที่ 6-6 กลุ่มเฝ้าข้าวที่อยู่ชายขอบชุมชนบ้านสิง

เฝ้าข้าวหรือหวั่นข้าว: แต่เดิมเฝ้าข้าวส่วนมากจะสร้างไว้ที่ริมหมู่บ้านและอยู่ติดกับที่นา เพื่อความสะดวกในการนำผลผลิตมาใส่เฝ้า หากเป็นญาติกันจะปลูกเฝ้าข้าวไว้ในบริเวณเดียวกัน เหตุผลอีกประการหนึ่งที่สำคัญ คือ ต้องการแยกข้าวออกจากเรือน ทั้งนี้เนื่องจากเรือนปลูกสร้างด้วยโครงสร้างไม้และหญ้าเป็นหลัก วัสดุเหล่านี้ติดไฟได้ง่าย หากเกิดอัคคีภัยบ่อยครั้งจะได้มีข้าวเหลือไว้บริโภคในยามที่ขัดสนได้ ชาวลาวหลวงพระบางจึงนิยมปลูกเฝ้าข้าวห่างออกไปจากพื้นที่เรือนในชุมชน คติความเชื่อที่มีลักษณะคล้ายกันนี้ในชุมชนบ้านสิงยังรวมไปถึงการห้ามนำข้าวไว้ใต้ถุนเรือน เนื่องจากเชื่อว่าข้าวเป็นของสูงและมีบุญคุณต่อชีวิตจึงห้ามคนอาศัยอยู่เหนือข้าว คติเหล่านี้สะท้อนให้เห็นในการจัดวางพื้นที่ชุมชนและผังบริเวณเรือนอย่างชัดเจนในพื้นที่ชุมชนบ้านสิง ส่วนชุมชนบ้านเมืองขายนั้น แม้แนวความคิดจะเปลี่ยนไปแล้วเนื่องจากการที่มีการเข้าถึงจากถนนได้สะดวกกว่าและมีจำนวนครัวเรือนที่มากกว่า ส่วนใหญ่ชาวบ้านเมืองขายจึงนิยมปลูกเฝ้าข้าวใกล้กับพื้นที่เรือนเพื่อป้องกันขโมยจากการสำรวจพื้นที่ผังบริเวณของเรือนบางหลัง ข้อมูลที่ได้จากเจ้าของเรือนคนปัจจุบัน ยังคงพบแนวคิดที่สะท้อนคติเหล่านี้อยู่ เช่น เฝ้าข้าวของเรือนเลขที่ 95 หน่วย 7 เดิมปลูกห่างออกไปจากตัวเรือนรวมอยู่กับเฝ้าข้าวของพี่น้องคนอื่นๆ เพิ่งจะมีการห้ามเฝ้าข้าวเดิมที่อยู่ไกลออกไปย้ายมาตั้งบริเวณใกล้เรือนเมื่อ 4 ปีที่ผ่านมา

ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับทิศทางของเฝ้าข้าวนั้น ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจไม่มีการระบุทิศทางที่ตั้งที่ชัดเจน สามารถตั้งอยู่ทางทิศไหนของเรือนก็ได้ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะวางในตำแหน่งที่เข้าถึงสะดวกใกล้ทางสัญจรหรือถนน อย่างไรก็ตาม เฝ้าข้าวต้องไม่อยู่ในตำแหน่งที่อยู่ปลายเท้าและประตูเฝ้าข้าวต้องหันไปทางด้านทิศตะวันออกเสมอ เรือนในชุมชนบ้านสิงส่วนมากจะปลูกเฝ้าข้าวด้านที่ติดกับหัวนอน แต่ระยะหลังจะนิยมทำเป็นหวั่นข้าวซึ่งมีขนาดเล็กลง สามารถเคลื่อนย้ายสะดวกและเก็บไว้ใต้ถุนเรือนได้ (ทิดเหนียว บุนสุข, สัมภาษณ์)

สวนครัว: ในบ้านสิงแต่เดิมห้ามวางสวนครัวอยู่ด้านหน้าเรือน แต่ต่อมาไม่ถือเรื่องทิศทาง ที่ตั้งของสวนครัวของทั้งสองชุมชนทั้งในบ้านสิงและบ้านเมืองชายส่วนมากจะอยู่ด้านหลังของเรือนและอยู่ใกล้กับลานเปียกพืชที่นิยมปลูกจะเป็นพืชที่ใช้ในการปรุงอาหารเป็นหลัก ส่วนใหญ่จะเป็นพริก หอม ผักชี กระเทียมและตำลึง เป็นต้น

คอกสัตว์: คอกสัตว์ส่วนมากจะเป็นคอกไก่หรือลูกไก่ ตั้งอยู่ใต้ถุนหรือริมรั้ว ส่วนคอกหมูจะตั้งอยู่ริมขอบเขตของพื้นที่เรือน

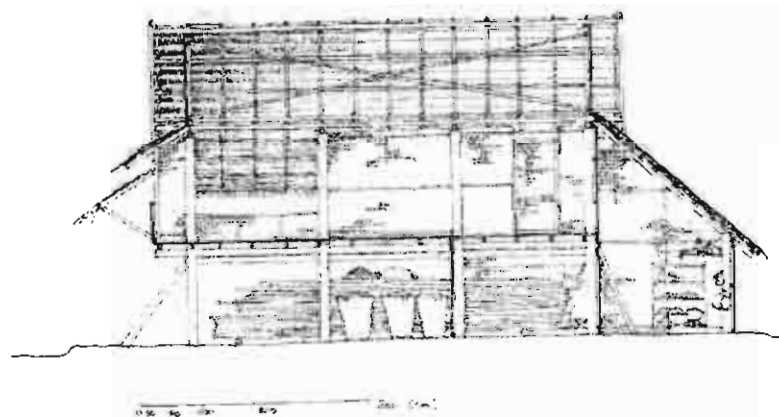
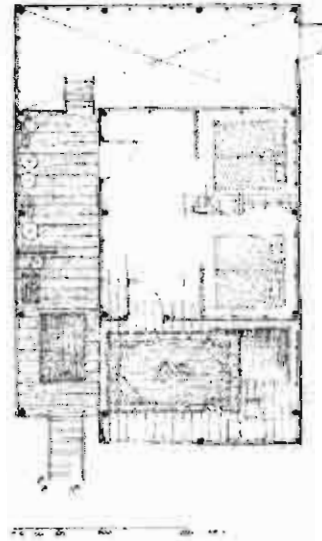
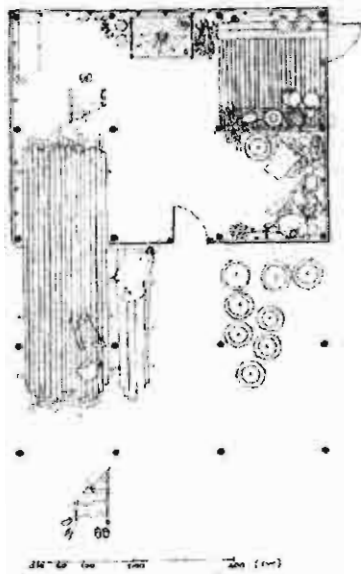
เรือนลาวหลวงพระบาง

จากการตรวจสอบเรือนในบ้านเมืองชาย บ้านสิง ในเขตหลวงพระบางและแหล่งข้อมูลในเขตแขวงหลวงพระบางจากเอกสารพบว่า ลักษณะเรือนหลวงพระบางมีลักษณะเฉพาะและพัฒนาการในท้องถิ่นที่แตกต่างไปจากที่อื่นๆ ที่สำคัญก็คือ การปรับเปลี่ยนหลังจากจากการมุงหลังคาด้วยหญ้ามาเป็นกระเบื้องดินเผา แต่ลักษณะบางประการของเรือนแบบเดิมก็ยังคงอยู่ จากการศึกษาของ Sophie และ Pierre (2003:109) โดยการสำรวจเรือนในเขตหลวงพระบางหลายแห่งพบว่ามียุทธศาสตร์การปลูกสร้างเรือนที่คล้ายกันมากจนหาความแตกต่างไม่ได้ หลังฐานทั้งหมดเมื่อเปรียบเทียบกับเรือนในบ้านเมืองชายและบ้านสิงก็ชี้ให้เห็นว่ารูปแบบเรือนหลวงพระบางมีการเปลี่ยนแปลงจากเรือนแบบง่ายหรือเรือนน้อย ที่เป็นเรือนกิ่งชั่วคราวมาเป็นเรือนไม้จริง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงการใช้วัสดุบางประการก็มีผลต่อรูปแบบเรือนอย่างมีนัยยะสำคัญ อาจกล่าวได้ว่าเรือนในหลวงพระบางมีแบบเรือนที่พัฒนาต่อเนื่องกันดังนี้

1. เรือนน้อย หรือเฮือนน้อย

เรือนน้อยน่าจะจัดเป็นเรือนแบบเดิมที่ก่อสร้างกันในคราวที่มีการตั้งถิ่นฐานชุมชนในระยะแรกๆ ชาวบ้านเมืองชายกล่าวว่าเรือนน้อยที่เป็นเรือนแบบเก่าที่สุด เป็นเรือนเดี่ยวไม่มีเขย แต่จะกันส่วมนอนในเรือนนอน และมีชานด้านข้างเรือนหรือด้านแป หลังคามุงหญ้า พื้นปูฟาก ฝาเป็นฝาไม้เหี้ยหรือไม้ไผ่ทาบสานขัดเป็นแผง (ทิดผั้น จันทะนิค, สัมภาษณ์) ลักษณะเช่นนี้คล้ายกับเรือนชาโนลาวทางใต้และในเขตภาคอีสาน ทั้งนี้เนื่องจากเรือนน้อยเป็นเรือนแบบที่ยังไม่ถาวรหรือเป็นเรือนชั่วคราวเช่นเดียวกันกับเรือนเหี้ยในเขตภาคอีสานของประเทศไทย เรือนน้อยยังเป็นรูปแบบเรือนที่ปลูกสร้างขึ้นสำหรับครอบครัวที่ยังไม่พร้อมที่จะปลูกเรือนไม้จริงหรือเรือนถาวร เรือนแบบนี้ในการศึกษาของ Sophie และ Pierre (2003:109) เรียกว่า เรือนหลังคาเดี่ยว หรือ เรือนแบบง่าย (Sophie และ Pierre 2003:108) โดยทั่วไปเรือนในเขตหลวงพระบางมักเป็นเรือนหลังคาจั่วเดี่ยว แม้แต่เรือนไม้จริงถาวรก็ทำเป็นเรือนจั่วเดี่ยว แต่อาจมีหลังคาจั่วเล็กของครัวไฟวางขวางอยู่ท้ายเรือน

โดยลักษณะเรือนที่ง่ายที่สุดตามข้อมูลของ Sophie และ Pierre ก็เป็นเรือนจั่วเดี่ยว แพนผังเรือนมีส่วนที่เป็นฮ้านหรือร้านอยู่ตอนหน้า ถัดเข้าไปเป็นส่วนห้องนอนมีฝาผนังแยกจากส่วนฮ้าน มีบันไดขึ้นจากพื้นดินสู่ฮ้านทางด้านแปหรือด้านข้าง เรือนแบบนี้ไม่มีเขยด้านข้าง การเข้าสู่ส่วนนอนจึงต้องเข้าจากทางฮ้าน นอกจากเรือนแบบง่ายหรือเรือนน้อยแบบที่ได้อธิบายถึงนี้แล้ว ยังมีเรือนน้อยแบบมีเขยด้วย ลักษณะแผนผังเรือนน้อยแบบนี้ประกอบไปด้วยห้องนอนอยู่ตรงส่วนกลางเรือน มีฮ้านหรือร้านเป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง มีฝาผนังต่ำๆใช้เป็นที่รับแขกและใช้ออกเนกประสงค์ ตอนท้ายเป็นที่ตั้งครัวไฟและชานน้ำ ทั้งสามส่วนต่อเนื่องกันด้วย

ภาพที่ 6-7 เรือนน้อย เลขที่ 2 หน่วย 05 บ้านสิง หลวงพระบาง แขวงหลวงพระบาง

ทางเดินด้านข้างแบบเขี้ยว ซึ่งลักษณะเรือนเลขที่ 02 หน่วยที่ 5 ในบ้านสิงก็มีแผนผังแบบเดียวกัน เพียงแต่ปรับ ส่วนครัวไฟให้ตั้งอยู่บนพื้นดินแทนที่จะเอาไว้บนพื้นเรือนเท่านั้น บันไดทางขึ้นของเรือนน้อยจะขึ้นจากพื้นดินหรือ อาจทำร้านต่ำๆแบบชานพักบันไดแล้วทอดบันไดขึ้นสู่ส่วนเขี้ยวทางด้านสกัดเรือน โดยอาจมีเทิบหรือเพิงเล็กๆมุง บันได

วัสดุและโครงสร้างเรือนน้อยอาจแบ่งเป็นส่วนโครงสร้างหลักคือเสาและคานรับพื้นหรือรอด (ข้างล่าง) ซึ่งมักเป็นไม้จริง แต่เสาเป็นลำหน้าตัดกลมเล็กกว่าเสาของเรือนแบบถาวร โดยตัดต้นไม้แล้วนำมาตากเปลือก ออกเท่านั้น โครงไม้จริงอาจรวมส่วนโครงหลังคาคือช่อ ส่วนที่ใช้ไม้ไผ่อาจจะใช้ในส่วนของดงรับพื้น (ข้างวาง) และส่วนของสียัวหรือจันทัน แปและกลอนที่ใช้ผูกกับดัดหญ้าคา พื้นเรือนจะปูด้วยฟากทั้งหมดฝาเรือนเป็นไม้ไผ่สาน หลังคามุงด้วยหญ้า เรือนน้อยนี้มักจะปลูกโดยการฝังเสาลงกับพื้นดิน (ซึ่งเรือนในรุ่นหลังลงมา นิยมวางเสา บนหิน)

2. เรือนที่พัฒนาต่อจากเรือนน้อย

พื้นที่ในเรือน

ในเรือนลาวหลวงพระบางมีพื้นที่ในเรือนที่แบ่งส่วนใช้สอยและความหมายที่แตกต่างกันออกไป โดยทั่วไปก็มีส่วนพื้นที่แบบเดียวกันกับเรือนของไทย-ลาวกลุ่มอื่นๆที่อยู่ในเขตภาคอีสานของประเทศไทย และเรือนในเขต เวียงจันทน์และลาวทางตอนใต้ พื้นที่ที่สำคัญในเรือนลาวหลวงพระบางมีดังนี้

เรือนใหญ่ (เรือนนอน)

ลักษณะการใช้งานเป็นพื้นที่อเนกประสงค์ภายในเรือน ใช้สำหรับกิจกรรมในครอบครัวและเป็นพื้นที่ส่วน นอน มักจะเป็นพื้นที่โล่งไม่มีการกั้นห้อง จะมีเฉพาะผนังปิดล้อมเฉพาะรอบนอกเท่านั้น การเรียกชื่อพื้นที่ใช้งาน ส่วนต่างๆจะเรียกตามการแบ่งเขตภายในเรือน คือ

เปิง หรือห้องเปิง เป็นพื้นที่ในเรือนที่เป็นโถงตอนหน้าสุด ซึ่งที่ผาด้านทิศหัวนอนจะมีหิ้งบูชาผีบรรพ บุรุษหรือหิ้งพระ (มักไม่มีองค์พระตั้งอยู่บนหิ้ง) ห้องเปิงมักเป็นที่นอนของลูกชาย

กลางเรือน (กางเขื่อน) เป็นพื้นที่ถัดจากห้องเปิงเข้าไปก่อนที่จะถึงส้วมกอยหรือห้องส้วมตอนท้าย กลางเรือนจะเป็นที่ที่พ่อแม่นอน

ห้องส้วม จะอยู่ตอนท้ายเรือน มักกันเป็นห้องเมื่อลูกสาวแต่งงาน (แต่งงาน) บางครั้งเรียกว่า *ส้วม กอย* ถ้ามีลูกสาวอีกหนึ่งคนแต่งงานก็จะกันเป็นส้วมอีกหนึ่งห้องอยู่ถัดเข้ามาด้านใน

ฮ้านหรือระเบียง: เป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่งที่อยู่ภายนอกพื้นที่ในเรือนนอน โดยอยู่ตอนหน้าด้านสกัดเรือน ฮ้านหรือ ระเบียงอาจอยู่ใต้หลังคาเรือนใหญ่ หรืออาจต่อออกจากเรือนใหญ่ออกไปทางด้านสกัดหน้าเรือน แล้วต่อหลังคา เป็นเทิบออกมาคลุมก็ได้ ฮ้านใช้เป็นที่พักผ่อน รับประทานอาหาร รับแขกและทำงานอดิเรก บางครั้งก็ใช้เป็น ที่นอนของลูกชายและที่นอนแขก

เขี้ยว: เป็นพื้นที่โล่งเพื่อการใช้งานอเนกประสงค์ โดยพื้นที่เขี้ยวจะมีหลังคามานตลอดแนวยาวหรือด้านแปของ เรือน โดยจะแยกเป็นพื้นที่ต่างหากจากส่วนหลังคาที่คลุมเรือนใหญ่ พื้นมักไม่ลาดระดับ

ชาน: ส่วนมากเรียกว่า ชานตากแดด ตามลักษณะตำแหน่งที่ตั้งในแผนผังเรือน ซึ่งจะไม่มียหลังคาคลุม การเรียกชื่อชานจะแตกต่างกันตามหน้าที่ใช้สอย เช่น ชานที่เชื่อมต่อระหว่างเรือนใหญ่กับครัว เรียกว่า **ชานต่อเรือน** ส่วนชานที่อยู่ติดกับครัวที่ใช้เป็นที่เก็บโถ่งน้ำสำหรับใช้ประกอบอาหารและซักล้าง เรียกว่า **ชานเปียก** ส่วนตำแหน่งของชานเปียกนั้นอยู่ทางทิศไหนก็ได้ โดยพิจารณาความเหมาะสมจากสภาพแวดล้อมโดยรอบเรือน และลักษณะของที่ตั้ง ได้แก่ ความลาดชันของพื้นที่ เป็นต้น พื้นที่ใต้ถุนของชานเปียกมักจะเป็นส่วนที่สัตว์เลี้ยงในบ้านหาอาหาร

ครัว: พบทั้งที่เป็นแบบครัวไฟ คือ เป็นพื้นที่สำหรับประกอบอาหาร มีเตาไฟ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเรือนใหญ่ หากแยกเป็นเรือนเป็นหลังออกจากเรือนใหญ่แล้วมีชานคั่นจะเรียก เรือนครัว ใช้เป็นที่ปรุงอาหารและรับประทานอาหารภายในครอบครัว หากพื้นที่ส่วนนี้กว้างขวางพอ ก็จะใช้เป็นพื้นที่สำหรับคลอตกตากและอยู่ไฟ ส่วนมากมักใช้พื้นที่หน้าส่วมกอยเป็นที่เลี้ยงดูทารก เหนือเตาไฟขึ้นไปจะมีหิ้งสำหรับเก็บอาหารแห้ง เช่น พริกแห้ง กระเทียม เครื่องจักสาน เป็นต้น การวางเตาไฟในเรือนครัวจะวางให้ตรงกับช่องประตูจากภายในเรือนหรือจากบริเวณเขีย ทั้งนี้เพื่อให้สามารถมองเห็นได้จากส่วนรับแขกหน้าเรือน ตำแหน่งแม่เตาไฟมักจะอยู่ทิศคั่นนอน หลักฐานเกี่ยวกับเรือนลาวในหลวงพระบางพบว่าแต่เดิมเรือนในหลวงพระบางก็มีเตาไฟอยู่ในเรือนนอน ซึ่งใช้เป็นที่ยิงไฟ และได้แยกเป็นครัวไฟเช่นเรือนในปัจจุบัน การเอาเตาไฟออกไปจากเรือนนอนเพียงจะเกิดขึ้นในราวปี ค.ศ. 1920 (Sophie and Pierre, 2003:131)

บันได: แต่เดิมนั้นบันไดต้องพาดไปทางทิศเหนือ และ จำนวนขั้นบันไดต้องเป็นเลขคู่

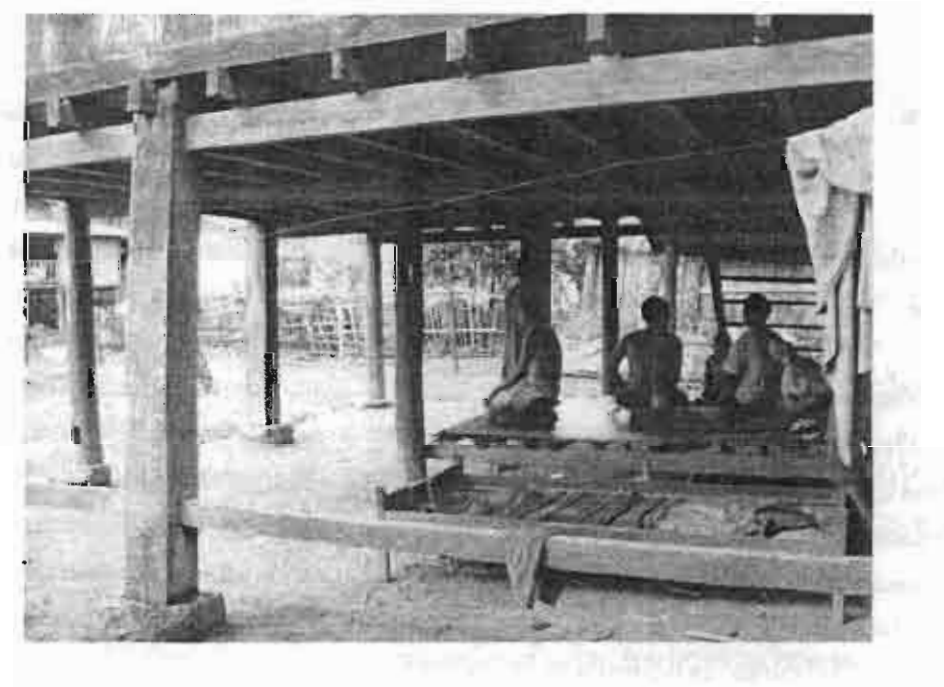
ก่องลุ่มหรือใต้ถุน แต่เดิมใช้เป็นคอกวัว ควาย เก็บฟืนและอุปกรณ์ต่างๆ ปัจจุบันใช้เป็นที่พักานอดิเรก เช่น จักตอก สานตะกร้า หรือ ใช้เป็นที่ต้อนรับแขกและพูดคุยกับเพื่อนบ้าน รวมทั้งพักผ่อนช่วงกลางวัน

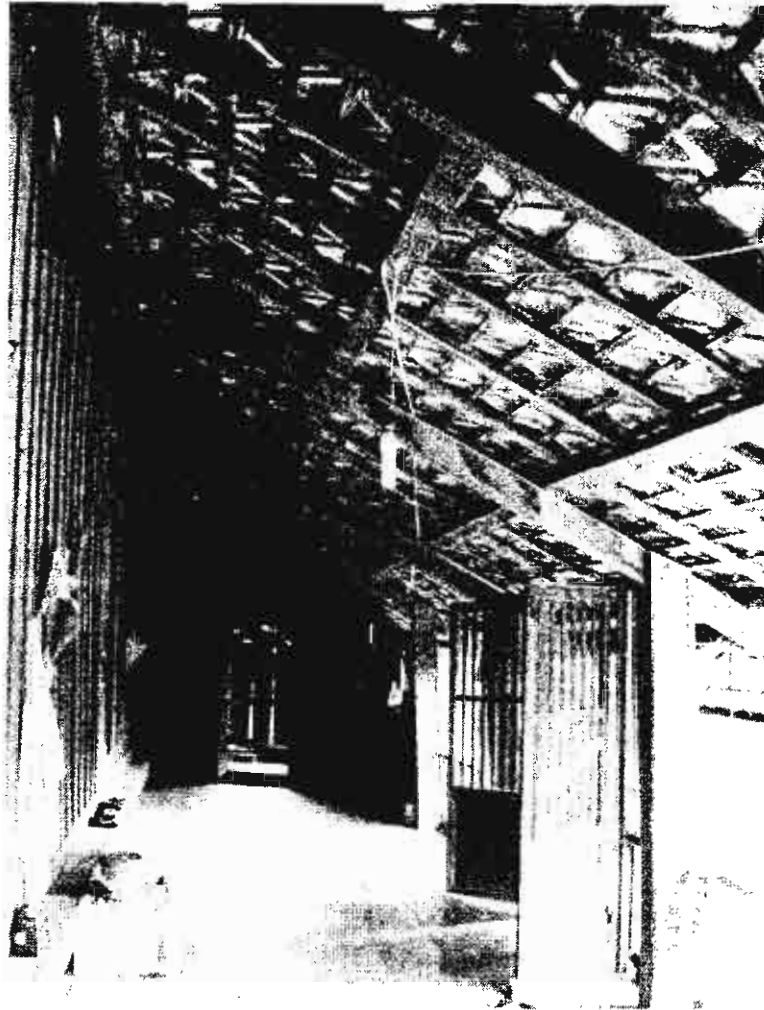
ภาพที่ 6-8 ห้องเปิง ในเรือนเลขที่ 95 หน่วย 07 บ้านเมืองชาย หลวงพระบาง

ภาพที่ 6-9 ห้องส้วมท้ายเรือน สำหรับเป็นห้องนอนลูกสาว เรือนเลขที่ 86 หน่วย 06 บ้านเมืองชาย หลวงพระบาง

ภาพที่ 6-10 ก่อกลุ่มหรือไต้ฝุ่น เรือนเลขที่ 83 หน่วย 06 บ้านเมืองชาย หลวงพระบาง

ภาพที่ 6-11 เชื้อ ในเรือนเลขที่ 95 หน่วย 07 บ้านเมืองชาย หลวงพระบาง

เรือนที่พัฒนาการมาจากเรือนน้อย อาจแบ่งเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

2.1 เรือนชาน

เรือนชานที่เป็นเรือนไม้จริงเป็นแบบเรือนที่ปรับปรุงจากเรือนน้อยแบบไม่มีเชื้อ เป็นลักษณะเรือนเดี่ยวที่เป็นโถงเรือนนอน แต่จะกั้นห้องส่วนนอนในเรือนนอน และมีชานด้านข้างเรือนหรือด้านแป หลังคามุงหญ้า โครงสร้างพื้นและฝาเริ่มปรับเป็นไม้จริงแทนที่จะเป็นไม้ไผ่ ลักษณะเช่นนี้คล้ายกับเรือนชานในลาวทางใต้และในเขตภาคอีสาน ในหนังสือของ Sophie และ Pierre (2003: 363) ภาพที่ VI เป็นเรือนที่บ้านปากเชียง หลวงพระบาง ที่มีลักษณะคล้ายกับกับเรือนเชื้อ แต่ไม่มีพื้นที่ส่วนเชื้อ แล้วต่อเป็นชานแทน

ที่มาภาพ: Sophie และ Pierre (2003), เลื่อนลาว, หน้า 363.

ภาพที่ 6-12 เรือนชาน บ้านปากเชียง หลวงพระบาง

2.2 เรือนเขี้ยว

ลักษณะของเรือนน้อยแบบมีเขี้ยว เป็นแบบเรือนที่พบว่ามีกรปรับปรุงเป็นเรือนไม้จริงในระยะต่อมา คือปรับเปลี่ยนโครงสร้างทั้งพื้นเรือนและโครงหลังคาเรือนเป็นไม้จริงทั้งหมด ส่วนฝาเรือนก็นิยมทำเป็นฝาไม้กระดานตีเรียงกันทางตั้ง เสาเป็นเสากลมขนาดหน้าตัดใหญ่กว่าเสาของเรือนน้อยและฝังเสาลงดินเช่นเดียวกัน ในภาพถ่ายเรือนของหลวงพระบางในเมืองน่าน แขวงหลวงพระบาง ในหนังสือของ Sophie และ Pierre (2003: 371-372 ภาพที่ XIV และ XV) แสดงให้เห็นรูปแบบเรือนแบบนี้อย่างชัดเจน

ลักษณะแผนผังเรือนแบบนี้คล้ายกันกับเรือนน้อยแบบมีเขี้ยว คือส่วนของห้องหลักเป็นห้องนอนและฮ้านหรือร้านที่อยู่ตอนหน้าสุด ด้านข้างมีเขี้ยวยาวตลอดเรือน ด้านหลังเป็นส่วนครัวไฟ มีบันไดขึ้นเรือนสู่เขี้ยวทางด้านสกัดเรือนและมักมีเทิบคลุมบันไดยื่นออกมาจากด้านสกัดด้วย โดยทั่วไปส่วนของหลังคาเรือนเป็นจั่วเดียว มีส่วนเทิบต่อจากหลังคาเรือนนอนออกมาคลุมเขี้ยว จั่วหลังคามักคลุมตลอดเรือนทั้งหลัง อาจรวมทั้งครัวไฟ ซึ่งยังไม่มี การแยกหลังคาครัวไฟออกมาเป็นจั่วต่างหากจากหลังคาเรือนนอน

ส่วนนอนมีประตูทางเข้าจากฮ้านและด้านท้ายของเขี้ยว ซึ่งจะต่อไปยังครัวไฟทางด้านหลังได้ อย่างไรก็ตามเรือนที่ปรับปรุงแบบจากเรือนน้อยอาจมีการกำหนดครัวไฟที่ต่อกับส่วนนอนหลายรูปแบบคือ (Sophie และ Pierre 2003: 113)

1. ครัวไฟอยู่ในเรือนนอน
2. มีผนังต่อเนื่องกับส่วนเรือนนอน แต่มุงหลังคาเป็นเทิบออกมาจากส่วนเรือนนอน
3. มีผนังต่อเนื่องกับส่วนเรือนนอนแต่มุงหลังคาเป็นจั่วขวางกับเรือนนอน
4. เป็นเรือนครัวไฟที่แยกจากเรือนนอนมีชานแปียกหรือชานน้ำคั้นระหว่างเรือนครัวกับเรือนนอน หลังคาจั่วมักวางขวางกับเรือนนอน

ที่มาภาพ: SophieและPierre(2003), เอือนลาว. หน้า 373.

ภาพที่ 6-13 เรือนเขีย เมืองน่าน หลวงพระบาง

โครงสร้างส่วนเรือนนอนเป็นจั่วเดี่ยว ฝ้าด้านสกัดของส่วนฮ้านแบ่งเป็น 2 ส่วน ตอนในปิดทึบ ตอนครึ่งของด้านหนึ่งที่อยู่กับเขียจะเป็นช่องเปิดขนาดใหญ่ มีพนักฝาสูงจากพื้นราว 60 เซนติเมตร ช่องเปิดเปิดถึงใต้ซื่อ ที่น่าสังเกตก็คือฝาเรือนทางด้านข้างเรือนด้านทิศหัวนอนมักจะปิดทึบไม่มีหน้าต่าง แต่อาจมีการเจาะช่องเล็กมากๆเป็นรูปสี่เหลี่ยมเพียง 1-2 ช่อง (Sophie และ Pierre, 2003: 372 ภาพที่.XV)

เรือนในกลุ่มนี้แม้ว่าจะปรับวัสดุโครงสร้างเรือนเป็นไม้จริงทั้งหมดแล้ว แต่ส่วนหลังคาก็ยังคงมุงด้วยหญ้า ทำให้รูปหลังคาแหลมชัน หลังคาส่วนเขียลาดต่อเป็นเทิบออกมาจากหลังคาเรือนนอน ที่น่าสังเกตก็คือระดับพื้นของเรือนนอนกับส่วนเขียมักจะต่อเนื่องเป็นระดับเดียวกัน แทนที่จะลดระดับลงมาจากพื้นของเรือนนอน การไม่ลดระดับพื้นของส่วนเขียลงมาทำให้สัดส่วนของตัวเรือนค่อนข้างสูงเนื่องจากต้องยกระดับของซื่อให้สูงขึ้นเพื่อให้ลาดหลังคาส่วนเขียไม่ต่ำมากจนเกินไป

2.3 เรือนร้านหรือเอือนฮ้าน

นอกจากเรือนเขียแล้ว เรือนน้อยที่พัฒนามาเป็นเรือนไม้จริงยังพบว่า มีแบบเรือนร้านหรือเอือนฮ้านด้วย คือเป็นเรือนที่ไม่มีเขียด้านข้างเรือนนอนแต่มีฮ้านหรือร้านเป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่งอยู่บริเวณส่วนหน้าของเรือน มีบันไดขึ้นสู่ฮ้านจากทางด้านแป โดยอาจมี "ฮ้านล่าง" หรือร้านชานพักบันไดรองรับก่อนขึ้นสู่ส่วน "ฮ้านเทิง" จากส่วนฮ้านเทิงจะมีประตูเข้าสู่ส่วนเรือนนอนที่เป็นห้องโถงใหญ่ แบ่งพื้นที่ทางด้านหัวนอนให้เป็นที่นอนของพ่อแม่และของลูก และส่วนดินนอนเป็นพื้นที่พักผ่อน จากส่วนเรือนนอนนี้จะมีประตูทางท้ายเรือนเปิดออกไปสู่ส่วนห้องครัวไฟ ในกรณีที่ครัวไฟแยกออกไปจากเรือนนอน ก็จะคั่นด้วยชานเปียกก่อนและมักมีบันไดขึ้นสู่ชานเปียกได้ด้วย (ดูตัวอย่างใน Sophie และ Pierre, 2003: 25-28) เนื่องจากเป็นเรือนที่ไม่มีเขีย หลังคาเรือนจึงเป็นหลังคาจั่วเดี่ยว ที่ไม่มีการต่อเทิบออกมาด้านข้าง แต่เรือนแบบนี้และเรือนหลวงพระบางแบบอื่นๆก็มักจะมีเทิบเล็กๆที่จั่วด้านสกัดยื่นออกมา และมักจะยาวเกินบ้านลมออกมา

เรือนร้านนี้ก็คล้ายกันกับเรือนเขีย ที่ฝาด้านสกัดหน้ามักจะมีช่องเปิดใหญ่ตอนทางด้านบันไดทางขึ้น (คันท่อน) ที่มีพนักสูงจากพื้นราว 50-60 เซนติเมตร และฝาด้านสกัดเรือนหน้านี้ตอนในด้านทิศหัวนอนก็จะเปิด ช่องหน้าต่างขนาดเล็กกว่า รูปแบบฝาด้านสกัดตอนหน้าแบบนี้จัดเป็นแบบที่เป็นลักษณะเฉพาะของหลวง พระบางที่พบได้ทั่วไปทั้งในเขตเมืองและในชนบท และการที่ทำการช่องเปิดต่ำลงนี้ก็เพื่อให้การนั่งกับพื้นเรือนสามารถ มองเห็นภายนอกได้ (Sophie และ Pierre, 2003: 28-29)

อาจสรุปในเบื้องต้นได้ว่าเรือนรุ่นเก่าของหลวงพระบางแต่เดิมนั้นอาจมีทั้งเรือนเขียที่มีร้านอยู่ตอนหน้า สุดและเรือนร้านที่ไม่มีเขีย โดยรูปหลังคาเรือนเป็นแบบเรือนจั่วเดียว ส่วนครัวไฟอาจอยู่ท้ายเรือนหรือบางส่วน อาจรวมไว้ในเรือนนอนก็ได้ ฝาด้านทางด้านสกัดหน้าแบ่งออกเป็นสองส่วนตามห้องเสาที่แบ่งด้วยเสากลาง ด้าน ทางขึ้นเรือนเป็นช่องเปิดใหญ่เกือบเต็มห้อง ด้านในเปิดช่องหน้าต่างเล็กๆ ที่สำคัญคือเรือนรุ่นเก่านี้นั้นฝาด้าน หัวนอนตลอดความยาวเรือนมักไม่มีช่องหน้าต่างเลย ถ้ามีช่องเปิดก็จะเป็นช่องสี่เหลี่ยมเล็กๆสำหรับมองภายนอก โดยไม่มีบานเปิด-ปิด เท่านั้น เรือนในกลุ่มนี้เป็นเรือนที่ยังมุงหลังคาด้วยหญ้า สันหาเรือนมักเป็นแผ่นไม้ตีเรียง กันทางตั้ง ปลายด้านล่างมักเป็นลายคล้ายกลีบดอกไม้อ้อ หรืออาจเป็นแผ่นไม้เรียบๆ

สัดส่วนเรือน

สัดส่วนของเรือนในหลวงพระบางแบบประเพณีแต่เดิมนั้นชาวบ้านยังจดจำกันได้ คือ สัดส่วนของหลังคา แต่เดิมนั้นจะให้ความสูงของคันท่อนหนึ่งของความยาวคันท่อน และมีคำกล่าวให้ ฟากคันท่อน คือให้ขนาดความ ยาวของฟากที่เป็นพื้นยาวเท่ากับคันท่อน ลักษณะของการตั้งเสาดึงต้องสอบขึ้นไปด้านบน เพื่อให้ทรงเรือนเป็น ทรงช้าง เขี้ยว เพราะเชื่อว่าจะมีความมั่นคงแข็งแรง ระยะการสอบของเสาให้ดูจากขนาดของหน้าเสา เช่น ถ้าเสาคันท่อนหน้า 10 นิ้ว ให้ความยาวคันท่อนลดลงจากระยะความกว้างของช่วงเสาที่ระดับโคนเสามาด้านหลัง 10 นิ้ว โดยระยะ ช่วงเสาวัดที่กึ่งกลางเสา นอกจากนั้นตัวเรือนกับ ก่อ่งลุ่ม หรือใต้ถุน จะต้องให้ความสูงของตัวเรือนสูงกว่าความ สูงของใต้ถุนเรือนเสมอ (จานผา, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 6-14 ใต้ถุนเรือนและปิงสกัดล่างของดินเสา เรือนเลขที่ 95 หน่วย 07 บ้านเมืองชาย

3. เรือนลาวหลวงพระบาง บ้านสิงและบ้านเมืองชาย

เรือนในบ้านเมืองชายและบ้านสิง หลวงพระบาง ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากเรือนแบบเดิมบ้าง ที่สำคัญที่สุดก็คือ การเปลี่ยนวัสดุหลังคาจากหญ้ามาเป็นกระเบื้องดินเผา และบางส่วนก็มุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์ นิยมเอาหินรองดินเสาเรือน และทำให้มีการยึดดินเสาด้วยไม้ที่เรียกว่า *บิงสัดส้าง* คือเป็นไม้ที่สอดร้อยที่โคนเสาเรือน เพื่อช่วยยึดให้เสาเรือนมั่นคงมากขึ้น เนื่องจากเสาเรือนไม้ได้ฝังลงดินเหมือนแต่เดิม

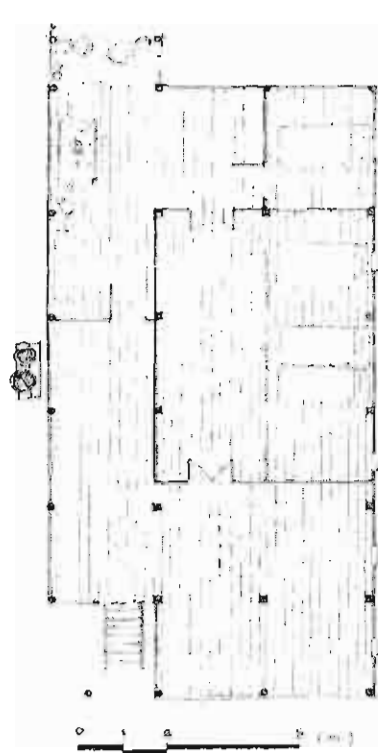
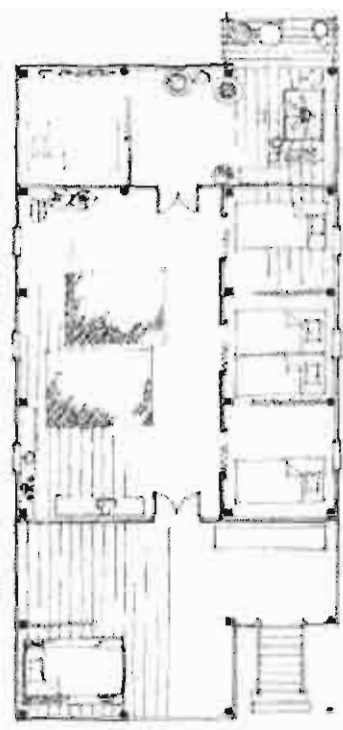
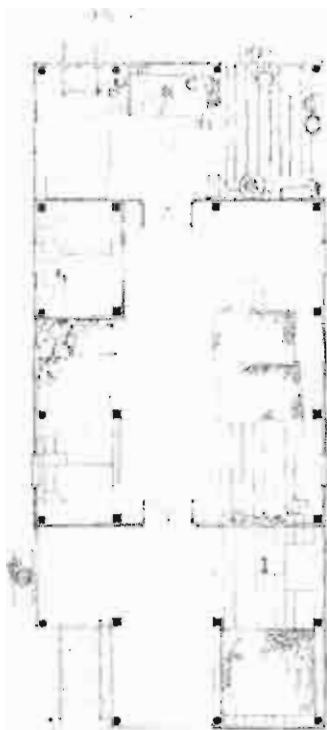
ยังเป็นที่น่าสงสัยว่าเรือนในหลวงพระบางมีการปรับเปลี่ยนวัสดุหลังคาจากหญ้ามาเป็นกระเบื้องดินเผาตั้งแต่เมื่อใดแน่ หลักฐานภาพถ่ายเก่าเรือนกงสุลฝรั่งเศสในหลวงพระบาง ซึ่งจัดเป็นเรือนขนาดใหญ่ก็ทำเป็นเรือนเขี้ยว คือมีระเบียงข้างตามทางยาวของเรือนมีหลังคาลาดจากหลังคาประธานมาคลุมส่วนเขี้ยวนี้ และที่สำคัญคือลักษณะเรือนคumi สักส่วนจะลาด หลังคาแหลมสูงมุงด้วยหญ้าคา² ที่ฝาด้านสกัดเรือนมีประตู ซึ่งเรือนที่เหลืออยู่ในหลวงพระบางส่วนใหญ่ก็ยังคงทำประตูที่ฝาด้านสกัดเรือน ซึ่งเรือนกงสุลฝรั่งเศสน่าจะมียุระหว่าง พ.ศ. 1879-1895 ซึ่ง ม.ปาวี ได้เป็นรองกงสุล มาประจำที่นครหลวงพระบางในต้นปี ค.ศ. 1887 (สิลา วีระวงส์, 2540: 236)

3.1 เรือนลาวหลวงพระบาง บ้านสิง

เรือนหลวงพระบางในบ้านสิงส่วนมากจัดว่าเป็นเรือนที่มีพัฒนาการมาจากเรือนร้านแบบเก่า แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนทั้งวัสดุและลักษณะแผนผังรูปทรงบางประการ ที่แตกต่างออกไปจากเรือนร้าน

มีเรือนหลายหลังในบ้านสิงที่ยังคงลักษณะการวางผังที่มีร้านหรืออ้านหึ่งบริเวณด้านหน้าส่วนเรือนนอน โดยไม่มีเขี้ยว เรือนกลุ่มที่มีอายุในราวปี ค.ศ. 1940 เช่น เลขที่ 16 หน่วย 01 (1940) และเรือนเลขที่ 14 หน่วย 01 (1942) ยังคงลักษณะแผนผังเรือนร้านอย่างเด่นชัด และมีส่วนครัวไฟต่อท้ายส่วนนอน ถึงแม้ว่าลักษณะหลังคาเรือนจะมีเทิบต่อจากหลังคาจั่วประธานออกมาด้านข้างที่ดูคล้ายกันกับเรือนเขี้ยว แต่ในแผนผังกลับไม่ปรากฏพื้นที่แบบเขี้ยว บริเวณส่วนนอนแบ่งออกเป็นห้องส่วนนอนที่กั้นพื้นที่บริเวณทิศหัวนอนให้แยกออกจากโถงตรงกลาง ซึ่งใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ ซึ่งหากจะผ่านเข้าสู่ครัวไฟจากอ้านก็ต้องผ่านเข้าสู่โถงเรือนนอนก่อนเสมอ อันเป็นข้อแตกต่างจากเรือนเขี้ยวที่สามารถเข้าสู่ส่วนครัวไฟได้จากเขี้ยว โดยไม่ต้องผ่านพื้นที่ภายในเรือนนอน ลักษณะที่เรือนพักอาศัยในบ้านสิงที่ยังคงรักษาแบบแผนเรือนหลวงพระบางไว้ก็คือ การยังคงทอดบันไดขึ้นเรือนทางด้านสกัดเรือนขึ้นสู่ร้าน (ในบ้านเมืองชายมักขึ้นสู่เขี้ยวทางด้านข้างเรือนหรือทางแปมากกว่า) ส่วนร้านหรือระเบียงก็มีหลังคาคลุมที่อาจมุงต่อเป็นเทิบลงมาด้านหน้าเรือน และหลังคานี้อาจยาวต่อเนื่องและมีความชันเดียวกันกับหลังคาเรือนนอน คลุมพื้นที่บันไดขึ้นเรือนด้านหน้าด้วย ส่วนครัวไฟอาจมีชานเขี้ยวต่อยื่นออกไป ซึ่งอาจมีบันไดขึ้นสู่ชานนี้หรือไม่ก็ได้ ครัวไฟมีทั้งที่ทำหลังคาเป็นจั่วเล็กขวางกับจั่วเรือนนอนแต่ต่อเนื่องกันโดยไม่มีชานเขี้ยวคั่นกลาง หรือบางส่วนต่อเทิบออกมาคลุมครัวไฟ

อย่างไรก็ตามเรือนร้านในบ้านสิงก็มีพัฒนาการคือ ส่วนของร้านที่อยู่หน้าส่วนนอนบางหลังมักจะยื่นพื้นที่ส่วนนี้ออกมาจากส่วนหลังคาจั่วประธาน ทำให้ต้องต่อเทิบด้านสกัดออกมาคลุมพื้นที่ส่วนร้านที่ยื่นออกมา นี้ลักษณะเช่นนี้ทำให้รูปทรงหลังคาแตกต่างไปจากเรือนแบบเดิม ที่ด้านหน้าเรือนจะเป็นฝาดเสมอกับสีหน้าหรือจั่วเรือน และที่สำคัญคือบริเวณส่วนร้านนี้มักจะทำกันตกเป็นราวไม้ไผ่ไปรับแทนที่จะกันฝาดไม้ตีเรียงตามดังตามแบบเดิม

เลขที่ 16 หน่วย 01

เลขที่ 14 หน่วย 01

เลขที่ 10 หน่วย 02

ภาพที่ 6-15 พัฒนาการแบบแผนเรือนโนบ้านสิง จากเรือนร้านสู่เรือนเขียบ

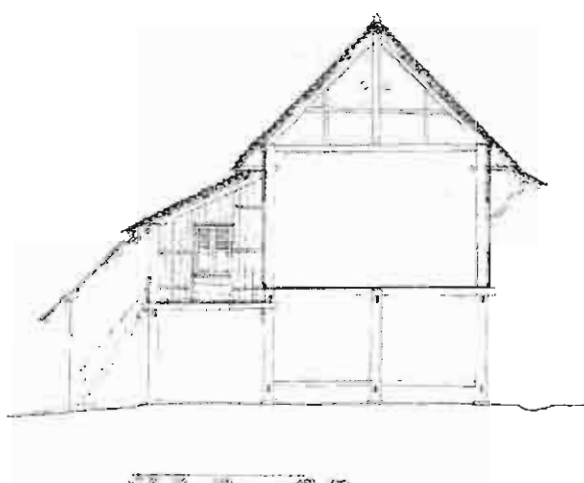
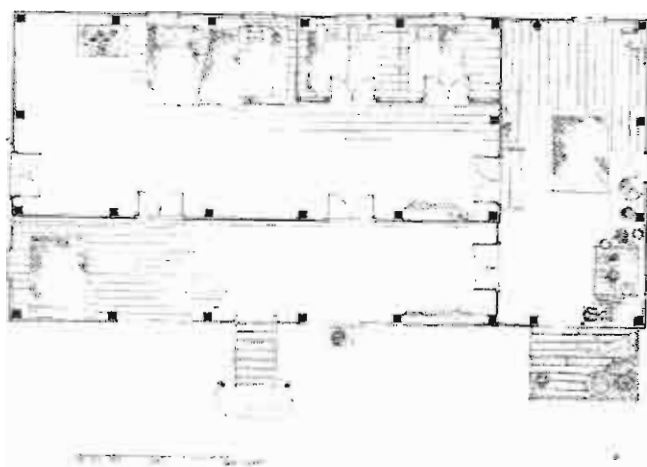
เรือนในรุ่นหลังลงมาในบ้านสิงพบว่ามีการผังการจัดพื้นที่เป็นแบบผสมกันระหว่างเรือนร้านและเรือน
เซีย คือมีส่วนของในเรือนที่กั้นฝาเรือนปิดล้อมเป็นแบบรูปตัวแอลหรือหักฉาก คือมีทั้งร้านค้าด้านหน้าและส่วนของ
เซียแต่เซียยาวเพียงครึ่งเรือนเท่านั้น แทนที่จะยาวต่อเนื่องตลอดเรือนนอน (เช่น เรือนเลขที่ 10 หน่วย 02
สร้างปี 1954) ทั้งนี้เนื่องจากการปิดล้อมเอาพื้นที่เซียไปรวมกับครัวไฟไว้ครึ่งหนึ่ง ซึ่งทำให้สามารถเข้าสู่ส่วน
ครัวไฟจากเซียได้ และมีประตูต่อเนื่องระหว่างครัวไฟกับในเรือนนอนได้อีกทางหนึ่ง

เรือนในบ้านสิงทั้งสองกลุ่มแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงแผนผังบ้างเล็กน้อย แต่การใช้วัสดุและโครงสร้างก็ยัง
คงรักษาแบบแผนเดิมเอาไว้ คือเป็นเรือนไม้จริงทั้งหมดและมักมุงหลังคาด้วยดินขอหรือกระเบื้องดินเผาแผ่น
เล็กๆ เสาตั้งบน หินตั้งแข็ง หรือหินแข็งแทนที่จะเป็นฝัองเสาฝังดิน เนื่องจากพื้นที่ของเรือนนอนกับส่วนร้านหรือ
ระเบียงและเซียมักต่อเนื่องกัน ทำให้ไม่มีการลดระดับของร้านหรือเซียลงมาจากระดับของพื้นเรือนนอน ทั้งนี้
จะเป็นการรักษาความต่อเนื่องของการใช้พื้นที่ ที่สำคัญคือฝาเรือนที่เป็นไม้จริงทั้งหมด ส่วนฝาด้านทิศหัวนอน
มักเปิดช่องหน้าต่างห้องละ 1 ช่อง โดยใช้บานพับเปิดบานออกภายนอก เรือนบางหลังใช้ไม้กระดานแผ่นดีเป็น
ฝาเพดานในส่วนเรือนนอน

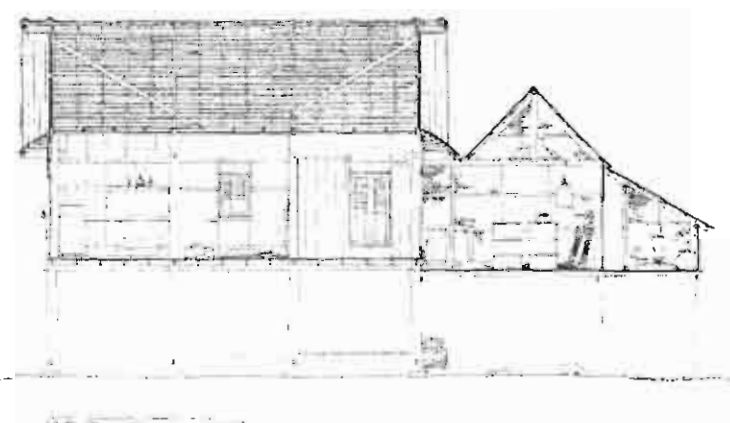
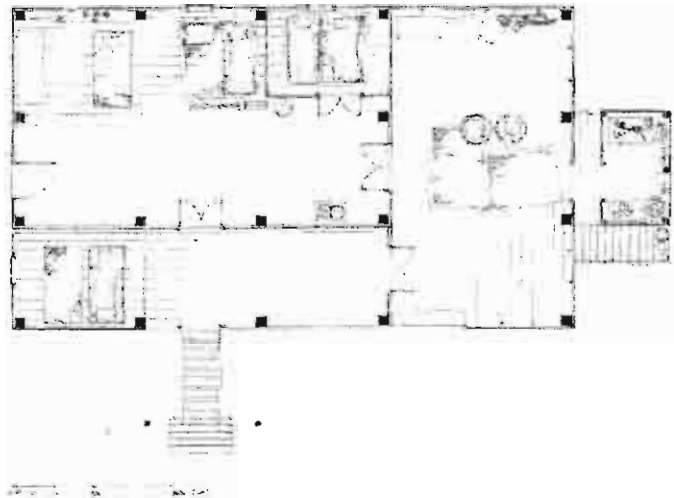
3.2 เรือนลาวหลวงพระบาง บ้านเมืองชาย

เรือนพักอาศัยพื้นถิ่นในบ้านเมืองชาย แขวงหลวงพระบางมีรูปแบบคล้ายคลึงกันกับเรือนในบ้านสิง แต่
ก็แสดงให้เห็นว่าส่วนใหญ่เป็นเรือนที่พัฒนาการมาจากเรือนเซียแบบเดิม คือในเรือนกลุ่มที่มีอายุมากที่สุดสร้าง
อยู่ในระหว่างช่วงปี ค.ศ. 1930 แสดงให้เห็นลักษณะแผนผังแบบเรือนเซีย เช่น เรือนเลขที่ 95 หน่วย 07 (ค.ศ.
1931) เลขที่ 21 หน่วย 02 (ค.ศ.1931) และเลขที่ 20 หน่วย 02 (ราวปี ค.ศ.1931) คือเป็นเรือนหลังคาจั่วเดียวมี
เทียบต่อออกจากหลังคาเรือนนอนคลุมส่วนพื้นที่เซียด้านข้างแปของเรือนยาวตลอดเรือนนอน ส่วนท้ายเรือนเป็น
ครัวไฟที่กั้นพื้นที่ทางกว้างของส่วนเรือนนอนและส่วนเซีย ทั้งนี้ มีประตูทางเข้าสู่ครัวไฟจากภายในเรือนนอนและ
จากส่วนเซียด้วย ส่วนครัวไฟมักมีชานเปียกต่อยื่นออกมามักจะเป็นทางด้านเซีย แต่ในระยะหลังลงมาพบว่ามี
การต่อเติมส่วนครัวไฟ แล้วเอาเตาไฟออกไปจากครัวไฟเดิม ทำให้ครัวไฟเดิมเป็นห้องโล่งมากขึ้น และไม่มี
บันไดทางขึ้นสู่ส่วนชานเปียกนี้ แต่บันไดทางขึ้นแทนที่จะขึ้นสู่เซียทางด้านสกัดเรือนก็มักจะทอดขึ้นสู่เซียทางด้าน
ข้างหรือด้านแปเรือน โดยนิยมทอดขึ้นสู่ตรงกลางของส่วนเซีย จากนั้นจะมีประตูทางเข้าสู่เรือนนอนจากเซีย 1
หรือ 2 ช่อง ภายในเรือนนอนจะมีส่วนห้องเปิงหรือห้องช่องที่ด้านหัวเรือนเป็นที่ตั้งหิ้งบูชาหรือหิ้งพระ ตอนท้าย
สุดที่ต่อกับครัวไฟเป็นห้องส่วนนอนของลูกสาวหรือส่วนมอญ

ลักษณะสำคัญที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นพัฒนาต่อเนื่องของรูปแบบเรือนหลวงพระบางจากแบบเดิมก็คือ การ
ที่นิยมทำบานหน้าต่างใหญ่ยาวเกือบจรดพื้นเรือนที่ด้านสกัดเรือนด้านหน้าของเรือนนอนด้านที่ติดกับเซีย เป็น
แบบที่ปรับปรุงจากช่องเปิดใหญ่ของเรือนร้านแบบเดิม ฝาด้านนอกข้างหน้าต่างนี้มักมีหิ้งเล็กๆ สำหรับวางดอกไม้
บูชาหน้าต่างนี้ทุกวันพระด้วย เรือนในกลุ่มนี้เริ่มนิยมทำหน้าต่างที่ฝาเรือนด้านทิศหัวนอนแล้ว มักมีหน้าต่างบาน
พับแบบเปิดบานออกด้านนอกเรือนเกือบทุกห้องเสา ลักษณะรูปหลังคาเรือนบ้านเมืองชายกลุ่มนี้เป็นจั่วเดียวมี
เทียบคลุมส่วนเซียต่อลาดลงมาจากจั่วเรือนนอน นิยมทำหลังคาเป็นเทียบเล็กๆ ครอบคลุมบันไดทางขึ้นเรือน ส่วนเซีย
และครัวไฟมักลดระดับลงมาต่ำกว่าระดับของพื้นเรือนนอน

ภาพที่ 6-16 เรือนเขี้ยว บ้านเมืองชาย เลขที่ 95 หน่วย 07 หลวงพระบาง

ภาพที่ 6-17 เรือนเชย บ้านเมืองชาย เลขที่ 21 หน่วย 02 หลวงพระบาง

อย่างไรก็ตาม เรือนหลวงพระบางในบ้านเมืองชายส่วนมากที่เป็นเรือนไม้จริงที่ก่อสร้างในช่วงระยะปี ค.ศ.1930-1950 ส่วนมากเป็นฝีมือช่างเวียดนามที่ชาวบ้านว่าจ้างให้ทำการก่อสร้าง ซึ่งงานไม่มีฝีมือประณีต และลักษณะอิทธิพลเทคนิคงานช่างของเวียดนามก็ปรากฏในเรือนหลวงพระบางด้วย เช่นการฉาบส่วนหน้าจั่ว เรือนด้วยปูนที่มีโครงไม้ไผ่สานอยู่ภายในซึ่งเรียกว่า ผาตอกซี (Sophie and Pierre, 2003: 37) บนหน้าจั่วหรือสี หน้าเรือนนี้มักเจาะรูเพื่อให้มีการระบายอากาศได้หลังคาได้ เนื่องจากเรือนมุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินขอ หรือ กระเบื้องซีเมนต์และมักมีการตีฝ้าเพดานด้วยแป้นไม้หรือไม้กระดานในส่วนเรือนนอนที่ระดับใต้ช่อ เทคนิคผา ตอกซีนี้นอกจากใช้กับส่วนหน้าจั่วแล้ว ยังพบว่านิยมใช้กับฝาเรือนด้วย โดยเฉพาะในเขตเมืองหลวงพระบาง ใน บ้านที่ของ Sophie and Pierre (2003: 36) ที่กล่าวถึงเรือนของพระยาเมืองแสนเทียนทองซึ่งสร้างในปี ค.ศ. 1900 ก็มีการใช้ผาตอกซีแล้ว การแพร่หลายของการใช้เทคนิคผาตอกซีนี้อาจอยู่ในระยะที่ฝรั่งเศสได้เข้ามาปกครองลาวอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 1893 หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย เนื่องจากฝรั่งเศสเข้าปกครองเวียดนามก่อน จะรุกเข้ามาในเขตลาว จากการกดขี่ชาวเวียดนามอย่างหนักทำให้มีชาวเวียดนามอพยพเข้ามาในเขตลาวจำนวนมาก ซึ่งน่าจะนำเอาเทคนิคการทำผาตอกซีนี้นี้เข้ามาด้วย อย่างไรก็ตามผาตอกซีก็ใช้ในเขตเมืองและพบไม่มากนักในเขตชนบทของลาว เป็นไปได้ว่าความนิยมมุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผาในเรือนของชาวบ้านในหลวงพระ บางอาจจะเข้ามาแพร่หลายโดยชาวเวียดนามเป็นผู้นำเข้ามาพร้อมกับผาตอกซี

4. เรือนแฝด

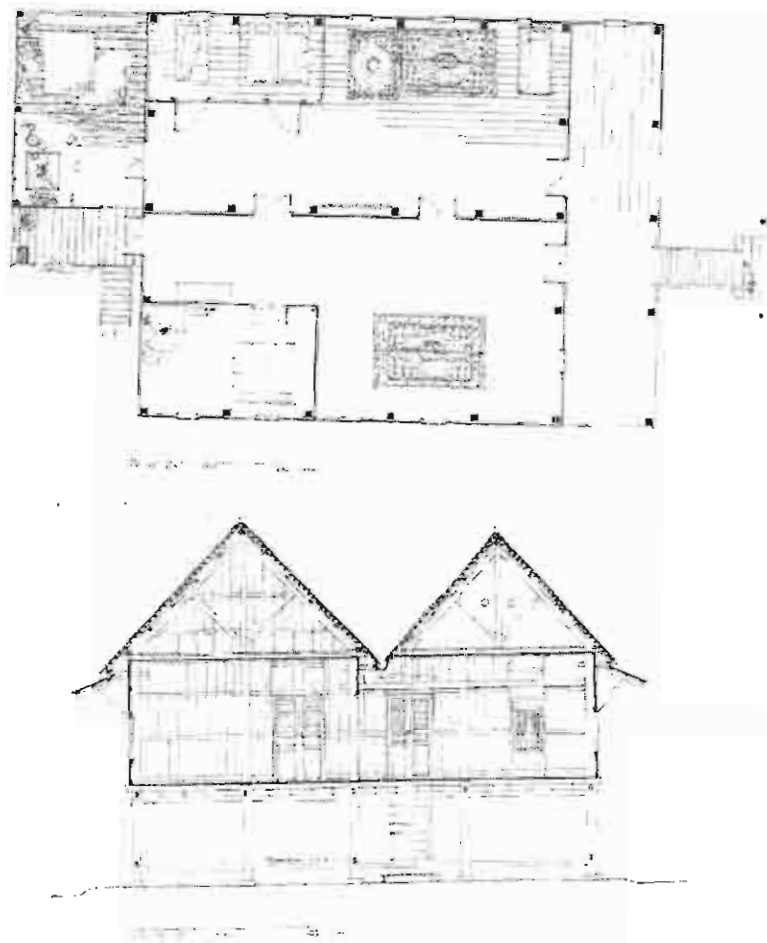
พบไม่มากนักในพื้นที่หลวงพระบาง ส่วนใหญ่จะเป็นเรือนรุ่นหลังที่ปลูกสร้างภายในพื้นที่ คาดว่าได้รับ อิทธิพลจากเวียงจันทน์ในภายหลัง เรือนจะมีขนาดกว้างใหญ่กว่า แต่มีการปิดล้อมน้อยกว่าเรือนเดี่ยว เรือน แฝดประกอบด้วยเรือนใหญ่ ซึ่งเป็นพื้นที่นอนและเรือนน้อยหรือหัวลอย (Sophie and Pierre, 2003:109) บ้านได้ ขึ้นเรือนด้านสีหน้า ผ่านพื้นที่ระเบียงที่วางขวางตลอดแนวกว้างของด้านสกัดเรือนก่อนที่จะเข้าสู่ภายในเรือน

คดีเกี่ยวกับเรือนและการปลูกสร้างเรือน

การจัดการในการปลูกเรือน

ในสมัยก่อนในการปลูกเรือนของชาวบ้านเมืองชายจะช่วยกันโดยเพื่อนบ้านจะร่วมลงแรงในการปลูก เรือนโดยกำหนดว่าในแต่ละปีจะมีใครในหมู่บ้านจะปลูกเรือนรวมแล้วจำนวนกี่หลัง ก็จะช่วยกันตั้งแต่การหาไม้ตัด ไม้ ในการตัดไม้อาจใช้เวลาจนถึง 3 ปีเมื่อได้ไม้ตามต้องการแล้วก็จะช่วยกันปลูกเรือนจนสำเร็จอย่างไรก็ตาม ภายหลังอเมริกาเข้ามาจะระหว่างสงครามปฏิวัติ ได้ว่าจ้างชาวบ้านทั้งการทำนาและเป็นลูกจ้างอื่นๆ ทำให้ชาวบ้าน บางส่วนไม่มีเวลาร่วมลงแรงในการปลูกเรือน จึงเริ่มมีการช่วยด้วยการออกเงินแทนการออกแรงต่อ มาประเพณี ร่วมปลูกเรือนจึงลดความสำคัญลง และหันมาใช้เงินจ้างปลูกเรือนแทน

การที่ชาวบ้านลงมือร่วมแรงในการปลูกเรือนโดยมีการกำหนดในแต่ละปีว่าจะปลูกเรือนของใครบ้าง จำนวนกี่หลัง และมีการร่วมแรงตั้งแต่กระบวนการหาไม้และเตรียมเครื่องมือของเรือนนั้น จัดเป็นประเพณีที่เป็น ส่วนสำคัญมากที่มีลักษณะเฉพาะ โดยทั่วไปการปลูกเรือนพื้นถิ่นของแต่ละกลุ่มชนนั้น การขอแรงปลูกเรือนจาก เพื่อนบ้านเป็นเรื่องที่กระทำกันโดยทั่วไปแต่การร่วมกันตั้งแต่ขั้นตอนการหาไม้และกำหนดว่าจะปลูกกี่หลังในแต่ละ ปีของบ้านสัง แสดงให้เห็นว่าสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยนั้นเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางสังคมที่คนทั้ง ชุมชนมีส่วนร่วมอยู่ด้วย

ภาพที่ 6-18 เรือนจั่วแฝด บ้านเมืองชาย เลขที่ 51 หน่วย 04 บ้านเมืองชาย หลวงพระบาง

ทิศทางและความเชื่อ

จากการที่วิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบางต้องอยู่กับสภาพแวดล้อมที่มีภูเขา แม่น้ำหรือห้วยไหลผ่านบริเวณใกล้พื้นที่ชุมชน ทำให้ผู้คนความเข้าใจสภาพภูมิประเทศและให้ความเคารพกับสภาพแวดล้อมที่ตั้ง จึงถือคติเกี่ยวกับการกำหนดสภาพแวดล้อมของเรือนและชุมชนจากการกำหนดทิศทางของการวางเรือน และองค์ประกอบชุมชนจากการกำหนดตามทิศทางกาลไหลของน้ำในลำน้ำโขง การวางทิศของเรือนต้องให้หันหลังคาหรือด้านยาวเรือนขนานกับแม่น้ำ และเรือนแต่ละหลังก็จะวางขนานกันอย่างเป็นระบบ ตามความเชื่อ “ไม่วางเรือนให้ขวางน้ำ” หากปลูกเรือนใกล้กันต้องดูทิศทางของเรือนหลังถัดไปด้วย หากจะมีการปลูกเรือนที่อยู่ใกล้กับทางด้านทิศหัวนอนของเรือนที่มีอยู่ก่อน เรือนหลังที่สร้างถัดมาก็ต้องหันด้านทิศหัวนอนเข้าหากัน ถ้าเรือนที่มีอยู่ก่อนหันด้านสกัดหน้าเรือนมาก็ต้องหันด้านหน้ากลับเช่นกัน คติในการจัดผังชุมชนนี้ได้ถือปฏิบัติทั้งหมู่บ้าน ดังนั้น การจัดวางเรือนจึงไม่ได้มีความสัมพันธ์เฉพาะกับสภาพแวดล้อมที่ตั้งเท่านั้น ยังคงความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นสังคมแห่งการอยู่ร่วมกันอีกด้วย

ส่วนการวางทิศทางต่างๆขององค์ประกอบชุมชนจะคำนึงถึงทางเหนือ-ทางใต้เป็นหลัก โดยที่ทิศทางที่น้ำในแม่น้ำโขงไหลไปจะถือเป็นทิศได้ ส่วนทิศเหนือจะอยู่ด้านทิศที่เป็นต้นน้ำ ตำแหน่งของวัดจะเป็นจุดที่เป็นเนินสูงของชุมชน ทั้งในบ้านเมืองชายและบ้านสิงจัดวางวัดอยู่ติดกับแม่น้ำ ส่วนพื้นที่ป่าช้าต้องวางทางใต้บ้าน โดยมีความเชื่อมาแต่โบราณว่า หากวางป่าช้าไว้เหนือบ้านผีจะชมบ้าน ทำให้ไม่อยู่อย่างไม่สงบ

มีตัวอย่างเรือนที่พบจากการสำรวจเรือนในบ้านเมืองชายและบ้านสิงที่เป็นผลสืบเนื่องจากคติประเพณีต่างๆเช่น จำนวนชั้นบันไดต้องเป็นเลขคู่เสมอ การสร้างเรือนที่ถือคติในการยึดสัดส่วนเรือนตามรูปทรงช้างเอียว (ช้างถ่วงขา)ทำให้รูปลักษณะของเรือนเป็นเสาที่สอบเข้า การมีประตูที่ยาวถึงพื้นด้านสกัดเรือนด้านหน้าเกิดจากความเชื่อในการประกอบพิธีศพ ที่เชื่อว่าการเอาศพลงจากเรือนห้ามลงทางบันได ดังนั้นหากไม่ทำช่องประตูหน้าเรือนไว้จะทำให้ต้องรื้อฝาเรือนเพื่อนำศพไปประกอบพิธีที่ป่าช้า และบริเวณประตูด้านสกัดเรือนนี้เอง มีหิ้งเล็กๆติดไว้ที่ข้างประตูบนฝาเรือนด้านนอก เป็นที่สำหรับวางดอกไม้เพื่อบูชาหน้าต่างในวันศีลหรือวันพระ ซึ่งความจริงแล้วการทำการบูชาส่วนของเรือนในวันศีลหรือวันพระนั้นไม่ใช่ทำเฉพาะส่วนหน้าต่างเท่านั้น แต่รวมไปถึงบันไดเรือน ประตู หน้าต่าง รวมทั้งเสาเอก (เสาแรก)ด้วย ก็จะมีการนำเอาดอกไม้เสียบใส่กรวยใบตองไปบูชาไว้ทุกวันพระ

การบูชาบันไดในวันศีลหรือวันพระพบได้ในเรือนของหลายกลุ่มชนไม่เฉพาะแต่ในหลวงพระบางเท่านั้น เช่น เรือนของลาวในอำเภอมหาชัยใต้ เมืองมหาชัย และเรือนกะเลิงในเมืองมหาชัยก็บูชาบันไดในทุกๆ วันศีลวันศีลเพ็งเช่นเดียวกัน และจากการสำรวจของ Sophie และ Pierre (2003: 251) ก็พบว่าเรือนในประเทศลาวโดยทั่วไปมีการบูชาเสาไฟในวันพระด้วย โดยการวางเครื่องบูชาที่หินก้อนเล็กทั้งสามก้อนและที่มุมทั้งสี่ของคิไฟ การบูชาองค์ประกอบเรือนในส่วนสำคัญๆเหล่านี้ในวันศีลวันพระนั้น น่าจะเป็นประเด็นที่แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานเอาคติทางพุทธศาสนาเข้ากับประเพณีการบูชาส่วนต่างๆของเรือน โดยกำหนดเอาวันพระเป็นเกณฑ์ในการทำพิธีซึ่งน่าจะเป็นการย้ำเตือนให้ระลึกถึงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาไปในตัวด้วย

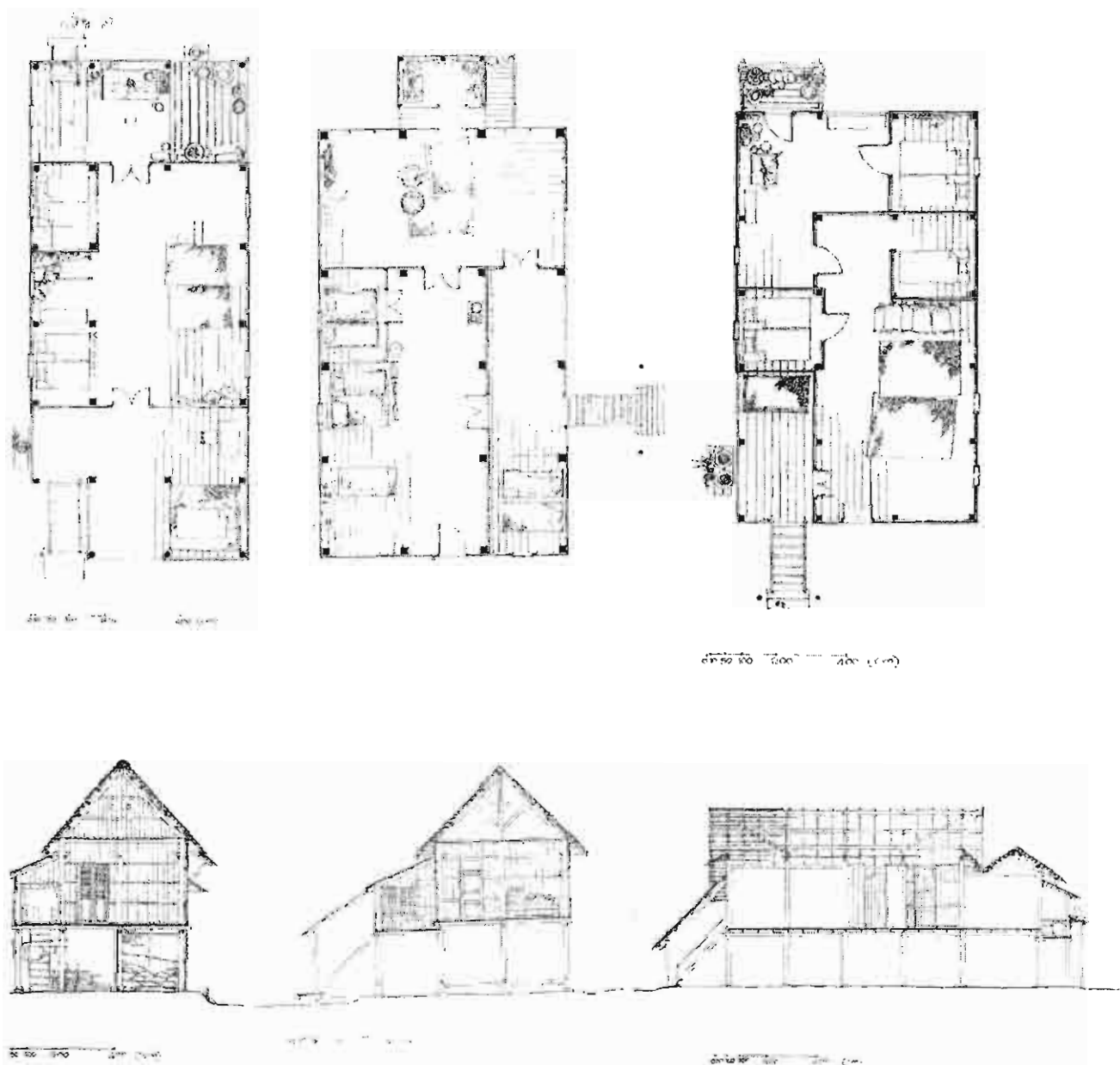
ภาพที่ 6-19 รายละเอียดส่วนประตูและห้องบูชาเรือน บ้านเลขที่ 95 หน่วย 07 บ้านสิง หลวงพระบาง

การปรับตัวกับรูปแบบเรือน

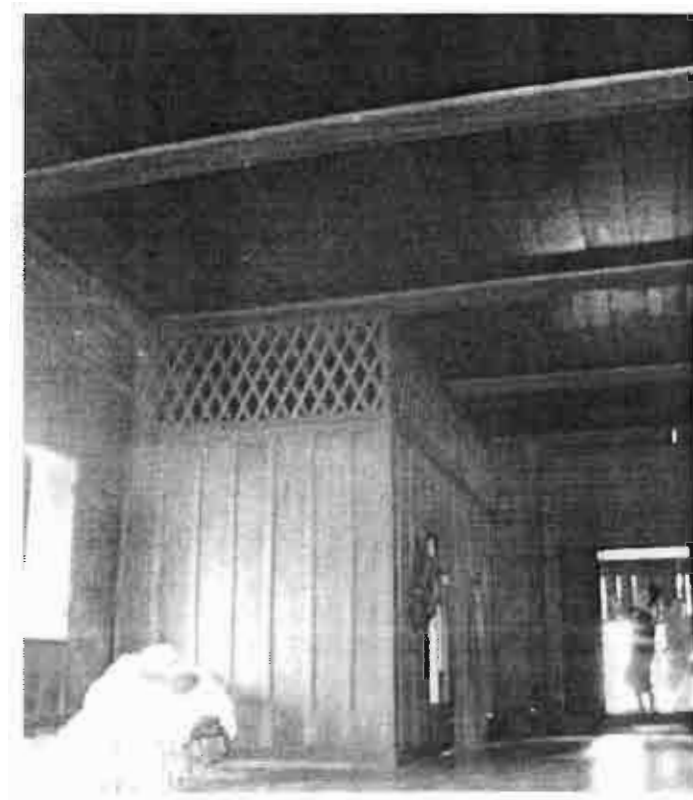
ชาวบ้านในหลวงพระบางก็เหมือนกับชาวไท-ลาวใน สปป. ลาวกลุ่มอื่นๆที่ต้องปรับตัวและวิถีชีวิตบางประการภายหลังจากสงครามกับสหรัฐอเมริกาสงบลง รัฐบาลมีนโยบายเรื่องสุขอนามัย ทำให้มีการย้ายคอกสัตว์ เลี้ยงออกจากบริเวณใต้ถุนเรือน ทำให้พื้นที่ใต้ถุนเรือนมีพื้นที่ว่างสำหรับใช้งานได้มากขึ้น ซึ่งนอกจากจะเป็นที่เก็บฟืนและของใช้อื่นๆแล้ว พื้นที่ใต้ถุนเรือนก็มีการใช้สำหรับรองรับกิจกรรมของมนุษย์มากขึ้นด้วย เช่นการพักผ่อนรับแขก ทอดผ้าและทำงานอื่นๆในตอนกลางวัน เป็นต้น ประกอบกับมีการใช้วัสดุถุงหลังคาที่เป็นสังกะสีมากขึ้น พื้นที่ใต้ถุนเรือนก็ถูกใช้มากขึ้นตามไปด้วย เนื่องจากพื้นที่บนเรือนมีระดับอุณหภูมิสูงกว่าเรือนที่มุงหลังคาด้วยหญ้าแบบเดิม เรือนบางหลังเริ่มมีการปรับพื้นที่ใต้ถุนบางส่วนเป็นที่เก็บข้าว ทั้งที่แต่เดิมไม่นิยมเอาข้าวไว้ใต้ถุนเรือน นอกจากนั้นในผังบริเวณก็มียุ้งประกอบมากขึ้น เช่น เริ่มทำห้องส้วมขับถ่ายบ้าง แม้จะยังมีไม่มากนักก็ตาม

รูปแบบเรือนที่สำรวจพบในปัจจุบันส่วนใหญ่พบว่า ทั้งในบ้านเมืองชายและบ้านสิง มีส่วนของเรือนครัวหรือครัวไฟต่อเนื่องกับเรือนใหญ่ โดยไม่มีชานตากแดดแยกส่วนครัวออกจากเรือนใหญ่เหมือนกับเรือนทางภาคกลางและภาคใต้ของลาว และระดับของครัวไฟมีทั้งอยู่ในระดับเดียวกับพื้นของเรือนใหญ่และต่ำกว่า เพียงแต่มีฝากันและมีช่องประตูเชื่อมต่อกันเท่านั้น ส่วนที่เป็นครัวไฟมีทั้งแบบที่ทำเป็นเต็บลาดลงมาจากด้านสกัดหลังของเรือน หรือแบบที่ทำเป็นหลังคาจั่วเล็กขวางกับหลังคาเรือนใหญ่มีรางน้ำหรือฮางรินต่อกับเรือนใหญ่ ถึงแม้ว่าเรือนในแถบเวียงจันทน์จะมีการวางตำแหน่งครัวไฟเช่นเดียวกันนี้ และลักษณะหลังคาก็คล้ายกัน แต่ก็มีเรือนใน

หลวงพระบางที่บ้านสิงและบ้านเมืองชาย จำนวนหลายหลังที่จะต้องผ่านเข้าไปในเรือนใหญ่ก่อน จึงจะสามารถผ่านเข้าสู่ส่วนครัวไฟได้ ในขณะที่ตัวอย่างเรือนในเวียงจันทน์จะเข้าสู่ครัวไฟทางด้านซ้ายได้โดยไม่ต้องเข้าไปในเรือนใหญ่ (ดูการเปรียบเทียบใน Sophie and Pierre, 2002: 141-142)

ภาพที่ 6-20 รายละเอียดเปรียบเทียบรูปแบบเรือนลาวในหลวงพระบางจากผังเรือนฮ้าน เรือนซ้าย ไปสู่เรือนที่มีแผนผังเป็นรูปตัวแอล

ภาพที่ 6-21 เรือนเลขที่ 95 หน่วย 07 บ้านเมืองชาย มีฝ้าเพดานภายในเรือนเพื่อกันความร้อนจากหลังคา

ภาพที่ 6-22 เรือนเลขที่ 83 หน่วย 06 บ้านเมืองชาย เปิดช่องหน้าต่างทุกช่วงเสา เพื่อการระบายอากาศภายในเรือน

จากสภาพภูมิอากาศในหลวงพระบางซึ่งหนาวไม่เท่ากับในเชียงขวาง คืออุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีอยู่ที่ 25.0 องศาเซลเซียส (ข้อมูลปี 2538 อ้างใน ไชยยุทธ กลิ่นสุคนธ์และคณะ, 2540: 2-4) เดือนที่มีอุณหภูมิสูงสุดคือเดือนเมษายน 27.9 องศาเซลเซียส และเดือนที่อุณหภูมิต่ำสุดคือ 17.3 องศาเซลเซียสในเดือนธันวาคม สภาพอากาศในหลวงพระบางจึงค่อนข้างเย็นสบายเกือบตลอดทั้งปี ในขณะที่ปริมาณน้ำฝนตกเฉลี่ยต่อปีประมาณ 1,400 มิลลิเมตร (ไชยยุทธ กลิ่นสุคนธ์และคณะ, 2540: 2-7)

อุณหภูมิเฉลี่ยในหลวงพระบางถือว่าอยู่ในภาวะสบายที่แทบไม่ต้องการการกระแสนมมาก แต่สิ่งสำคัญก็คือการรักษาระดับอุณหภูมิในเรือนไม่ให้สูงกว่าภายนอก ก็จะทำให้ผู้อาศัยไม่รู้สึกอึดอัด เรือนหลวงพระบางจึงไม่มีช่องใต้ชายคาหลังคาตรงยอคดมนั่ง แต่อาศัยการเปิดช่องเปิดหน้าต่างด้านทิศหัวนอน ที่มักจะเป็นหน้าต่างที่เปิดปิดได้บานค่อนข้างใหญ่และมีเกือบทุกๆห้องเรือน มวลอากาศในเรือนที่หลังคาค่อนข้างสูงมักตีฝ้าเพดานด้วยไม้กระดานได้ทึบซื่อ ทำให้การเปิดปิดหน้าต่างเป็นวิธีการปรับระดับการถ่ายเทอากาศในเรือนกับภายนอกได้ตามต้องการ ซึ่งจะมีผลต่อระดับอุณหภูมิในเรือน และฝ้าเพดานยังช่วยกันความร้อนจากหลังคาเข้าสู่เรือนได้ด้วย การทำฝ้าเพดานน่าจะเป็นพัฒนาการในช่วงหลังลงมาแล้ว เมื่อชาวลาวหลวงพระบางได้เปลี่ยนวัสดุผนังหลังคาเป็นกระเบื้องดินเผาเป็นส่วนใหญ่แทนการมุงหลังคาด้วยหญ้าคาตามแบบสมัยก่อน

เชิงอรรถท้ายบทที่ 6

¹ เขียว โดยทั่วไปทั้งในเขตหลวงพระบางและเวียงจันทน์หมายถึงพื้นที่ยาวที่อยู่ด้านหน้าเรือนเก่าหรือเรือนใหญ่ มีหลังคาเป็นทึบต่อต่ำลงมาจากหลังคาเรือนใหญ่ และเป็นพื้นที่โล่งไม่ปิดล้อมแต่ถ้าพื้นที่แบบเดียวกับเขียวแต่วางอยู่ทางด้านขวางด้านหัวหรือสีหน้าเรือนในเขตหลวงพระบางจะเรียกว่า *ระเบียง* (Sophie and Pierre:128) และในเขตหลวงพระบางจะเรียกว่า *ฮ้วน* แต่พื้นที่แบบเดียวกันกับ เขียว ในเขตสุวรรณเขตจะเรียกว่า *เกย* (Sophie and Pierre:128) ในขณะที่ในเขตเวียงจันทน์ เกย จะหมายถึงเป็นร้านค้าๆ ที่ไม่มีหลังคาคลุมตั้งข้างเรือนหรือสีหน้าเรือน (Sophie and Pierre:128) ซึ่งเป็นลักษณะของชานเล็ก ๆ มากกว่า

² Pavie, Auguste ; Lefèvre-Pontalis ; and Captains Cupet, Malglaive, and de Rivière (1900-19) Mission Pavie Into-Chine, 1879-1895: géographie et Voyages, Paris:Ernest Leroux, 7 Vols. อ้างใน Betty Gosling, 1996

บทที่ 7

ไทพวนในเชียงขวาง

ประวัติเมืองเชียงขวาง

เมืองเชียงขวางหรือเมืองพวนมีตำนานเกี่ยวข้องกับเรื่องของขุนบรมราชาธิราช ซึ่งในพงศาวดารเมืองพวนกล่าวว่า เจ็ดเจือง ซึ่งเป็นโอรสของขุนบรมได้ยกพวกมาจากเมืองน่าน้อยฮ้อยหนูมายังแถบเมืองเชียงขวาง หรือเมืองพวนเมื่อจุลศักราชได้ 60 ปี เมื่อมาถึงเมืองพวนได้ทำการปันเขตแดนกับเมืองขวา (หลวงพระบาง) แล้วสร้างเมืองพวนขึ้น (เจ้าคำหมั้น วงกตรัตน์, มปป.: 36)

ชาวไทพวนน่าจะได้รับนับถือพระพุทธศาสนามานานแล้ว ในสมัยของเจ้าล้านคำกองที่ได้ขึ้นครองราชย์สมบัติ ใน จ.ศ.734 (พ.ศ. 1916) พระองค์ได้จัดตั้งกฎหมายขึ้นเรียกว่ากฎหมายล้านคำกอง และได้นำเอาพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่พร้อมทั้งส่งผู้คนให้ไปเรียนสร้างวัดวาอารามที่เมืองอินทปัตถนคร (เขมร) นอกจากนั้นยังหาผู้ชำนาญการก่อสร้างวัดวาอารามมาจากเมืองหลวงพระบาง พร้อมทั้งพาให้ตั้งมเหศักดิ์หลักเมืองได้ 12 หอ (เจ้าคำหมั้น, มปป.: 39) พระเจ้าล้านคำกอง ซึ่งรับนับถือพุทธศาสนาได้จัดการบ้านเมืองได้เรียบร้อย เมืองพวนเจริญรุ่งเรืองมาก อำมาตย์ทั้งหลายจึงพร้อมกันราชาภิเษกพระองค์และถวายพระนามว่าพระเจ้าอิสระเสดดา ความรุ่งเรืองของเมืองพวนทำให้เมืองหลวงพระบางส่งราชทูตมาขอเป็นไมตรี

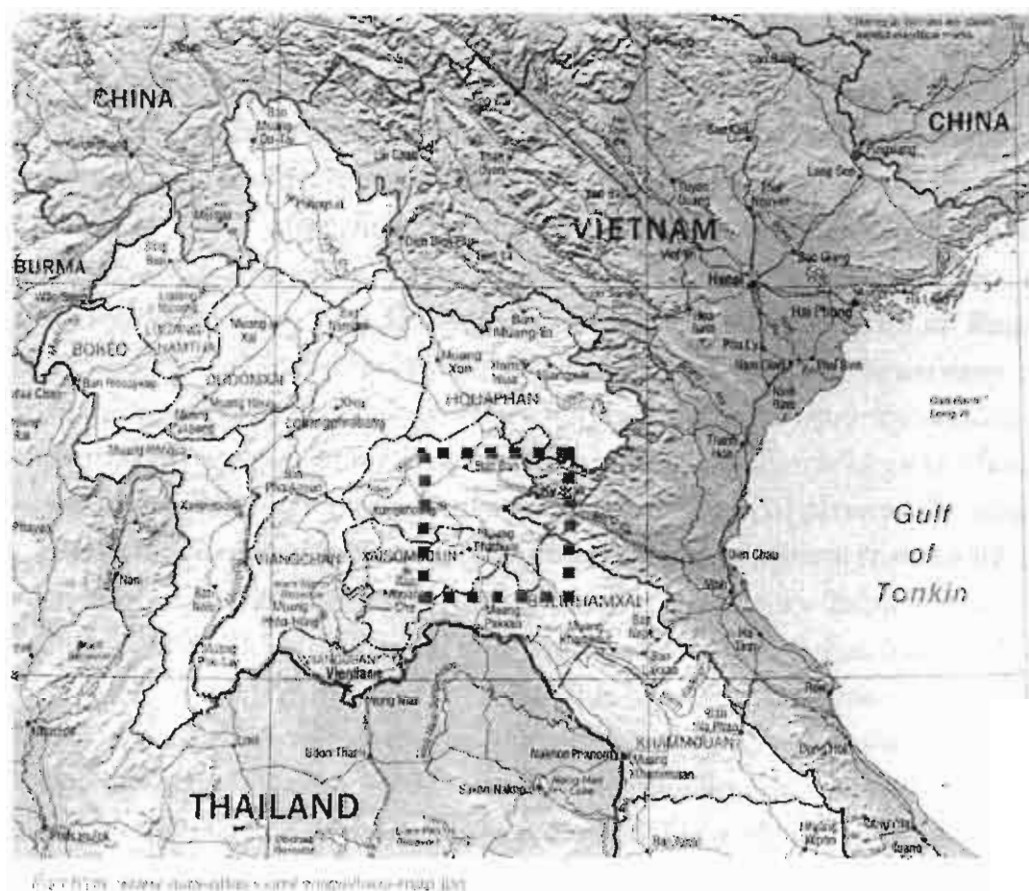
นอกจากนั้นในปี จ.ศ.1160 (2342) ปีมะเส็ง เจ้าสมฟูได้ส่งพระสังฆราชบ้านยอนลงไปเรียนฮัตถคลองศาสนาที่เวียงจันทน์ และในปีมะแม จ.ศ.1161 พระสงฆ์หัวครูเวียงจันทน์แต่งตั้งให้หัวเจ้าวัดป่าขึ้นมายังเมืองเชียงขวางตั้งฮัตถคลองศาสนาไว้ (เจ้าคำหมั้น, มปป.: 43)

เมืองพวนต้องประสบกับปัญหาจากภัยสงครามมาโดยตลอดประวัติศาสตร์ ในปี จ.ศ. 1189 (2371) แกว(เวียดนาม) ได้ยกกองทัพเข้ามาตีเมืองพวน เจ้าเมืองพวนไม่อาจต้านทานได้ต้องยอมขึ้นกับแกว (เจ้าคำหมั้น, มปป.: 46) นอกจากนั้นเมืองพวนยังต้องขึ้นกับหลวงพระบางและสยามในบางครั้ง ในคราวเกิดศึกฮ่อเมืองพวนก็ถูกพวกฮ่อยึดได้ในพ.ศ. 2417 (สิลา วีระวงส์, 2540: 206-207) ในครั้งนั้นสยามได้ส่งกองทัพพระยาพิชัยเข้ามาช่วยปราบฮ่อในหลวงพระบางก่อน แต่ก็ไม่สามารถต้านทานพวกฮ่อได้ เจ้าพระยาภูธราภัยแม่ทัพใหญ่ของสยามจึงส่งพระยาสุริยภักดียกกองทัพมาช่วยตีพวกฮ่อให้จากเมืองหลวงพระบาง พวกฮ่อถูกตีแตกเข้ามาในเมืองพวน เมื่อไล่พวกฮ่อออกไปแล้ว ในคราวนั้นแม่ทัพสยามได้กวาดต้อนเอาครัวเมืองพวนราว 2600 คนลงมาจากเมืองหลวงพระบางและจะเอาต่อลงไปยังกรุงเทพฯ ครัวเมืองพวนต้องเจ็บป่วยล้มตาย

เป็นอันมาก ในคราวนั้นเหลือชาวเมืองพวนไว้ราว 1000 คนเท่านั้น เนื่องจากได้รับคำขอร้องไม่ให้เอาชาวเมืองพวนไปทั้งหมด (สิลา วีระวงส์, 2540: 209-210)

ในขณะนั้นฝรั่งเศสได้แผ่อำนาจเข้ามาในอินโดจีนและยึดได้เวียดนามทั้งหมดใน พ.ศ. 2426 และทำให้ฝรั่งเศสเกิดกรณีพิพาทกับสยาม ต่อมาฝรั่งเศสก็ยึดเอาดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงอันเป็นหัวเมืองขึ้นของสยามในพ.ศ. 2436 (สิลา วีระวงส์, 2540: 233-237) ราชอาณาจักรลาวจึงต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส แต่ภายหลังชาวลาวยังได้ลุกขึ้นต่อสู้จนได้รับเอกราชในปีพ.ศ. 2479

อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมาภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง สหรัฐอเมริกาได้เข้าแทรกแซงในลาว แต่ถูกต่อต้านจากประชาชนลาว ในระหว่างปี 1964-1973 อเมริกาได้ใช้เครื่องบินทิ้งระเบิดถล่มประเทศลาว เมืองพวนหรือเชียงขวางก็เป็นสมรภูมิรบที่สำคัญ บ้านเรือนราษฎรตามหมู่บ้านต่าง ๆ ถูกทิ้งระเบิดและเผาทำลายจนหมดสิ้น ชาวบ้านในเมืองพวนต้องอพยพหนีภัยสงครามเข้าไปอาศัยอยู่ตามป่าเขา บางส่วนหนีไปอยู่ในเวียดนามและเวียงจันทน์ จนกระทั่งสงครามสงบลงด้วยความปราชัยของอเมริกาและมีการเซ็นสัญญาสงบศึกในวันที่ 21 กุมภาพันธ์ ปีค.ศ. 1973 (ประวัติศาสตร์ ฉบับกระทรวงศึกษาธิการลาว, 93,107) ในปี 1975 ชาวไทพวนจึงอพยพกลับเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ในแขวงเชียงขวางอีกครั้งหนึ่ง

ภาพที่ 7-1 ภูมิประเทศและที่ตั้งพื้นที่ศึกษา แขวงเชียงขวาง

ประวัติชุมชน

บ้านป่งหมั่น

แต่เดิมบ้านป่งหมั่นเป็นชุมชนไทพวน 2 หมู่บ้าน คือบ้านป่งและบ้านหมั่น แต่ในช่วงสมัยสงครามกับอเมริกา แขวงเชียงขวางเป็นสมรภูมิรบสำคัญ ทำให้อเมริกันทำการต่อสู้อุบัติการณ์ต่าง ๆ ในแขวงเชียงขวาง ชาวบ้านในชุมชนต้องอพยพหนีภัยสงคราม บางส่วนต้องทิ้งถิ่นฐานเดิมเข้าไปหลบซ่อนตามป่าเขา บางส่วนหนีเข้าไปในดินแดนเวียดนามและบางส่วนไปเวียงจันทน์ ชาวบ้านหมั่นได้อพยพหนีไปอยู่ที่เมืองทุละคาม แขวงเวียงจันทน์ในปี 1969 จนกระทั่งปี 1975 จึงอพยพกลับมาตั้งถิ่นฐานเดิม โดยชาวบ้านหมั่นกลับมาตั้งเรือนในคราวแรก 6 ครอบครัว ต่อมาจึงเพิ่มจำนวนขึ้น ปัจจุบันมีครัวเรือนทั้งหมด 20 ครัวเรือน

อย่างไรก็ตามในการอพยพกลับมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในปี 1975 นั้น ทางลาวได้จัดบ้านหมั่นร่วมกับบ้านป่งที่อยู่ห่างออกไปราว 2 กิโลเมตรเป็นหน่วยปกครองบ้านเดียวกันจึงเรียกว่า บ้านป่งหมั่น

สภาพแวดล้อมทางกายภาพ

สภาพพื้นที่ของบ้านป่งหมั่นเป็นพื้นที่ราบเนินเขา มีพื้นที่ที่เป็นที่นาในที่ลุ่มของเนินเขา และลำน้ำไหลผ่านริมบ้าน กลางหมู่บ้านเป็นวัด มีป่าอยู่ทางทิศใต้ของบ้าน พื้นที่นาอุดมสมบูรณ์ดี แต่การทำนาที่อาศัยน้ำในฤดูฝนเท่านั้น ซึ่งในปีที่ฝนตกก็ทำนาได้ผลดี ในรอบ 5 ปีจะแห้งแล้งและอาจทำนาไม่ได้ผลถึง 2-3 ปี ซึ่งถ้าหากปีใดแห้งแล้งก็จะต้องขายผลผลิตที่เก็บจากป่าหรือสินค้าอย่างอื่น ส่วนการแบ่งที่นาในส่วนมากขึ้นอยู่กับตัวบุคคลหรือครัวเรือน ถ้ามีความขยันมากก็มีที่นามาก พื้นที่นาต่อครัวเรือนประมาณ 1 ถึง 1.5 ไร่ ในการปลูกข้าวจะปลูกข้าวพันธุ์ข้าวไก่อ้น้อย ข้าวป้ง ข้าวคาย เป็นต้น

แหล่งน้ำสำคัญของชุมชนใช้น้ำจากลำน้ำบางและน้ำจืด โดยน้ำดื่มน้ำใช้จะเอาน้ำจากบ่อน้ำผุด หรือลำทำบง และ ลำทำน้อย สองทำนี้มีน้ำใช้ตลอดปี ส่วนการอาบน้ำและซักล้างจะแบ่งกันอย่างชัดเจนระหว่างชายและหญิง โดยที่ผู้ชายกับพระภิกษุหรือผู้ชายอาบน้ำทำบง ส่วนผู้หญิงอาบน้ำทำน้อย ในปี ค.ศ. 2000 จึงได้ขุดบ่อ (น้ำสาบ) ในละแวกเรือนขึ้น โดยบ่อน้ำสาบหนึ่งบ่อจะใช้ร่วมกันประมาณ 4-5 ครัวเรือน (บุญทัน กุมนาน, สัมภาษณ์)

ทรัพยากรและแหล่งอาหาร

แต่เดิมป่าที่อยู่ใกล้หมู่บ้านมีความอุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่าชุกชุมทั้ง ฟาน หมูป่า ไก่ป่า และ นกหลายชนิด โดยเฉพาะในเดือนสิงหาคมถึงพฤศจิกายนจะเป็นฤดูกาลจับนกนางแอ่น นอกจากนี้แล้วยังมีการปลูกพืช เช่น ผักหอม กระเทียม กระหล่ำปลี พริก ผักกาดดินหมี หน่อไม้บง การทำสวนมีอยู่สองที่คืออยู่บริเวณบ้าน และ อยู่ริมลำน้ำทำบงและทำน้อย พืชผักสวนครัวจะปลูกตามชายหมู่บ้านมากกว่าริมน้ำจืดเนื่องจากมีลำน้ำไหลผ่าน คือสวนบริเวณหัวหมี และฝายกุน

อาหารหลักของไทพวน ได้แก่ หมกปลาแดก แจ่วบอง หน่อส้ม และ นกแอ่นตุ้ง (ปลาร้านกแอ่น) ส่วนการเลี้ยงสัตว์จะเลี้ยงไก่ เป็ด หมู วัว ควาย และ บางครอบครัวที่ฐานะดีก็เลี้ยงม้าและช้าง เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อาตมา เป็นต้น อย่างไรก็ตามในการทำไม้เพื่อปลูกเรือนนั้นจะทำไม้แปก(ต้นสน) และไม้ชิงที่หาได้จากป่าเชิงภูที่อุดมสมบูรณ์ (บุญทัน กุมนาน, สัมภาษณ์)

แหล่งจับสัตว์น้ำที่สำคัญคือ ในทุ่งนาข้าวในฤดูน้ำ และในหนองเค็ง ด้วยการใส่ไซ ใส่มอ ทอดแห โดยเฉพาะลำน้ำจืดซึ่งอยู่ห่างออกไปจากหมู่บ้านโดยใช้เวลาเดินจากหมู่บ้านราว 20 นาที และในลำห้วยบง ซึ่งหาปลาได้ตลอดปี ประเภทปลาได้แก่ ปลาขาว ปลาหมัด ปลาโน ปลาจาด ปลาดุก เป็นต้น นอกจากนั้นบริเวณน้ำจืดยังเป็นแหล่งปลูกหน่อส้มด้วย

บ้านปุง เมืองพุกุด แขวงเชียงขวาง

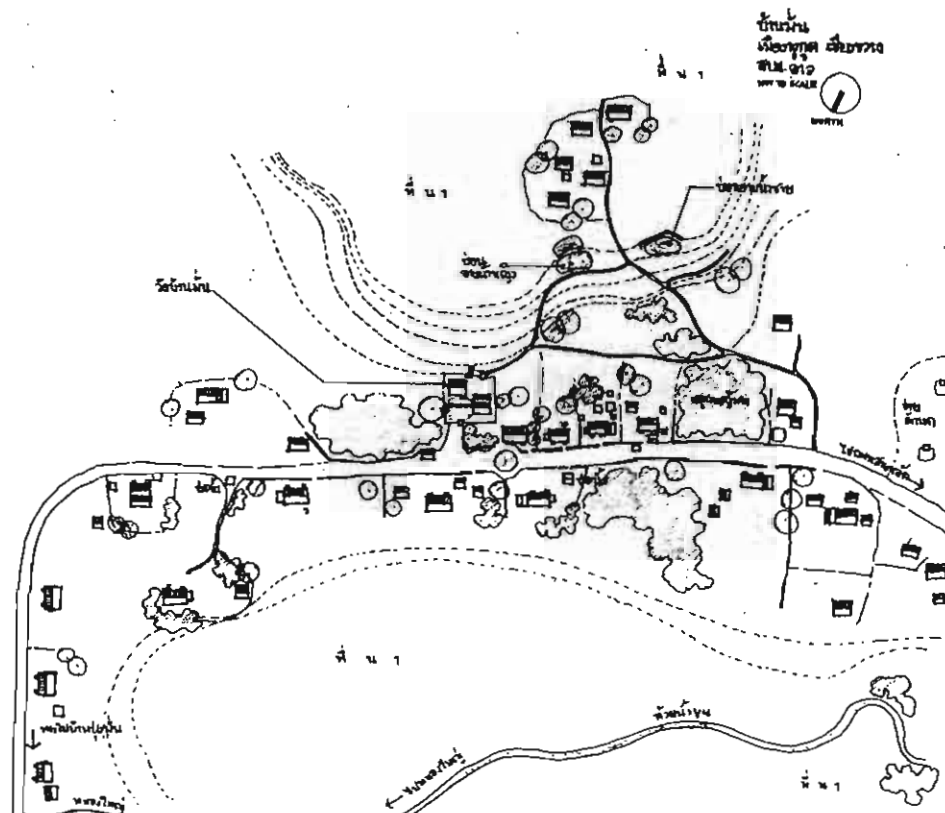
ลักษณะแผนผังชุมชน

ชุมชนบ้านปุงเป็นชุมชนพักอาศัยเบาบางกว่าบ้านหมื่น ที่ทางการเรียกรวมกันว่าบ้านปุงหมื่น ตั้งอยู่บนที่เนินซึ่งมีทางรถยนต์ตัดผ่าน บ้านเรือนเกือบทั้งหมดจะตั้งอยู่ชิดด้านทิศตะวันตกของถนนถัดจาก "วัดบ้านปุง" ซึ่งเป็นวัดประจำชุมชนเข้าไป ส่วนพื้นที่นาของบ้านปุงจะอยู่เลยชุมชนออกไป เป็นที่ลุ่มซึ่งแทรกอยู่ระหว่างร่องเขามีนํ้าจากลำธารเล็กๆ ไหลหล่อเลี้ยงอย่างทั่วถึง

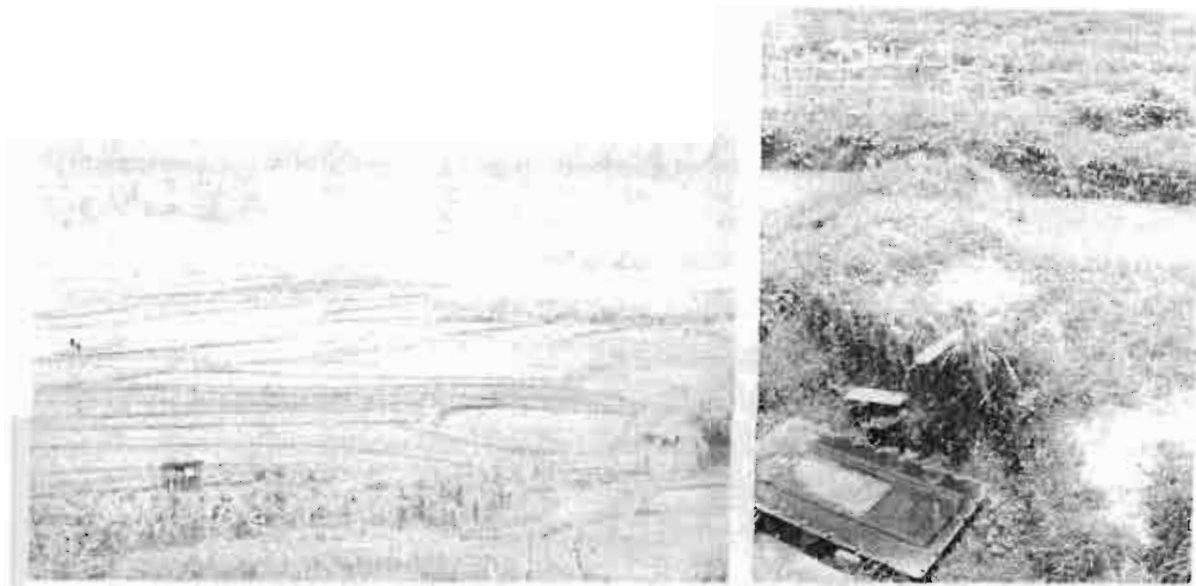
วัดบ้านปุงเป็นวัดเก่าแก่ ยังปรากฏซากสิมเก่า และฐานเจดีย์ (ธาตุ) อยู่เป็นหลักฐาน บริเวณพื้นที่โดยรอบของวัดจะถูกโอบล้อมด้วยไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ค่อนข้างหนาแน่น ส่งเสริมบรรยากาศเงียบสงบได้เป็นอย่างดี วัดนี้สามารถเข้าถึงได้ 3 ทาง คือทางรถยนต์จากถนนสายหลัก 2 ทาง และทางเดินเท้าจากภายในชุมชนอีก 1 ทาง

ใกล้กับถนนเส้นที่ผ่านหมู่บ้าน และใกล้กับทางเข้าหลักของวัดบ้านปุง จะมีร้านค้าขนาดเล็ก 2-3 ร้านเรียงรายอยู่ โดยบริเวณใกล้กับร้านค้าเหล่านี้เป็นลานกว้างและเพิงขายของชั่วคราวตั้งอยู่ใกล้ๆ เป็นกลุ่มใหญ่ ซึ่งจะถูกใช้จัดตลาดนัดใหญ่แห่งเดียวของชุมชนและละแวกใกล้เคียงทุกๆ สัปดาห์

ภายในชุมชนจะมีพืชพันธุ์ที่ชาวบ้านปลูกไว้ใช้ประโยชน์ เช่น ฝั่ มะม่วง รวมทั้งปลูกหญ้าคาในพื้นที่ว่างด้วย ส่วนรั้วกันของแต่ละบ้านจะใช้รั้วไม้ไผ่ทั้งลำวางห่างๆ นานกัน ลัดวี่ที่เลี้ยงจำพวกวัวควาย หรือเปิดจะทำคอกให้แยกต่างหากจากตัวบ้านเพื่อสุขอนามัย บ้านเกือบทุกหลังจะมีขั้วอย่างน้อย 1 หลัง

ภาพที่ 7-2 ผังชุมชนบ้านหมื่น เมืองพุกุด แขวงเชียงขวาง

ภาพที่ 7-3 ที่นาร่องหุบเนินและบ่อน้ำผุด สภาพแวดล้อมการอยู่ของบ้านหมั่น แขวงเชียงขวาง

บ้านหมั่น เมืองพู๊ด แขวงเชียงขวาง

ลักษณะแผนผังชุมชน

ชุมชนบ้านป่งหมั่น ในส่วนบ้านหมั่นเดิม เป็นหมู่บ้านขนาดเล็กไม่ใหญ่มาก ตั้งอยู่บนที่ราบซึ่งมีทางรถยนต์ตัดผ่านกลางหมู่บ้าน บ้านเรือนส่วนใหญ่จึงวางรายไปตามถนนสายนี้ มีเพียง 2-3 หลังเท่านั้นที่ต้องเดินไปตามทางเท้าที่แยกจากถนนใหญ่ เพราะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใกล้พื้นที่ทำนาซึ่งเป็นที่ลุ่มต่ำลงไปจากบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านทั้ง 2 ฝากของถนน ใกล้กับที่นาด้านทิศเหนือของถนนจะมีลำห้วยน้ำบงไหลผ่านไปสู่หนองใหญ่ที่อยู่ไม่ไกลออกไปนัก ชาวบ้านได้อาศัยน้ำจากลำห้วยนี้ในการทำนา และใช้ประโยชน์อื่น ๆ

ภายในหมู่บ้านประกอบไปด้วยเรือนพักอาศัยจำนวนประมาณ 20 หลังคาเรือน มีวัด 1 แห่ง ชื่อ “วัดบ้านหมั่น” ตั้งอยู่บริเวณกลางหมู่บ้านทางฝั่งทิศใต้ของถนน ลักษณะการวางผังของหมู่บ้านนั้นส่วนใหญ่จะวางเรือนขนานกับแนวถนน โดยเกือบทุกเรือนสามารถเข้าออกได้ 2 ทาง คือจากถนนสายหลักของหมู่บ้าน และจากทางหลังบ้านซึ่งสามารถออกสู่พื้นที่ทำนาได้โดยตรง

สำหรับน้ำใช้ของหมู่บ้าน ชาวบ้านจะมีระบบใช้น้ำร่วมกัน 3 แหล่งคือ

1. การตักจากบ่อน้ำบาดาล (น้ำล้าง) ซึ่งเป็นบ่อขุดลึกที่มีอยู่ประปรายในหมู่บ้าน เพื่อใส่ถังหอบไปใช้ในครัวเรือน
2. การใช้อบ่าน้ำร่วมกันจากบ่อน้ำผุดตามธรรมชาติ แต่แยกพื้นที่ระหว่างชายหญิงออกจากกันคนละบ่อ โดยอนุญาตให้ตักอาบเท่านั้นห้ามลงแช่หรือว่ายน้ำ ซึ่งที่อาบน้ำทั้ง 2 แห่งนี้ตั้งอยู่ที่เชิงทางลาดลงที่นาด้านทิศใต้
3. การใช้น้ำจากห้วยน้ำบง

ภายในชุมชนจะมีพืชพันธุ์ที่ชาวบ้านปลูกไว้ใช้ประโยชน์ เช่น ฝั่ กกล้วย มะม่วง เป็นไม้ยืนต้นหลัก รวมทั้งมีการปลูกหญ้าคาเพื่อใช้มุงหลังคาด้วย นอกจากนี้จะปลูกไม้พุ่มเตี้ยและอาศัยกันเป็นแนวบริเวณร่วม

กับรั้วไม้ไผ่ ส่วนพืชผักสวนครัวจะปลูกลงดินภายในที่ดินบริเวณหลังบ้าน ในการเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้เป็นอาหาร เช่น วัวควาย หมู และไก่ ส่วนใหญ่จะทำคอกให้แยกต่างหากจากตัวบ้านเพื่อสุขอนามัยตามนโยบายของรัฐบาลภายหลังสงครามกับอเมริกาสงบลง โดยย้ายเอาคอกวัวควายและสัตว์เลี้ยงอื่นๆ ออกจากใต้ถุนเรือนไปไว้ภายนอก และพบว่ามีการทำเล้าหมูเหนือบ่อเลี้ยงปลาเพื่ออาศัยมูลเป็นอาหารปลาด้วย

เรือนเกือบทุกหลังจะมียุ้งข้าวอย่างน้อย 1 หลัง และมีเรือนเฉพาะบางหลังที่สร้างสั่มหลุมไว้ใช้ โดยส่วนใหญ่จะอาศัยการไปซั้บถ้ำที่ทุ่งมากกว่า ทั้งชุมชนมีร้านค้าขนาดเล็กๆ 1 แห่ง ตั้งอยู่หน้าเรือนหลังหนึ่งริมถนนสายหลัก

ภาพที่ 7-4 ผังชุมชนและสภาพแวดล้อม บ้านปุง เมืองพุกุต แขวงเชียงขวาง

ความเชื่อและประเพณีไทพวน

ประเพณีการเกิด

ในการคลอดลูกของชาวไทพวน จะคลอดบริเวณเตาไฟที่เรียกว่าเตาเฮ้อ ซึ่งเป็นเตาที่อยู่ท้ายเรือน (อีกหนึ่งเตาคือเตาฮ้องอยู่ตอนหน้าเรือน) ก่อนการคลอดจะเอาไม้มาทำรั้ว เอาฟูกมากั้น เรียกว่า ตั้งกำ คือกั้นพื้นที่ส่วนเตาเฮ้อ ให้เป็นพื้นที่สำหรับคลอด แม่กั้นนี้เมื่อคลอดแล้ว 5 วันจึงเอาออกได้ ซึ่งทั้งแม่และลูกห้ามเข้ามาในส่วนพื้นที่ของบริเวณเตาฮ้อง

ในการคลอดมักจะบะผีเสื้อเพื่อให้การคลอดง่าย ซึ่งการบะจะเอาเหล้า 1 ไหและไก่ 1 ตัวมาทำพิธี หรือเชิญหมอมนต์มาเสี่ยงข้าวและลำเพื่อให้การคลอดง่าย การเสี่ยงจะเอาข้าวซัดใส่ไข่ที่วางไว้ เสี่ยงทายด้วยการนับเมล็ดข้าวที่ค้างอยู่บนไข่ว่าเป็นจำนวนคู่หรือคี่ แล้วเทียบกับจำนวนเมล็ดข้าวที่เอาพร้าพันว่าติดพร้าขึ้นมากี่เม็ด สายสะดือและรกจะล้างทำความสะอาดแล้วใส่ลงในบั้งไม้ไผ่นำไปฝังไว้ตรงใต้บันไดของชานเฮ้อของเรือน ในการอยู่ใฝ่ภายหลังคลอดจะให้แม่นั่งบนตั่งหวายเอาไฟใส่ใต้ตั่ง และจะออกก่ำเมื่อครบกำหนดราว 20 วัน ในช่วง 5 วันแรกหลังคลอดแม่จะกินเฉพาะข้าวเปล่าๆเท่านั้น (บุญทัน กุมนาน, สัมภาษณ์)

ประเพณีการแต่งงาน(แต่งงาน)

การแต่งงานฝ่ายหญิงหรือเจ้าสาวต้องไปอยู่เรือนเจ้าบ่าว ตามคำกล่าวของไทพวนที่ว่า “หญิงไปนำผัว จัวไปนำพระ” หมายความว่า เมื่อแต่งงานแล้วลูกสะใภ้ต้องไปเลี้ยงดูปู่ย่า แต่อาจจะแต่งเขยเข้าเรือนก่อน โดยเขยจะแห่มาเรือนฝ่ายหญิง พร้อมทั้งเอาสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆมาด้วย เขยจะห้ามใช้สิ่งของของเรือนฝ่ายหญิงในตอนที่ยังเรือนในวันแต่งงาน เมื่อขึ้นบันไดอันไหนก็ให้ใช้บันไดนั้นตลอดจนครบ 3 วันก่อนจึงจะขึ้นลงบันไดอื่นได้ ลูกเขยและลูกสาวจะนอนร่วมเฮ้อ คือห้องนอนที่อยู่ท้ายเรือน โดยปกติลูกเขยจะอยู่เรือนของฝ่ายหญิงไม่เกิน 3 ปี แล้วฝ่ายหญิงจะต้องไปอยู่กับสามี

ประเพณีศพ

ไทพวนบ้านเชียงงา เมืองพุกุต เมื่อมีคนตายในเรือน จะเอาศพวางนอนตามทางยาวของเรือน คือเหยียดลงแปด แบนลงคาว เป็นการนอนของคนตาย ส่วนคนเป็นต้องนอนลงข้อหรือนอนตามแนวข้อเท่านั้น ศพคนตายจะหันหัวไปทางหัวเรือนและใส่หีบแต่เมื่ออยู่ในเรือนก่อน แล้วเอาศพออกทางด้านช่องคือด้านหน้า ต้องเอาศีรษะลงก่อน เมื่อลงเรือนไปแล้วจึงหันหัวศพ หรือดาว เอาทางด้านเท้าไปข้างหน้า การหามศพไปป่าช้าต้องไม่หามศพไปใกล้เรือนคนอื่น ถ้าผู้ตายอายุมากกว่า 40 ปี ก็จะเผา ถ้าน้อยกว่าและตายโหงก็จะฝัง (สมเพ็ด จันทะลังสี, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตามในบ้านหมั้น เมื่อมีคนตายในเรือนจะนำศพออกจากเรือนตรงบันไดที่อยู่ใกล้ที่สุด จะไม่นำศพข้ามเรือนไปลงบันไดที่อยู่ไกลกว่า ถ้าผู้ตายอายุมากกว่า 15 ปี จะเผาศพแล้วเอากระดูกใส่หม้อฝังดินในป่าช้าตรงบริเวณที่เผา โดยก่อนเผาศพจะตั้งกองฟอน เอาไม้ทำรั้วล้อมกองฟอนเป็นรูป 4 เหลี่ยม หม้อใส่กระดูกก็จะฝังลงภายในรั้วนี้ แล้วจะเอาบักขี้(แดง)ปลูกไว้ในรั้วนั้นด้วย แต่ถ้าเป็นศพตายโหง ตายฟ้าผ่า จะฝังศพโดยไม่เผาแบบธรรมดา เมื่อฝังแล้วจะทำหลาวปักบริเวณที่ฝังเพื่อกันสัตว์เข้าไปทำลาย ถ้าผู้ตายอายุไม่ถึง 15 ปี จะไม่ใส่โลง (บุญทัน กุมนาน, สัมภาษณ์)

ประเพณีทางศาสนา และ งานบุญที่สำคัญ

ชาวไทพวนรับนับถือพระพุทธศาสนาเหมือนกลุ่มลาวอื่นๆ ก็มีแบบแผนประเพณีปฏิบัติตามฮีตสิบสองคองสิบสี่เช่นเดียวกัน แต่ในบางหมู่บ้านก็ไม่มีประเพณีงานบุญสำคัญบางงาน แต่ส่วนใหญ่แล้วก็มีประเพณีคล้ายกัน งานบุญที่สำคัญได้แก่

- บุญพระเวส	เดือนสามเพ็ง
(บ้านหมั่นไม่มีประเพณีบุญพระเวส) (ทำบุญกัน กุมภาพันธ์, สัมภาษณ์)	
- บุญสงกรานต์	เดือนสี่เพ็ง
- บุญเถราภิเษก	เดือนห้าเพ็ง
- บุญบั้งไฟ(บ้องไฟ)	เดือนหกเพ็ง
- บุญเข้าพรรษา	เดือนแปดเพ็ง
- บุญห่อข้าวประดับดิน	เดือนเก้าดับ
- บุญออกพรรษา	เดือนสิบเพ็ง

การนับถือผี

ไทพวนในแขวงขวางนับถือผีหลายระดับคือ

ชาวไทพวนจะนับถือผีเทวดาใหญ่ที่สถิตอยู่ที่เมืองเค็ง เรียกว่าเทวดาเมืองเค็ง ซึ่งชุมชนรอบๆจะต้องไปนับไหว้ทุก 7 ปี (บุญกัน กุมภาพันธ์, สัมภาษณ์) ในระดับหมู่บ้านนั้นมีการนับถือผีอยู่หลายประเภทแตกต่างกันไปตามหมู่บ้าน เช่น

1. ผีเทวดาอาฮัก เป็นเทวดาประจำหมู่บ้าน ในบ้านเชียงงาเมืองพุกุด แขวงเชียงขวาง ชาวบ้านจะกำหนดเอาภูเขาเป็นที่สถิตของเทวดา เวลาที่มีบุญบ้าน เช่น บุญพระเวส จัดกองบุญ ต้องเชิญเทวดาอาฮักมาเป็นประธานในงาน โดยมีเจ้าจำเป็นผู้ทำพิธี เช่นเดียวกับการสร้างเรือนใหม่ เมื่อฆ่าสัตว์ก็ต้องเอาเนื้อ หัวใจ หนึ่ง อย่างละเล็กน้อย ไปเรือนเจ้าจำเพื่อให้ท่านบอกกล่าวเทวดาให้ (สมเพ็ด จันทะลังสี, สัมภาษณ์) แต่ในบ้านป่งหมั่น จะตั้งหอเทวดาไว้ในวัดเป็นหอเสาเดียวคล้ายศาลพระภูมิ (บุญกัน กุมภาพันธ์, สัมภาษณ์) ในวัดบ้านป่งมีจำนวน 4 หอ อยู่ตรง 4 ทิศของวัด ซึ่งพระในวัดกล่าวว่า เป็นหอเทวดา ซึ่งอาจหมายถึงจุลโลกบาล
2. หอบ้าน เป็นผีพ่อเจ้าย่าเจ้า โดยจะทำพิธีในเดือนมิถุนายนถึงกรกฎาคม เพื่อขอน้ำในการนาไรรนา
3. ผีเรือน เป็นผีย่าหรือ ผีเตาไฟ ถือเป็นผีเฮือนฮักสา ถ้าการนึ่งข้าว และ ทำกับข้าวไม่ดีไม่งามก็จะไหว้ หรือ คอบ(บอกกล่าว)ผีย่า
4. มนต์ควง การนับถือมนต์ควงนี้มีเฉพาะผู้ที่มิมนต์(มีวิชาอาคม) และ เจ้าจำเท่านั้น (สมเพ็ด จันทะลังสี)

นอกจากนั้นในพื้นที่เฉพาะบางแห่งที่เป็นพื้นที่ส่วนรวมและต้องมีการรักษาก็อาจมีผีด้วย เช่นที่บ่อน้ำท่าบง ในบ้านหมั่นอันเป็นที่ที่พระสงฆ์และผู้ชายใช้น้ำ มีผีเสื้อ เพื่อบูชาน้ำท่าบง เป็นต้น

ป่าชุมชนที่สำคัญคือป่าผีเสื้อ ก็เป็นสถานที่ที่สถิตของผีเสื้อ ซึ่งในป่าผีเสื้อนี้จะห้ามตัดต้นไม้ และในวันเลี้ยงบ้านจะต้องเอาไก่ 2 ตัวไปปล่อยในป่าผีเสื้อโดยเจ้ากวนจำ ในวันเลี้ยงบ้านที่มีการทำ 3 ปีครั้งจะยอมให้ตัดไม้ในป่าผีเสื้อได้เพียงวันเดียวในวันเลี้ยงบ้านนั้น การเลี้ยงบ้านจะทำวันเดียวกันกับการเลี้ยงหลักบ้าน (บุญกัน กุมภาพันธ์, สัมภาษณ์)

หลักบ้าน

หลักบ้าน หรือ หลักสิ(ศรี)บ้าน ของบ้านหมั้นเป็นหลักเสาไม้แก่นปลายเป็นง่ามและแหลม ทำด้วยไม้คาย และ ไม้หมากหมั้น มีทั้งหมด 4 จุด ทางเหนือ 2 จุด และทางใต้ 2 จุด จุดหนึ่งมี 3 หลัก การทำหลักบ้านจะมีครูบาศาจารย์เขียนคาถาอาคมใส่ มีก่านัน เฒ่าแก่มาร่วมทำพิธีด้วย ประเพณีบูชาหลักบ้าน ซึ่ง 3 ปีจะมีการเลี้ยงหลักบ้านหนึ่งครั้ง มีการฆ่าหมูฆ่าไก่เพื่อเลี้ยงหลักบ้านที่บ้านกวนจำ และเชิญหมอมนต์มาปัดบ้าน (บุนทัน กุมมาน, สัมภาษณ์)

ในรอบหนึ่งปีจะมีการทำบ้านเพียงครั้งเดียวประมาณเดือนตุลาคม เรียกว่า “มือฮ้าง มือฮวย” การทำใช้เวลา 3 วัน ขณะที่ทำบ้านต้องไม่ให้คนข้างนอก หรือ คนที่อยู่อื่นเข้ามาบ้าน ถ้าใครเข้ามาต้องถูกปรับ โดยให้เสียหมู เจ้าจำ หรือ เจ้ากวน (กวนบ้าน) เป็นผู้ทำพิธี ขณะที่ทำพิธีเจ้าจำต้องอยู่คนเดียวห้ามผู้ใดมายุ่งเกี่ยว ไม่พูดกับใคร แม้แต่ภรรยาและลูกก็ห้ามเช่นกัน หาช้าวหาน้ำกินเอง

การเลือกที่ตั้งของหมู่บ้านของชาวไทพวน

ในการเลือกที่ตั้งหมู่บ้านของชาวไทพวนนั้นมีข้อห้ามที่สำคัญคือ ห้ามไม่ให้ตั้งหมู่บ้านอยู่แถว หรือ อยู่ในที่ที่เป็นร่องน้ำ การเลือกที่ตั้ง พื้นที่ดังกล่าวต้องมองเห็นสุดป้อม (มองเห็นกว้างไกล) จึงจะ อยู่ดีกินดี จังขึ้นจ้งเกิน หลังจากที่ได้สำรวจพื้นที่ได้ดังที่ต้องการแล้วต้องเสี่ยงว่าจะอยู่ได้หรือไม่ โดยการเสี่ยงมีสองวิธี คือ (สมเพ็ด จันทะลังสี, สัมภาษณ์)

1. ห้างพาทอด เอาใบไม้ที่ยังมีสีเขียวอยู่กวาดพื้นดินที่จะเสี่ยงเป็นวงกลม ให้พื้นดินสะอาดเรียบไม่มีเศษใบไม้ แล้วขึงฝายมวงกลมเป็นเขต จากนั้นเอา “ง่าใบเตียง” (กิ่งใบเตียง) ปักลงดิน แล้วก็อธิษฐานถึงมเหศักดิ์ หลักเมืองให้มาช่วยดูว่าหมู่บ้านจะอยู่ดีมีสุขหรือไม่ ทั้งไว้หนึ่งคืน พอตื่นเช้าก็มาดู ถ้าใบไม้ของกิ่งเตียงที่ปักไว้ไม่ร่วงหล่น แสดงว่าตั้งหมู่บ้านได้ แต่ถ้าใบไม้ร่วงก็ตั้งหมู่บ้านไม่ได้ ต้องหาทำเลใหม่

2. ขุดหลุม ขุดหลุมเป็นวงกลมแล้วเอาเมล็ดข้าวเปลือกใส่ลงไป โดยข้าวแต่ละเมล็ดที่ใส่ลงไปจะเป็นตัวแทนของคนและสัตว์ เช่น พ่อ แม่ ลูก วัว ควาย ม้า เป็ด ไก่ นา เป็นต้น เอาปลายหันเข้าหากันในลักษณะวงกลม แล้วเอาจานปิดหลุมไว้ ทั้งไว้หนึ่งคืน ตอนเช้าก็มาดู ถ้าเมล็ดข้าวยังอยู่ในสภาพเดิมแสดงว่าทุกอย่างดีหมด ทั้งคน สัตว์ และการทำไร่นา แต่ถ้าเมล็ดข้าวร่วงออก (หันปลายออก) หมด แสดงว่าสถานที่ดังกล่าวจะอยู่ไม่ได้ต้องหาที่ใหม่เสี่ยงต่อไป ในกรณีเมล็ดข้าวที่เป็นตัวแทนของสัตว์หันปลายออกแสดงว่าจะเลี้ยงสัตว์ไม่ดี ในกรณีนี้อาจเลือกปลูกเรือนก็ได้ แต่ถ้าเมล็ดข้าวของพ่อ แม่ ลูก หันออกจะไม่เลือกเด็ดขาด

การเลือกตำแหน่งที่ตั้งของเรือน

แต่เดิมการปลูกเรือนของชาวไทพวนต้องมีการเสี่ยงก่อนว่าที่ดินผืนนั้นจะเป็นมงคลหรือไม่ ถ้าจะปลูกเรือน 7 ห้อง ก็เตรียมไม้ 7 ชิ้น แล้วเอามาทำเป็นวงกลม มีพาซิน พาเสื่อ เงินร้อย และ เทียนผั่ง จากนั้นก็เรียก “เทวดา ท้าวบุญถม กุมพะลี นางธรรณี ว่า ข้าพระเจ้าจะมาปลูกเหย้าปลูกเรือนอยู่ในน้ำท่อนดอนดินแห่งนี้ ถ้าว่าไม่ขัดทางผีล่องป่องผีเทียว ดอนดินสิคำดอนน้ำสิคุน อยู่ดีกินแซบ อยู่แจบกินเรียน เลี้ยงวัวสิแพร์หลาย เลี้ยงควายสิแพร์กว้าง ขอเชิญท่านทั้งหลายมารับเอาฮิตสิบสองคองสิบสี่ และ เสี่ยงดอนดินให้ข้าพระเจ้า” (สมเพ็ด จันทะลังสี, สัมภาษณ์)

วิธีการเสี่ยงที่ดิน เอาไม้ปักลงดินให้เป็นหลุม 5 หลุม โดยที่ 4 หลุมเป็น 4 มุมของเรือน ส่วนอีกหลุมอยู่ตรงกับตำแหน่งผีเรือน จากนั้นก็เอาเมล็ดข้าวเปลือกใส่เข้าไปในหลุม หลุมละ 3 เมล็ด แต่ละเมล็ดให้หันเข้าหากัน เอาใบตองปิดหลุมไว้ ทั้งไว้ประมาณ 15 นาที แล้วก็มาเปิดดู

ถ้าดี เมล็ดข้าวจะไม่แตกออกจากกัน

ถ้าไม่ดี เมล็ดข้าวจะแตกออกจากกัน หรือ ไม่เห็นเมล็ดข้าวเลย

ในกรณีที่ไม่มีดี 1 หรือ 2 หลุมก็สามารถอยู่ได้ แต่ต้องมีการขยับตำแหน่งหลุมออกจากจุดเดิม แต่ในกรณีที่ทุกหลุมไม่เหลือเมล็ดข้าวเลยจะอยู่ไม่ได้เด็ดขาด ต้องไปหาพื้นที่ดินเสี่ยงทายใหม่ (พิมพา มุนทะวง, สัมภาษณ์)

ประเพณีการปลูกเรือน

ในสมัยก่อนในการปลูกเรือนของชาวไทพวนจะช่วยกัน โดยเพื่อนบ้านจะร่วมลงแรงในการปลูกเรือน หรือ *เฮาเฮือ* คือเรียกเอาแรงกันมาปลูกเรือน ก่อนจะปลูกเรือนต้องเตรียมวัสดุ โดยเริ่มประมาณเดือน พฤศจิกายน หรือ ธันวาคม โดยปกติแล้วจะใช้เวลาประมาณ 4 เดือน (พิมพา มุนทะวง, สัมภาษณ์)

คติการปลูกเรือนของไทพวนอาศัยการขอแรงจากเพื่อนบ้านและจะสร้างให้เสร็จส่วนโครงสร้างสำคัญในวันเดียว การเตรียมการปลูกเรือนจึงต้องเตรียมชิ้นส่วนเรือนไว้ก่อนทั้งหมด และขุดหลุมเสาเรือนไว้ก่อนหนึ่งวันและต้องระวังไม่ให้ขี้ขุม(ดิน)ร่วงลงไปหลุมที่ขุดไว้ ซึ่งในประเพณีการปลูกเรือนของไทพวนนั้น ในตอนกลางคืนก็จะมีพวกหนุ่มสาวมาดำข้าวเพื่อเผาไม้ให้ขี้ขุมร่วงลงไปหลุมเสา นอกจากนั้นคนเฒ่าคนแก่ก็จะร่วมกันมาเตรียมเครื่องบูชาต่างๆสำหรับพิธีการปลูกเรือน (สมเพ็ด จันทะลังสี, สัมภาษณ์) การปลูกเรือนต้องปลูกเสาคู่เสาขวัญและเสาเตาก่อนเสาอื่นๆ

ในกรณีที่สมาชิกในครัวเรือนเพิ่มขึ้นต้องมีการขยายเรือน แต่ประเพณีของไทพวนจะไม่ให้ต่อเติมเรือนที่อยู่เดิมเด็ดขาด เพราะถือว่าละเมิดคำกล่าวที่ว่า “ต่อส่วนเสียหลาน ต่อชานเสียลูก” ถ้าจะต่อเติมเรือนต้องล้มเรือนเดิมลงเสียก่อนแล้วจึงปลูกเรือนขึ้นใหม่จึงจะทำได้ ซึ่งในการปลูกเรือนแทนเรือนเดิมที่ล้มลงนั้น จะต้องไม่ “ตัดก่อนฮอนซื่อ” คือไม่ปลูกเรือนให้มีขนาดเล็กลงกว่าเดิม ถ้าปลูกเรือนที่มีขนาดเล็กลงกว่าเดิมถือว่าละเมิดเช่นเดียวกัน การปลูกเรือนใหม่นี้สามารถใช้ไม้หรือวัสดุของเรือนหลังเดิมได้

การกำหนดสัดส่วนของเรือน และ ขนาดของเรือน

ในการกำหนดขนาดสัดส่วนของเรือนไทพวนส่วนมากขึ้นอยู่กับช่างแบ่งเรือนและเจ้าของเรือน แต่เดิมจะกำหนดขนาดสัดส่วนเรือน ดังนี้

- ความยาวของเสาจากหน้าดิน ถึง ซื่อ ประมาณ 5 เมตร
- การกำหนดห้องของเรือนส่วนมากเป็นห้องคี่ เช่น 3 ห้อง 5 ห้อง และ 7 ห้อง เรือน 6 ห้อง 7 ห้องถือว่าเป็นเรือนขนาดใหญ่ที่สุดแล้ว
- ความสูงของหลังคา หรือ แปเรือน ให้เอามาแบ่งเป็น 3 ปูน(ส่วน) กิ่งไปหนึ่งปูน และเอา 2 ปูนเป็นความยาวของสี่ยัว(จันทัน) เพราะว่าแต่เดิมเรือนจะไม่มีดั่ง (พิมพา มุนทะวง, สัมภาษณ์)

ส่วน ท่านสมเพ็ด จันทะลังสี ได้กล่าวว่า สัดส่วนของเรือนจะกำหนดดังนี้

- ความยาวของเสา จากระดับดิน ถึง ซื่อ ประมาณ 4 เมตร
- จากพื้นเรือน ถึง ซื่อ กำหนดจากความสูงของคน หรือ เจ้าเรือน บวกอีก หนึ่งกำก (ประมาณ 10 – 12 เซนติเมตร)
- ระยะของแต่ละช่วงเสาประมาณ 1.8 – 2.0 เมตร เพราะในเชิงช่างมักมีลมแรง จึงไม่นิยมทำช่วงเสากว้างมาก
- ความกว้างของเรือนใหญ่ประมาณ 6 เมตร ต่อเทียบ (ทุบ หรือ เทียบ) ชายคาออกข้างละ 2 เมตร รวมแล้วประมาณ 10 เมตร

- การกำหนดห้องเสา (ช่วงเสา) ของเรือน ส่วนมากมี 3 ห้อง 5 ห้อง และ 7 ห้องเป็นขนาดใหญ่ที่สุด เรือน 4 ห้อง และ 8 ห้องไม่นิยมทำกัน เพราะมีความเชื่อ และคติการปลูกเรือนว่า เรือนห้องหนึ่งราชา ห้องสองปัญญา ห้องสามเศรษฐี ห้องสี่หิณะ ถ้าตกหิณะถือว่าเป็นฤกษ์ที่ไม่ดี ไม่เป็นมงคล
- ความสูงของหลังคา หรือ แปเรือน ให้เอาชื่อมาแบ่งเป็น 3 ปูน(ส่วน) ทั้งไปหนึ่งปูน แต่บวกเพิ่มอีกหนึ่งศอก เอาเป็นความยาวของสี่ยัว(จันทัน) เพราะว่าแต่เดิมเรือนจะไม่มีดั่ง

ประเพณีการขึ้นเรือนใหม่

เมื่อปลูกเรือนหรือแปงเรือนเสร็จ หรือ ไม่เสร็จก็ตาม เมื่อถึงวันเวลาที่กำหนดก็ต้องขึ้นเรือน โดยเดินยกขบวนมาจากตупหรือ ผาม(เพิง) ที่ปลูกเป็นการขักราวไว้ใกล้ๆกับเรือนที่ปลูก โดยเจ้าเรือนต้องเตรียมของใช้ต่างๆ เช่น เกลือ พริก ข้าว หมากงา หม้อไม้ หมากกู่ หมากกุน หม้อ ไห ก้อนเส้า ฟืน แห ไซ เป็นต้น จากนั้นก็มีเผ่าแก่และญาติพี่น้องช่วยกันหามข้าวของมา มีสามเผ่าสี่แก่ถือขันดอกไม้ ส่วนเจ้าเรือนเอาดอกไม้เป็นคันทา(ที่หามของ)ข้างหนึ่งมีแห อีกข้างมีไซ สะพายถุงสีแดง เมื่อมาถึงหน้าเรือนก็มีการโจด (ถามกัน) เผ่าแก่อยู่เรือนก็จะถามว่า

ผู้ถาม มาจากไหนกัน

ผู้ตอบ มาแต่เมืองมันคำทอง

ผู้ถาม แล้วจะไปไหนกัน

ผู้ตอบ ไม่มีที่อยู่อาศัย พาลูกพาหลานมาหาที่ทำกิน แล้วพวกเจ้ามาทำอะไรที่นี่

ผู้ถาม มาปลูกเหย้าปลูกเรือนอยู่ที่นี่ มีทั้งลูกบวชอาจารย์ เผ่าแก่ แม่ป้าน้าสาว สิบร้อยน้อยมือชา

มาแปงศาลาไว้

ผู้ตอบ ถ้าเป็นเช่นนั้น จะขอยู่ขอกิน ขอสร้างขอสาจะได้อีก

ผู้ถาม ได้ ถ้ามาตีมางาม มาอ้งมามี มากูมากุน

ผู้ตอบ ก็จะมากูมากุนมาสร้างมาสานั้นแล้ว

ผู้ถาม ข้าวของเครื่องใช้ที่เจ้าเอามามีอะไรบ้าง

ผู้ตอบ มีหมอก ดาบ หมากกู่ หมากกุน หม้อ งา เครื่องอ้งของมี เงินทอง ลูกหลาน ข้าวปลา

ผู้ถาม พวกข้อย(ข้าพระเจ้า)ก็แปงเรือนอยู่นี้ ถ้าไม่มีตำหนักมาสร้างมาสาเอา

ผู้ตอบ เออ ถ้าเป็นเช่นนั้น ลูกหลานก็จะขอยู่ขอกิน ขอสร้างขอสากับพ่อกับแม่อยู่ที่นี่แล้ว

จากนั้นก็ปลูกศรีบันได คือกล่าวนโมสามจบและอาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย แล้วจึงขึ้นมาบนเรือน เจ้าเรือนจะเข้าไปข้างใน ส้วมฮ้อง เอาแห หอก ดาบ ไซ ห้อยแขวนไว้ที่หัวนอนแล้วก็นอนพอเป็นพิธี จากนั้นก็มีคนทำเป็นเสียงไก่ขันสามครั้ง แล้วเจ้าเรือนก็ลุกขึ้นมา เผ่าแก่ก็จะเอาเหล้าให้ไว้ฐานเตาไฟฮ้องปลูกวางก้อนเส้า สู้ขวัญเตาไฟ(สู้ขวัญย่า) และจุดไฟให้เพื่อเอาศรีเอาแสง ภายใน 7 วันต้องไม่ให้ไฟดับ เอาหม้อหนึ่ง หมากกู่หมากกุนผูกใส่กับเสาเตา ภูเขาเอาคาถาติดใส่ห้องและไม้ต่างๆในเรือน จากนั้นก็ฟังเทศนา สู้ขวัญให้เจ้าเรือน และ กินข้าวแล้วก็เสร็จพิธี แต่เจ้าเรือนยังต้องทำเรือนอีก 3 วัน โดยไม่ให้ผู้ใดขึ้นเรือน เมื่อครบกำหนดแล้ว จึงเอาเผ่าแก่มาทำพิธีลบกำเรือน (พิมพา มุนทะวง และ สมเพ็ด จันทะรังสี, สัมภาษณ์)

บทที่ 8

เรือนไทพวน

เรือนไทพวนแบบดั้งเดิม

ในสมัยก่อนการเกิดสงครามระหว่างประชาชนลาวกับอเมริกา เรือนไทพวนแต่เดิมมีลักษณะแตกต่างจากปัจจุบันบ้าง เนื่องจากเรือนในปัจจุบันนี้เป็นเรือนที่ปลูกขึ้นใหม่ภายหลังจากที่อพยพลี้ภัยสงครามแล้วกลับมาตั้งบ้านเรือนในท้องถิ่นเดิมของตนเอง ซึ่งบางส่วนได้รับแบบอย่างมาจากเวียงจันทน์ และเรือนแบบใหม่ที่ปลูกขึ้นก็คลี่คลายไปตามเงื่อนไขจากนโยบายการพัฒนาของรัฐบาล

ตามบันทึกข้อมูลของคำดา อุคมสุก (2000: 1) กล่าวว่าเรือนแบบเดิมของไทพวนเป็นเรือนยกพื้นสูง มุงหลังคาด้วยหญ้าคา มีเทียบ (เทียบ หรือเพิง) โดยรอบเรือนทั้ง 4 ด้าน ส่วนชานเฮ้อ อยู่ทางด้านสกัด เรือนด้านตะวันออก เป็นที่สำหรับวางบั้งน้ำอุปกรณ์การหากิน และที่สำหรับการแต่งเนื้อแต่งตัวของผู้หญิง ซึ่งจะต้องออกไปทำงานไร่นาสวนเก็บพินก็จะขึ้นเรือนทางชานเฮ้อนี้

ส่วนชานเฮ้ออยู่ด้านสกัดเรือนทิศตะวันตกเป็นพื้นที่สำหรับผู้ชายและการรับแขกในการเข้าออกเรือน และผู้หญิงมักจะไปตำหูกที่บริเวณชานเฮ้อ เพื่อถ้าหากว่ามีผู้ชายมาเที่ยวมาพูดคุยด้วยก็จะได้มีโอกาสคุยกันได้ตามสบาย แต่จากการสำรวจภาคสนามพบว่าหูกทอผ้าจะวางที่ชานเฮ้อ ซึ่งเป็นที่พื้นของผู้หญิง จากการสัมภาษณ์ก็พบว่า หูกทอผ้าจะไว้บริเวณชานเฮ้อ (สมเพ็ด จันทะลั้งสี, สัมภาษณ์) ส่วนเทียบ (เทียบ) ที่อยู่ต่ำลงมาด้านข้างก็ทำเป็นคอกม้า เพราะชาวไทพวนจำนวนหนึ่งมักเลี้ยงม้า ส่วนเทียบ (เทียบ) ทางด้านเหนือตั้งक्रमองสำหรับตำข้าว ส่วนด้านหัวนอนก็จะทำเทียบ (เทียบ) มุงเป็นที่สำหรับเป็นคอกวัวควายที่เลี้ยงผูกไว้ใต้ถุน เพื่อป้องกันผู้ร้ายและสัตว์ร้ายเข้ามาทำร้ายสัตว์เลี้ยง และกำหนดให้อยู่ใต้ถุนเพื่อที่เจ้าของเรือนจะได้ดูแลได้ในเวลากลางคืน

ภายในเรือนทางด้านใต้จัดแบ่งพื้นที่โดยกันเป็นส่วนนอนตามฐานะของคนในครอบครัว ส่วนนอนของพ่อแม่ ส่วนลูกสาว ส่วนลูกชาย ลูกสาวจะนอนส่วนทางด้านตะวันออกติดชานเฮ้อ ลูกชายจะนอนด้านตะวันตกตรงบริเวณชานเฮ้อ บริเวณกลางเรือนมีเตา 2 เตา คือ เตาเฮ้อ สำหรับทำอาหารอยู่ด้านตะวันออก และเตาฮ้อง อยู่ด้านตะวันตกสำหรับผู้เฒ่าแก่เฒ่ามาก สุกยา หรือจุดไฟให้สว่างเพื่อทำงานจักตอก เหลาหวาย ทำงานจักสานต่างๆในเวลากลางคืน

ภาพที่ 8-1 รูปแบบเรือนพวนแบบดั้งเดิมตามบันทึกของคำดา อุดมสุข

อย่างไรก็ตามจากการสำรวจก็พบว่าโดยทั่วไปแล้ว เรือนไทพวนในปัจจุบันไม่ได้วางทิศตามแนวแกนตะวันออกตะวันตกตามข้อมูลที่กล่าวถึงนี้ แต่ส่วนใหญ่วางเรือนหันหัวนอนไปทางนาข้าว และทำนสมเพ็ด จันทะลั้งลี (สัมภาษณ์) ให้ข้อมูลว่า ชานฮ้องจะอยู่ด้านตะวันออก ซึ่งชานฮ้องจะอยู่ด้านทิศตะวันตก ตรงกันข้ามกับข้อมูลของท่านคำดา อุดมสุข (2001: 1-2) และท่านสมเพ็ดยังให้ข้อมูลอีกว่าด้านข้างที่ตั้งครกมองดำข้าวจะมีเทียบ (เทียบ) หรือเพิงลาดคลุมครกมองในระดับต่ำกว่าป่องเอี่ยมหรือหน้าต่างลงมา เรียกว่า เทียบชีแมว เพราะแมวมักจะชอบขึ้นมานอนบนเทียบนี้สอดคล้องกันกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ท่านบุญทัน กุมา น นอกจากนั้นส่วนของยอดจั่วหลังคายังมีป้านลมที่ยื่นออกไปขัดกันแบบกาเล เรียกว่า ยอดแป้นลม (สมเพ็ด, จันทะลั้งลี, สัมภาษณ์) ซึ่งเทียบที่ต่อลงมาด้านข้างเรือนจะมีเฉพาะด้านหน้าคือ จากชานฮ้องเป็นที่ผูกม้า เรียกว่า เกย และเทียบชีแมว ไม่มีเทียบล้อมทั้งหมดทุกด้านตามแบบของข้อมูลของท่านคำดา นอกจากนั้นยังมีคอกไก่อยู่ใกล้กับครกมองด้วย อย่างไรก็ตามการมีเทียบล้อมทุกด้านน่าจะเป็นเรือนใหญ่มากหรือต้องการพื้นที่สำหรับเป็นคอกวัวควายมากกว่าปกติ ซึ่งอาจมีไม่มากนัก

ข้อมูลดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่าแต่เดิมบริเวณใต้ถุนเรือนไทพวน นอกจากบริเวณครกมองแล้วจะเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ทั้งหมด ในขณะที่ผู้อยู่อาศัยจะอยู่อาศัยทั้งกลางวันและกลางคืนบนเรือน การย้ายคอกสัตว์คือคอกวัวควาย คอกหมู คอกไก่ และแม้แต่ครกมองออกไปจากบริเวณใต้ถุนเพิงจะปฏิบัติกันภายหลังจากสิ้นสุดสงครามกับอเมริกาสงบลง ที่ชาวไทพวนกลับมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในหมู่บ้านเดิมของตนตามการรณรงค์เรื่องสุขอนามัยของรัฐ ใต้ถุนเรือนในปัจจุบันก็ยังไม่ได้ใช้งานมากนัก ส่วนมากเก็บฟืน และเครื่องมือเครื่องใช้อื่นๆ ส่วนครกมองเลิกใช้เนื่องจากมีโรงสีข้าวขนาดเล็กใช้สะดวกสบายกว่า

สัดส่วนจั่วหลังคา

การกำหนดสัดส่วนของจั่วหลังคาในเรือนไทพวนที่ไม่คำนึงถึงความสูงของดั่งนั้น มีที่มาจากลักษณะของโครงสร้างหลังคาเรือน ตามแบบโครงสร้างหลังคาเรือนไทพวนตามประเพณีเดิมนั้น รอยต่อระหว่างจันทัน (สียัว) แปะหัวเสา และเสาย่อมมีลักษณะแตกต่างไปจากปัจจุบันนี้คือ ที่ปลายเสาย่อมเป็นเดือยแบบหัวเทียนเรียกว่า ดวด ปลายข้อทั้งสองด้านจะบากเป็นร่องไว้ให้แปะหัวเสาที่บากอีกครั้งหนึ่งประกบคว่ำลง ถัดจากร่องบากที่ปลายข้อเข้ามาจะรูกลมสวมลงกับเดือยปลายเสาหรือดวด ส่วนจันทันจะตั้งบนส่วนปลายข้อไปชนกันบนยอดจั่วในลักษณะของโครงสามเหลี่ยมที่คล้ายกันกับโครงจั่วของเรือนไทยภาคกลาง แต่ไม่มีดั่งเพราะโครงสามเหลี่ยมสามารถรับน้ำหนักและถ่ายแรงในรูปสามเหลี่ยมได้สมบูรณ์แล้ว ตัวไม้จันทันหรือสียัวในเรือนไทพวนจึงมาหยุดอยู่ที่ปลายข้อตรงหัวเสา ไม่ยื่นเลยออกมาเป็นชายคาอีก

ดั่งนั้นขนาดของสัดส่วนที่กำหนดให้จันทันเป็น 2 ใน 3 ของความยาวข้อ (บุณฑัน กุมนาน, สัมภาษณ์) หรือบางแห่งก็กำหนดให้เป็น 2 ใน 3 ของข้อและบวกเพิ่มเข้าไปอีก 1 คอก (สมเพ็ด จันทะลังสี, สัมภาษณ์) จึงไม่มีส่วนของดั่งเข้ามาเกี่ยวข้องเหมือนกับในลาวกลุ่มอื่น ๆ

เมื่อวางโครงสามเหลี่ยมแล้วจึงพาดแปตามความยาวของเรือน เนื่องจากเรือนไทพวนมุงหลังคาด้วยหญ้าคา บนแปนี้จึงพาดด้วยกลอน ซึ่งอาจเป็นไม้จริงหรือไม้ไผ่ และกลอนอาจยื่นยาวออกไปเป็นชายคาได้ระดับหญ้าจะผูกกับกลอนนี้

ลักษณะของโครงหลังคาเรือนไทพวนในปัจจุบันเป็นระบบโครงสร้างที่อาจได้รับถ่ายทอดมาจากเรือนในเวียงจันทน์ ที่นิยมทำให้ปลายเสายากเป็นร่องให้ข้อและจันทันพาดลงในร่องนี้ แล้วยึดด้วยการเจาะรูใส่สลักเดือยให้ติดกับตัวข้อและจันทัน การพาดเช่นนี้ทำให้ปลายจันทันอาจยื่นยาวออกมาเป็นชายคาได้

เรือนไทพวนในปัจจุบัน

ผังบริเวณเรือนไทพวน

ในปัจจุบันที่ชาวไทพวนได้ตั้งถิ่นฐานขึ้นใหม่ในหมู่บ้านเดิมของตนเอง ภายหลังจากสงครามกับอเมริกันสงบลง รัฐบาลลาวที่ปกครองด้วยระบอบสังคมนิยมได้กำหนดนโยบายบางประการที่มีผลต่อลักษณะการตั้งถิ่นฐานของไทพวนที่แตกต่างไปจากเดิมบ้าง เนื่องจากบางส่วนในระยะแรกๆ มีการแบ่งสรรที่ดินจากรัฐให้ปลูกเรือนเป็นกลุ่ม ซึ่งต่างจากเดิมที่ชาวไทพวนจะปลูกเรือนกระจายไปตามภูมิประเทศเพื่อให้เรือนอยู่ใกล้กับพื้นที่นาของตนเอง และในระยะแรกๆ ก็ยังมีการจัดการทำนาด้วยระบบสหกรณ์คือทำนารวม ซึ่งเป็นผลให้คติเดิมที่ทำนาคือเป็นของครอบครัวตนเองต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตามการเคร่งครัดกับระบบทำนารวมต่อมาก็ค่อยๆ คลายลง เนื่องจากรัฐบาลเริ่มผ่อนปรน ครอบครัวไทพวนเริ่มแยกเรือนไปตั้งใกล้กับพื้นที่นาที่เป็นของตนเอง ทำให้ลักษณะผังชุมชนเริ่มกระจายออกไปในบริเวณกว้างมากขึ้นและคติการจัดการพื้นที่นาและเรือนตามแบบเดิมเริ่มถูกฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่ง แต่เงื่อนไขหลายประการก็ทำให้รูปแบบของการจัดการผังบริเวณเปลี่ยนแปลงไปคือ

1. การย้ายคอกสัตว์คือ วัวควายที่แต่เดิมเลี้ยงไว้บริเวณใต้ถุนเรือนออกไปเป็นอาคารต่างหาก ซึ่งมักจะอยู่ในที่ต่ำกว่าตัวเรือนลงไป การย้ายนี้เป็นไปตามนโยบายของรัฐบาลที่รณรงค์เรื่องสุขอนามัย และเห็นว่าการเลี้ยงวัวควายและสัตว์เลี้ยงอื่นๆ ไว้ใต้ถุนเรือนนั้นไม่สะอาดและอาจนำเชื้อโรคมาสู่คน นอกจากนั้นหลายครอบครัวเลิกใช้วัวควายในการไถนาและหันมาใช้รถไถนามากขึ้น ทำให้การเลี้ยงควายเพื่อไถนาลดลง

2. การใช้क्रमองตำข้าวลดน้อยลงจนแทบไม่เหลือตัวอย่าง เพราะมีการนำเอาเครื่องจักรโรงสีข้าวขนาดเล็กมาใช้กันอย่างกว้างขวาง ซึ่งมักจะทำเป็นโรงติดดินเล็กๆ ใกล้กับเล้าข้าว ตัวโรงก็ผนังด้วยไม้ไผ่สานขัด มุงหลังคาด้วยหญ้าคา

3. นอกจากการย้ายคอกวัวควายออกจากใต้ถุนเรือนแล้ว คอกหมูและคอกไก่บางส่วนก็แยกออกไปด้วย บางครั้งคอกไก่ก็ไปตั้งอยู่ใกล้กับโรงสีข้าว ซึ่งแต่เดิมอยู่ใกล้กับक्रमองทำให้เศษข้าวที่ตกหล่นเป็นอาหารของไก่ตามแบบเดิม

4. บางครอบครัวเริ่มมีการปลูกสร้างห้องส้วมถ่ายตามนโยบายสุขอนามัย

5. เริ่มมีความพยายามขุดบ่อน้ำขึ้นใช้แทนการใช้แหล่งน้ำรวมบ้าง แต่ก็มีไม่มากนัก

องค์ประกอบผังบริเวณเรือนไทพวน

ด้วยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้ลักษณะผังบริเวณเรือนไทพวนมีองค์ประกอบมากขึ้นกว่าแต่ก่อนสมัยสงคราม แต่ก็ส่งผลทำให้รูปเรือนกระชับมากขึ้นเนื่องจากการย้ายคอกสัตว์ออกไป ซึ่งองค์ประกอบผังบริเวณประกอบไปด้วย

1. เล้าข้าว เป็นส่วนที่สำคัญที่สุดที่มีมาแต่เดิม ซึ่งเล้าข้าวจะมีลักษณะพิเศษกว่าที่อื่น ๆ ก็คือจะเป็นอาคารค่อนข้างเล็ก ไม่ทำเสาแล้วฝังลงในดินแต่ทำเป็นกล่องสี่เหลี่ยม มีประตูเล้าอยู่ด้านสกัดแล้วเอาเล้าวางลงบนหินที่วางอยู่ที่มุมและตามแนวของคานรับน้ำหนัก หลังคามุงด้วยหญ้าคา ซึ่งตามคติการวางเล้าข้าวของไทพวนจะต้องหันประตูเล้าข้าวไปทางทิศตะวันตก ห้ามหันไปทางทิศตะวันออก และเชื่อว่าถ้าหันไปทางทิศตะวันออกข้าวจะหมดเร็ว ตำแหน่งของเล้าข้าวมักจะอยู่บริเวณด้านหน้าเรือนก่อนไปทางทิศหัวนอน มักไม่วางไว้ใกล้กับส่วนชานแฮซึ่งเป็นด้านหลังเรือนที่มักมีการใช้น้ำและพื้นที่เปียกอยู่เสมอ ในกรณีที่เล้าข้าวยาวมากประตูอาจอยู่ด้านข้าง(ด้านยาวหรือด้านแป)ก็ได้

ภาพที่ 8-2 บริเวณเรือนไทพวน มีเรือนเป็นศูนย์กลาง ล้อมรอบด้วยลาน เล้าข้าวและพืชพรรณที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต

2. **ลานบ้าน** ลานบ้านของเรือนไทพวนจะแบ่งพื้นที่ที่เตียนโล่งสะอาดเป็นลานดินล้อมรอบตัวบ้านไว้อย่างชัดเจน ส่วนที่เป็นสวนครัวและนอกจากพื้นที่ลานออกไปจะเป็นหญ้าและเป็นที่ตั้งขององค์ประกอบอื่นๆ แม้แต่ในเรือนที่ตั้งอยู่บนลาดเนินที่ลาดลงไปสู่ที่นา ก็ยังมีความพยายามตัดขอบดินให้น้ำไหลอ้อมเรือนออกไปด้านข้าง และเว้นพื้นที่ลานไว้ให้เป็นผืนดินเรียบ สะอาด ซึ่งการเว้นระยะให้เป็นลานดินที่เตียนสะอาดจะช่วยให้เป็นพื้นที่ที่กันเหล่าแมลง มด ปลวก เข้าสู่เรือน เนื่องจากแมลงมักอยู่ตามพงหญ้าในที่รกเสมอ รอบๆ เรือนจะมีร่องน้ำกันน้ำไหลเข้าใต้ถุนเรือน และทำขอบใต้ถุนเรือนสูงกว่าพื้นที่รอบๆ เล็กน้อย บริเวณทางขึ้นบันไดบางครั้งถมดินอัดแน่นเป็นแท่นสูงกว่าที่อื่นๆ

3. **คอกวัวควาย** มักทำเป็นโรงสี่เหลี่ยมค้อนไปทางสี่เหลี่ยมจัตุรัสสูงหลังคาด้วยหญ้าคา ตำแหน่งของคอกวัวคอกควายจะอยู่บริเวณที่ต่ำกว่าตัวเรือนในพื้นที่ที่มีความลาดเอียงไม่สม่ำเสมอ รอบๆ คอกวัวควายก็จะทำร่องน้ำไม่ให้น้ำไหลเข้าไปในคอก

4. **โรงสีข้าวและโรงเก็บรถไถนา** ถือเป็นองค์ประกอบที่เพิ่มเติมจากแบบเดิม มักจะวางไว้ใกล้กับเล้าข้าวในลักษณะเคียงกันหรือไม่ไกลจากตัวเรือนมาก บางครั้งมีที่จอดรถไถนา มักจะอยู่ใกล้กับรั้วบ้านที่เป็นไม้ไผ่วางทางนอน เพื่อให้สามารถเข้าออกได้ง่าย

5. **สวนพืชผลและสวนหญ้าคา** ในเรือนบางหลังจะทำรั้วไม้ไผ่ล้อมบริเวณที่ปลูกพืชผลไว้ ซึ่งมีทั้งกล้วย อ้อย ข้าวโพดและผักผลไม้อื่นๆ บางครั้งในสวนก็ปล่อยให้หญ้าคาขึ้นเต็มปะปนไปกับพืชที่เป็นไม้ยืนต้นอื่นๆ เกือบทุกครัวเรือนที่ยังคงมุงหลังคาเรือนด้วยหญ้าคาจะกันพื้นที่ให้เป็นสวนหญ้าคาไว้ราว 2 ไร่ โดยกันรั้วไม้ไผ่ไว้เพื่อป้องกันสัตว์เข้าไปทำลาย

ภาพที่ 8-3 ลานดินรอบบริเวณเรือน ล้อมด้วยสวนไม้ผลและสวนหญ้าคา สภาพแวดล้อมแห่งชีวิตไทพวน

ภาพที่ 8-4 เล้าข้าว คอกวัวควาย โรงสีข้าวและโรงเก็บรถไถนา องค์ประกอบที่เป็นสภาพแวดล้อมเรือน

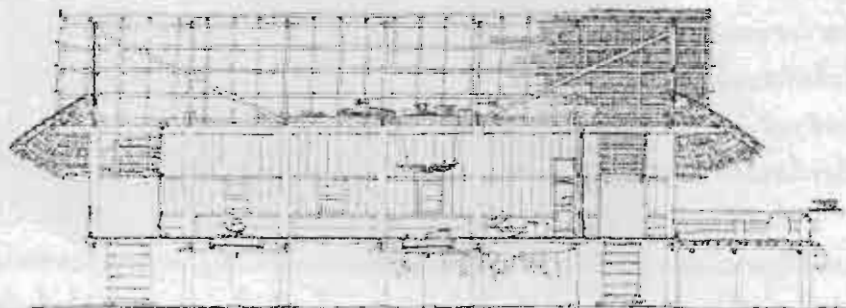
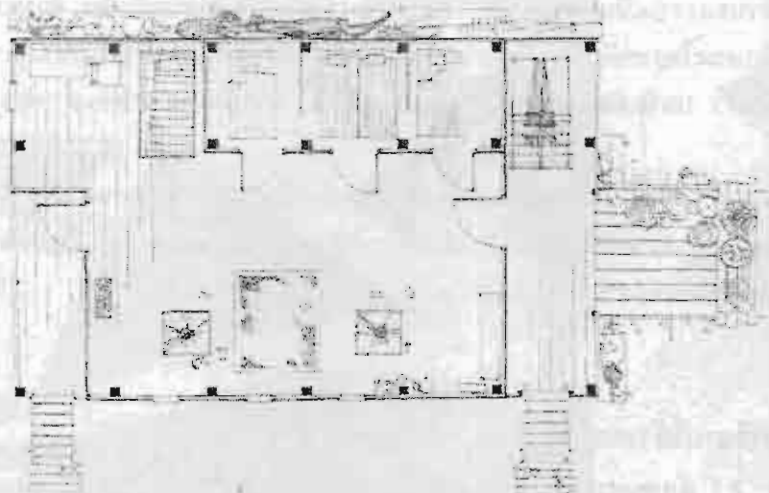
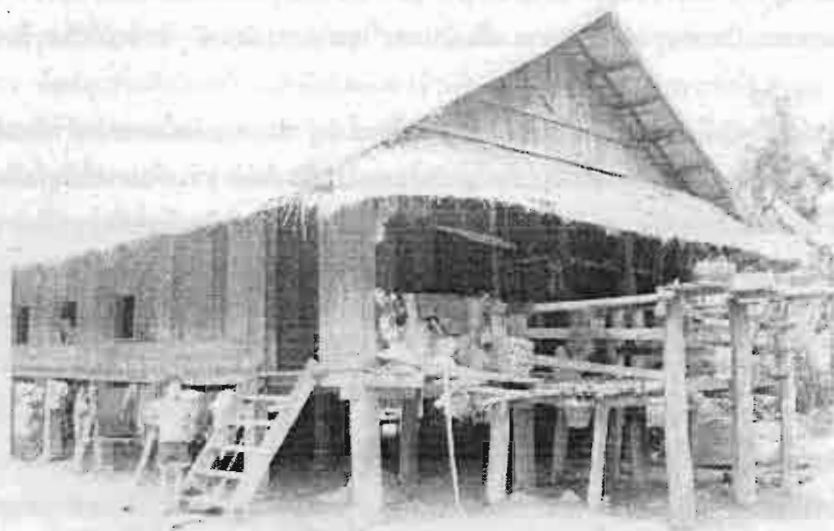
รูปแบบเรือนไทพวน

จากข้อมูลเรือนไทพวนตามแบบประเพณีเดิมที่ได้จากบันทึกและการสัมภาษณ์ หากเปรียบเทียบกับเรือนไทพวนในบ้านปุงและบ้านหมั่น (ปุงหมั่น) เมืองพุกุต แล้วอาจสรุปลักษณะเรือนในปัจจุบันที่สร้างหลังปี 1975 ลงมา และส่วนใหญ่สร้างหลังปี 1990 ได้ดังนี้

1. เรือนแบบที่คลี่คลายจากแบบประเพณีเดิมก่อนสมัยสงคราม

1.1 ลักษณะแผนผัง แผนผังเรือนยังคงองค์ประกอบเรือนเดิมไว้ครบทุกส่วน รวมทั้งการวางตำแหน่งของเตาไฟ คือแบ่งเรือนที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเป็นส่วนหัวและท้ายเรือน มีชานที่มีหลังคาคลุมทั้งหัวและท้ายเรือน คือเป็นชานฮ้องและชานเฮ้อ บ้านได้ขึ้นสู่ชานทั้งสองนี้ในลักษณะตั้งฉากกับตัวเรือน บางส่วนของพื้นที่ชานฮ้องถูกกั้นผนังล้อมออกมาจากส่วนที่เป็นห้องฮ้องเท่ากับประมาณความกว้างของส่วนนอน ทำให้ชานฮ้องมีพื้นที่ไม่เต็มตลอดด้านสกัดเรือน

เมื่อเข้าสู่ประตูชานฮ้อง ภายในเรือนด้านทิศหัวนอนห้องแรกเป็นห้องที่ตั้งหิ้งบูชา เรียกว่า ฮ้อง มักตั้งเตียงนอนไว้บริเวณนี้ด้วย ถัดไปทางหลังเรือนเป็นห้องส่วนนอนซึ่งอาจมีจำนวนไม่เท่ากัน โดยทั่วไปมีจำนวน 3 ส่วนนอน ซึ่งภายในส่วนนอนที่กั้นไว้และมีหลายประตูนี้บางครั้งภายในยาวถึงกันตลอดโดยไม่ได้อันฝาแยกจากกันเด็ดขาด เพียงแต่มีประตูเข้าจากโถงเตาไฟเท่านั้น ในห้องโถงมีเตา 2 เตา คือ เตาเฮ้อ และ เตาฮ้อง ด้านท้ายเรือนเป็นชานเฮ้อ ที่มักมีชานเปียกต่อท้ายออกไปเป็นที่ตั้งอ่างน้ำและซักล้างต่างๆ ส่วนชานเฮ้อมักตั้งหูกทอผ้าสำหรับผู้หญิง

ภาพที่ 8-5 รูปแบบเรือนไทพวนที่คลี่คลายมาจากแบบประเพณี เรือนเลขที่ 9 หน่วย 01 บ้านมัน
เมืองพุกุด แขวงเชียงขวาง

1.2 หลังคาเรือน เป็นลักษณะจั่วเดี่ยวคลุมพื้นที่เรือนทั้งหมด ส่วนหัวและท้ายเรือนที่เป็นชานห้องและชานเชื่อมมีชายคาคลุมที่ทำให้โค้งมนเล็กน้อยตรงมุม บางหลังมุงส่วนนี้ด้วยแป้นไม้ ในขณะที่หลังคาจั่วใหญ่มุงด้วยหญ้าคา หน้าจั่วหลังคาเป็นไม้กระดานตีทางตั้งเรียงชิดกันจนเต็มแผงหน้าจั่ว บางหลังมีการตกแต่งด้วยการเจาะเป็นช่องรูปดาว 3 ดวง อันเป็นผลมาจากความนิยมสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับลัทธิสังคมนิยม

ส่วนหลังคาเทียบหรือเทียบที่ต่อออกมาจากเรือนใหญ่ตามแบบเดิมไม่พบว่าทำกันแล้ว ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าส่วนใช้สอยใต้ถุนเรือนคือคอกสัตว์และครกมอตำข้าวได้ย้ายออกไปจากใต้ถุนเรือนแล้ว ทำให้หลังคาส่วนนี้ไม่จำเป็นอีกต่อไป รูปลักษณะเรือนจึงดูกระชับมากขึ้น เหลือเพียงเทียบ (เทียบ) หลังคาที่คลุมบันได ซึ่งจะตั้งเสาเล็กๆ 2 เสารับแผงหลังคานี้

1.3 ลักษณะโครงสร้างเรือน เมื่อย้ายเอาคอกสัตว์ออกไปจากใต้ถุนเรือนทำให้ความสูงของใต้ถุนเรือนต่ำลงเล็กน้อย ลักษณะโครงสร้างที่มักเป็นเสากลมหรือแปดเหลี่ยม ฝังลงดินเปลี่ยนเป็นเสาไม้หน้าตัดสี่เหลี่ยมวางบนก้อนหิน ใต้ถุนเรือนสูงเพียงราว 1.60 เมตร

โครงสร้างพื้นเรือนเป็นคานสอดตามแนวขวางเรือนรองรับตง พื้นปูไม้กระดานชิดสนิทกัน ส่วนเตาไฟจะตั้งเสากับพื้นดินเป็นเสาเดียวขึ้นมาสองเสา แล้ววางคานขวางบนหัวเสา คานนี้รองรับไม้สองท่อนที่วางพาดที่ปลายสองข้างยาวตลอดทั้งสองเตา ไม้นี้มักทำเป็นหน้าตัดหลายเหลี่ยมผูกติดกับคานรับตงด้วยหวาย บนไม้ท่อนนี้จะทำกระบะใส่ดิน ซึ่งระดับของพื้นเตาจะเท่ากับระดับของพื้นเรือน

ส่วนของชานเปียกที่ต่อจากชานเชื่อมมักจะไม่เป็นลำวางเป็นพื้น ซึ่งระบายน้ำลงด้านล่างได้ดี

ลักษณะโครงหลังคาวางข้อพาดบนร่องหัวเสา ซึ่งจันทันก็จะพาดในร่องเดียวกันนี้ ยึดติดด้วยสลักเดือยที่หัวเสา บนจันทันวางแปตลอดความยาวเรือน จากนั้นจึงวางกลอนสำหรับผูกดับหญ้าคา

1.4 ฝาเรือน ทำด้วยไม้แผ่นใหญ่กว้างอย่างน้อยราว 8 นิ้ว ตอนล่างที่สูงจากพื้นขึ้นมาราว 60-70 เซนติเมตร จะวางฝาตามแนวนอนถึงใต้ระดับหน้าต่าง สูงถัดขึ้นมาจากนั้นจึงเป็นฝาทางตั้ง ฝานี้จะยึดกับโครงคร่าวทางนอนที่ยึดระหว่างต้นเสา

2. รูปแบบเรือนที่ย้ายเตาไฟไปไว้ท้ายเรือน

2.1 ลักษณะแผนผังเรือน เป็นแผนผังที่ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบเรือนเขี้ยว ซึ่งมีทั้งในเขตเวียงจันทน์และหลวงพระบาง โดยย้ายเอาเตาไฟทั้งสองเตาไปไว้ท้ายเรือนในลักษณะขวางเรือนแทนการเรียงกันตามแนวยาวตามแปเรือนขนานกับห้องส้วมนอน แต่พื้นที่ที่เป็นชานห้องและชานเชื่อมกลับลดน้อยลงมาก และบางครั้งพื้นที่ส่วนนี้ก็หายไปทั้งหมด มีเพียงพื้นที่ที่คล้ายกับเขี้ยวอยู่ด้านข้างเรือน แต่ขนาดของพื้นที่ก็มักไม่ยาวตลอดด้านข้างเรือนแบบเรือนเขี้ยวในหลวงพระบางและเวียงจันทน์ ซึ่งพื้นที่เขี้ยวมักมีขนาดเพียงประมาณครึ่งหนึ่งของความยาวเรือนและแคบ บันไดทางขึ้นมีทั้งขึ้นขนานกับเรือน และขึ้นตั้งฉากกับเรือน

ตำแหน่งของห้องส้วมนอน และห้องซ่อง ยังคงเรียงลำดับจากด้านหน้าเรือนไปทางด้านหลัง แต่ที่น่าสังเกตก็คือส่วนโถงเตาไฟมีทั้งแบบที่กั้นฝาแยกจากส่วนเรือนใหญ่ มีประตูเชื่อมต่อกันกับโถงของเรือนใหญ่ และแบบที่ส่วนโถงเตาไฟต่อเนื่องกับโถงส้วมนอนโดยไม่กั้นฝา นอกจากนั้นพื้นที่ของตงเตาไฟก็มีขนาดค่อนข้างใหญ่เนื่องจากยังต้องรองรับกิจกรรมการพักผ่อนและฝังไฟให้ความอบอุ่นในฤดูหนาว นอกเหนือไปจากการประกอบอาหาร อย่างไรก็ตามการวางเตา 2 เตาในโถงเตาไฟในลักษณะขวางกับแนวแกน

เรือนนั้น เตาห่อจะอยู่ใกล้กับประตูทางออกไปยังส่วนชานเปี้ยกที่มักต่อท้ายสุดของเรือนเสมอ และเตาห่อจะอยู่ถัดเข้ามาข้างใน นอกจากนั้นระดับพื้นของโถงเตาไฟก็มักมีความสูงระดับเดียวกันกับพื้นเรือนใหญ่

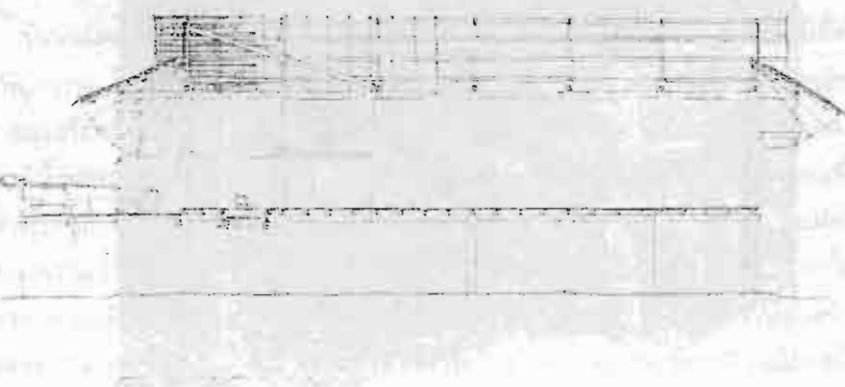
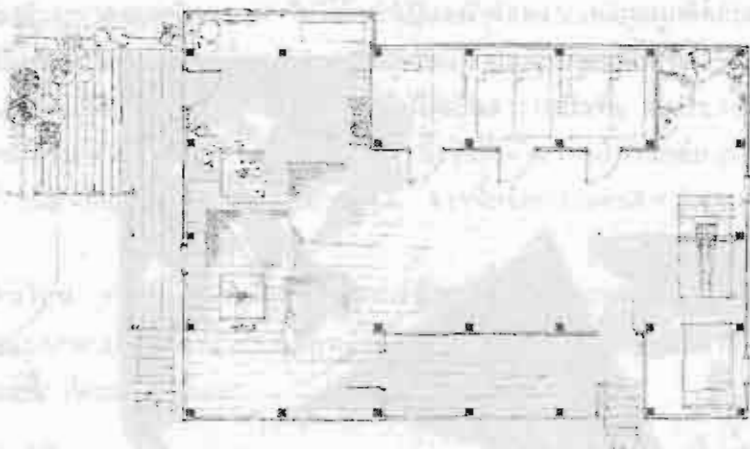
2.2 ลักษณะหลังคา หลังคาของเรือนไทพวนที่ย้ายเตาไฟไปไว้ท้ายเรือนส่วนมากก็ยังคงรูปแบบหลังคาจั่วเดียว คือคลุมพื้นที่เรือนทั้งหมดด้วยหลังคาจั่วเดียว บางส่วนโดยเฉพาะที่กันฝาแยกเตาไฟออกจากเรือนใหญ่อาจทำหลังคาเฉพาะส่วนครัวไฟ ในลักษณะของหลังคาจั่วเล็กที่ขวางกับเรือนใหญ่ โดยมีขางลินหรือรางน้ำต่อกันระหว่างเพิงท้ายหลังคาเรือนใหญ่กับชายคาจั่วครัวไฟ

สำหรับวัสดุมุงหลังคาส่วนใหญ่ก็ยังคงใช้หญ้าคาเป็นวัสดุหลักในการมุงหลังคา มีเพียงจำนวนไม่มากนักที่มุงหลังคาด้วยสังกะสี และกระเบื้องซีเมนต์ไยหิน ถึงแม้ว่าจะแยกหลังคาครัวไฟเป็นจั่วเล็กขวางเรือนใหญ่ แต่ระดับพื้นเรือนก็ยังต่อเนื่องเป็นระดับเดียวกัน

2.3 โครงสร้างของเรือน คล้ายกันกับเรือนแบบที่คลี่คลายจากแบบประเพณีเดิมก่อนสมัยสงคราม รวมทั้งลักษณะของฝาเรือนที่ยังคงทำส่วนล่างได้ระดับหน้าต่างเป็นแป้นตีตามแนวนอน เหนือขึ้นมาเป็นแป้นไม้ตีตามตั้ง ส่วนโครงสร้างของเตาไฟก็เป็นแบบเดียวกัน

ภาพที่ 8-6 ชานห่อเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่แสดงออกถึงด้านหลังเรือน

ภาพที่ 8-7 ผังเรือนและลักษณะทางกายภาพของเรือนเลขที่ 13 หน่วย 1 บ้านมัน เมืองพุกุด แขวงเชียงขวาง

ภาพที่ 8-8 ภายในเรือน ส่วนนอนเปิดล้อมด้วยการกันฝาแยกตามห้องเสาเรือน

ภาพที่ 8-9 ชานตากแดด ด้านชานเฮ่อ เป็นที่เตรียมอาหาร ล้างจานและตากอาหาร

แบบเรือนไทพวนกับสภาพภูมิศาสตร์

การวางแผนผังชุมชน

เนื่องจากตามประเพณีเดิมไทพวนในแขวงเชียงขวางจะตั้งหลักแหล่งชุมชนในลักษณะกระจายเรือนแต่ละหลังจะตั้งอยู่ห่างกันมากกว่า 80-100 เมตร และอยู่บนเนินเขาโดยมีพื้นที่ลุ่มเป็นหุบลงไปเป็นที่นาของครอบครัว ถ้าตั้งเรือนอยู่ใกล้ที่น้ำก็จะหันหัวนอนไปทางที่นาและเรือนที่ตั้งขึ้นในภายหลังที่อยู่ใกล้กันก็จะยึดถือแนวแกนเรือนให้หันไปในแนวแกนเดียวกัน แต่ถ้าปลูกเรือนห่างกันมากก็จะไม่จำเป็นต้องหันไปทางเดียวกัน

การหันทิศหัวนอนของเรือนไทพวนจึงไม่ได้กำหนดตามทิศทางเดินของดวงอาทิตย์แต่กำหนดเอาหมายที่สำคัญทางภูมิศาสตร์เป็นตัวอ้างอิง เช่นถ้าหากว่าเรือนปลูกอยู่ใกล้ภูหรือภูเขา ก็จะหันหัวนอนไปทางภูเขาหรือถ้าที่นาอยู่ใกล้ๆ ก็อาจหันหัวนอนไปทางที่นาหรือภูก็ได้

คิดดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลทางภูมิศาสตร์ที่สภาพพื้นที่เป็นเนินเขาและสภาพพื้นที่ดินส่วนมากเป็นดินเปรี้ยวไม่สามารถเพาะปลูกได้ดีนัก พื้นที่เพาะปลูกจึงอยู่ตามหุบร่องเขาที่เป็นที่รองรับอินทรียสารและอุดมสมบูรณ์กว่าบนเนิน และกระจายกันอยู่เป็นบริเวณกว้างขวางมาก การวางเรือนในลักษณะกระจายไปตามพื้นที่เพาะปลูกจึงน่าจะเป็นคติเดิมซึ่งทำให้การดื่มน้ำจืดไปยังพื้นที่นาไม่ไกลจนเกินไป เนื่องจากในสมัยก่อนไทพวนเลี้ยงวัวควายไว้ได้เทียบและไถ่ถุนเรือน นอกจากนั้นแหล่งน้ำสำคัญก็ยังเป็นลำธารน้ำผุดที่ไหลไปตามหุบเหล่านี้หรือบ่อน้ำรวมของหมู่บ้าน และในสมัยก่อนไม่ขุดบ่อน้ำใช้ประจำเรือน

ภาพที่ 8-10 สภาพแวดล้อมที่ตั้งของชุมชนไทพวน เมืองพูทูต แขวงเชียงขวาง

นอกจากนั้นเมื่อได้รับมรดกที่นาจากพ่อแม่ก็มักจะต้องย้ายไปปลูกเรือนใกล้กับที่นาของตนเอง คติการวางเรือน “เอาหัวหมუნนา ขาหมუნแฮว” จึงมักจะถือปฏิบัติมากกว่าอย่างอื่น การกำหนดตำแหน่งดังที่กล่าวถึงนี้ ชี้ให้เห็นว่าการวางตำแหน่งที่นาจะอยู่ตรงกันข้ามกับป่าช้าหรือแฮว เพราะเมื่อนอนหันหัวไปทางนา ส่วนดินนอนก็จะชี้ไปทางป่าช้า ประเด็นที่น่าสนใจของการที่คติเดิมต้องนอนหันศีรษะไปทางนานั้น อาจมีที่มาจากลักษณะของการจัดการพื้นที่ทั้งบนเรือนและไถ่ถุนเรือนด้วย

ในสมัยก่อนเรือนไทพวนจะจัดพื้นที่ไถ่ถุนเรือนทั้งหมดเป็นที่เลี้ยงสัตว์และวางครกตำข้าวตำแห่งเหล่านี้คือ

- 1 ครกตำข้าวจะอยู่ใต้ชายหลังคาที่ยื่นยาวออกมาจากด้านส่วนของเรือนที่มีเตาไฟ มีเสาค้ำลอย คล้ายเทิบ หลังคานี้เรียกว่า เทียบขี้แมว ตัวครกตั้งอยู่ด้านเตาเอื้อ ส่วนที่สำหรับเหยียบตำข้าว อยู่ด้านเตาเอื้อ ถัดจากครกไปทางด้านท้ายใกล้กับบันไดทางขึ้นชานเอื้อเป็นคอกไก่
- 2 ส่วนของคอกหมูจะอยู่ใต้ถุนเรือนบริเวณชานเอื้อและส่วนชานเปียกท้ายเรือน
- 3 ส่วนของใต้ถุนเรือนที่เหลือต่อมาถึงส่วนใต้ชานเอื้อคือด้านหน้าเป็นคอกวัวควาย

เนื่องจากลักษณะของพื้นที่เป็นเนินเขา การตั้งเรือนใกล้กับนาที่เป็นพื้นที่ลุ่ม ทำให้ลักษณะพื้นที่ปลูก เรือนมีความเอียงลาดลงไปสู่หน้า การหันหัวนอนไปทางนาจึงทำให้ส่วนของพื้นที่วางเตา อยู่บริเวณที่สูงกว่า ส่วนของส่วนนอน ตำแหน่งของครกตำข้าวจะอยู่สูงที่สุด แล้วลาดลงไปทางคอกวัวควายในเวลาที่ฝนตกหนัก หรือส่วนเปียกบริเวณชานเมื่อมีน้ำ น้ำจะไหลลงไประบายน้ำต่ำกว่าสู่ที่นา บางส่วนจะนำเอามูลของวัวควายและ หมูที่เลี้ยงไว้ลงไปนาข้าวด้วย ตำแหน่งของครกที่อยู่สูงกว่าก็จะสะอาดไม่โดนมูลวัวควายหรือมูลของหมูที่ อาจไหลไปกับน้ำ การต้อนวัวควายเข้าออกก็จะเข้าจากทางด้านนาข้าวได้โดยไม่ต้องเข้ามารบกวน ส่วน บริเวณตำข้าวและบันไดทางขึ้นส่วนชานเอื้อและชานเอื้อ

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ บันไดที่อยู่หัวและท้ายเรือนจะขึ้นจากด้านที่มีครกตำข้าวที่อยู่สูงกว่า ด้านที่เป็นคอกวัวควายเช่นเดียวกัน การกำหนดทางขึ้นเช่นนี้ทำให้บริเวณทางขึ้นมีระดับความสูงจากดินถึง พื้นเรือนไม่มากเท่ากับด้านตรงกันข้าม จำนวนขั้นบันไดจึงไม่มาก นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาจากลักษณะของ พื้นที่ที่นาอยู่ในหุบร่องเขานั้น แนวของเส้นระดับจะค่อย ๆ ลาดลงสู่ที่นา การวางตัวเรือนให้ขนานกับแนวเส้น ระดับ จะทำให้ตัวเรือนไม่ชันลาดสูงมากและกลมกลืนกับสภาพภูมิประเทศ แต่ในปัจจุบันเรือนบางหลังก็วาง บันไดขึ้นจากด้านนาข้าว เพราะต้องเดินทางระหว่างเรือนและนาข้าวเป็นประจำ และคอกสัตว์ได้ย้ายออกไป แล้ว

จากเหตุผลทั้งหมดที่กล่าวมา ส่วนของหัวนอนที่อยู่ตรงข้ามกับด้านเตาจึงต้องหันไปด้านที่ลุ่มต่ำกว่า คือส่วนที่เป็นพื้นที่นาเสมอ

การจัดการในการปลูกเรือนไทพวน

คติการปลูกเรือนของไทพวนอาศัยการขอแรงจากเพื่อนบ้านและจะสร้างให้ส่วนโครงสร้างสำคัญเสร็จ ในวันเดียว การเตรียมการปลูกเรือนจึงต้องเตรียมชิ้นส่วนเรือนไว้ก่อนทั้งหมด และขุดหลุมเสาเรือนไว้ก่อน หนึ่งวันและไม่ให้ขี้หมู(ดิน)ร่วงลงไปในหลุม ซึ่งในประเพณีเดิมการปลูกเรือนของไทพวนนั้น ในตอนกลางคืน ก็จะมีหนุ่มสาวมาตำข้าวเพื่อเผื่อไม่ให้ขี้หมูร่วงลงไปในหลุมเสา และคนเฒ่าคนแก่ก็จะเป็นฝ่ายเตรียมเครื่อง บูชา (สมเพ็ด จันทะลังสี, สัมภาษณ์) การจัดการแรงงานโดยอาศัยประเพณีนี้เป็นการยืนยันความมั่นใจว่าจะมี แรงงานเตรียมไว้ก่อนพอเพียงต่อการขึ้นเสาเรือนในวันรุ่งขึ้น นอกจากนั้นการกำหนดให้หนุ่มสาวมาร่วมตำ ข้าวรีนเรีก่อนวันตั้งเสาเรือนก็เป็นการเอื้อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างหนุ่มสาวด้วยกันเองด้วย ที่สำคัญก็คือ การที่หนุ่มสาวมาร่วมในการปลูกเรือนนั้น ถือเป็นกระบวนการทางสังคมที่สำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากกระบวนการ ข้างในการปลูกเรือนจากคนรุ่นหนึ่งจะถูกถ่ายทอดสู่คนรุ่นหนุ่มสาว ซึ่งคติและพิธีกรรมสำคัญต่างๆก็จะ ได้รับการถ่ายทอดต่อมาด้วย โดยผ่านกระบวนการปฏิบัติจริงในชีวิต

การเตรียมวัสดุ

การกำหนดขนาดของเรือนเป็นส่วนสำคัญที่จะต้องสัมพันธ์กับสมาชิกในเรือน โดยปกติจำนวนห้องเสาเรือนจะมากกว่าจำนวนสมาชิกอยู่ 1 คือถ้ามีคนในเรือน 4 คนจะปลูกเรือน 5 ห้อง ถ้ามี 6 คนจะปลูกเรือน 7 ห้อง (เขียน, บ้านหมื่น, สัมภาษณ์) ทั้งนี้การกำหนดขนาดของเรือนจะต้องให้เพียงพอต่อการอยู่อาศัย เนื่องจากตามความเชื่อของชาวไทพวนถือว่า ถ้ามีการต่อเติมเรือนในภายหลังนั้นเป็นข้อห้ามอย่างเด็ดขาด เพราะถือว่า “ต่อส่วนเสียหลาน ต่อชานเสียลูก” และถ้าจะมีการต่อเติมจะต้องล้มเรือนเก่าลงแล้วสร้างขึ้นใหม่ทั้งหมด และเรือนที่สร้างขึ้นใหม่ต้องห้าม “ตัดกลอนฮอนซ้อ” คือห้ามสร้างเรือนที่มีขนาดเล็กลงกว่าเดิม และถือว่าเป็นชะล่าเช่นเดียวกัน (บุญทัน กุมนาน, สัมภาษณ์) การต่อล้มเรือนเก่าลงแล้วต้องปลูกให้ใหญ่ขึ้นกว่าเก่านั้นก็ถือว่าสมเหตุผล เพราะการสร้างใหม่ที่ต้องรองรับต่อการมีสมาชิกในครอบครัวที่มีจำนวนมากขึ้นนั้นต้องการพื้นที่เรือนมากขึ้นกว่าเดิม ยกเว้นในกรณีที่ต้องแยกครัวออกไป ครัวครัวใหม่ก็จะประมาณขนาดเรือนตามความต้องการของตนเอง ซึ่งอาจเล็กกว่าเรือนพ่อแม่ได้

เมื่อกำหนดขนาดเรือนแล้วก็จะหาไม้มาปลูกเรือนซึ่งต้องใช้เวลาในการสะสมไม้เอาไว้เป็นเวลานาน โดยทั่วไปการเตรียมการขึ้นส่วนอาคารจะเริ่มในราวเดือนพฤศจิกายนหรือธันวาคม ซึ่งเป็นเดือนเดียวกันกับการเกี่ยวหน่อสำหรับทำไฟหน่อมุงหลังคาเรือน ในการเตรียมขึ้นส่วนเรือนจะต้องใช้เวลาประมาณ 4 เดือนจึงจะเสร็จ จากนั้นก็จะลงมือปลูกเรือน

โดยทั่วไปโครงสร้างเรือนไทพวนมีขนาดค่อนข้างใหญ่ทั้งเสา ช่อและจันทัน ในเรือนสมัยก่อนแบบดั้งเดิมเสาและชิ้นส่วนมักเป็นหน้าตัดกลมหรือแปดเหลี่ยมซึ่งโดยสภาพเรือนที่ใช้ไม้หน้าตัดใหญ่ อายุเรือนส่วนมากจึงมากกว่า 50 ปีขึ้นไปกว่าจะเสื่อมสลาย ยกเว้นส่วนหลังคาที่มุงด้วยหน่อคาที่ต้องเปลี่ยนทุกปี ซึ่งไม่ในการปลูกเรือนหาได้จากป่าธรรมชาติซึ่งบางครั้งต้องเดินทางออกไปหาในป่าที่ไกลออกไปจากหมู่บ้านมาก เพราะป่าผีเสื้อบ้านนั้นห้ามตัดไม้ ส่วนหน่อคาก็เกี่ยวตามทุ่งชายป่า หรือในพื้นที่ที่กันไว้ให้ปลูกหน่อคาโดยเฉพาะ จนมีคำกล่าวว่าการตั้งบ้านต้องมี “สวนหน่อ นากองบ้าน” คือต้องมีสวนหน่อคาและนาอยู่ใกล้บ้าน (นางแพง, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 8-11 “สวนหน่อคา นากองบ้าน” สภาพแวดล้อมที่แสดงถึงการอยู่อาศัยที่ยั่งยืนของไทพวน

ภาพที่ 8-12 แผงหลังคาหญ้าที่ถูกจัดเตรียมไว้รอบเปลี่ยนหลังคาคราวถัดไป ซึ่งเป็นวัสดุที่ได้จากสวน
หญ้าครอบบริเวณเรือนไทพวน

อาจกล่าวได้ว่าวัสดุหลักในการก่อสร้างเรือนมีสองส่วนคือ วงจรวัสดุที่ใช้เวลานานคือ ไม้ใหญ่ และ วงจรระยะสั้นคือ หญ้าคา ชาวไทพวนมีประเพณี ในการควบคุมการใช้ทรัพยากรส่วนรวม คือ ไม้ ซึ่งจะตัดไม้ ในป่าเพื่อได้เฉพาะวันที่มีการเลี้ยงบ้าน คือบูชาหลักบ้านและเลี้ยงผีป่าเสือ ซึ่งจะทำทุกๆรอบ 3 ปี ระยะเวลา นอกจากวันเลี้ยงบ้านแล้วป่าเสือจะห้ามเข้าและห้ามตัดไม้ การไม่อนุญาตให้ตัดไม้ในป่าที่เป็นทรัพยากรส่วน รวม ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ไม่ถูกทำลายลงไปอย่างรวดเร็ว และจะมีการนำเอาออกมาใช้ตามความจำเป็น

ในขณะที่หญ้าคาที่ถือเป็นวัสดุหลักในการปลูกเรือนอีกอย่างหนึ่งนั้นจะมีการปลูกหญ้าคาในพื้นที่ บริเวณบ้าน หรือกันพื้นที่บางส่วนของหมู่บ้านให้เป็นสวนหญ้าคา ซึ่งการเปลี่ยนโพหญ้าคาจะเปลี่ยนไม่หมด ทั้งผืนหลังคาแต่ละจะเปลี่ยนเพียงปีละข้างของผืนหลังคาจั่ว ซึ่งหมายความว่า วงจรการใช้หลังคาหญ้าคาจะ เปลี่ยนทุกๆ 2 ปี เนื่องจากในการเปลี่ยนหลังคาหมดทั้งผืนในครั้งเดียว ต้องใช้ปริมาณหญ้าคาจำนวนมาก จึง ต้องแบ่งเปลี่ยนหลังคาเพียงครึ่งเดียวในแต่ละปี ซึ่งในการปลูกหญ้าคาเพื่อให้เพียงพอต่อการมุงหลังคาต่อปี ต้องใช้พื้นที่ราว 2 ไร่เศษ (3500 ตารางเมตร) ซึ่งจะสามารถเกี่ยวหญ้าในเดือน 11 หรือ เดือน 12 หลังจาก นั้นจึงทำจากหญ้าคาหรือโพหญ้าคาในเดือนอ้าย เมื่อเข้าเดือน 2 จึงเปลี่ยนหญ้าหลังคา การเปลี่ยนหลังคาแต่ ละครั้งจะต้องใช้โพหญ้าประมาณ 300-350 โพ ในจำนวนนี้อาจมีโพหญ้าเหลือพอสำหรับการซ่อมแซมหลัง คาเล้าข้าว คอกสัตว์หรือตูปสำหรับเด็กๆ ด้วย (สามพา,บ้านปุง, สัมภาษณ์) เมื่อเกี่ยวแล้วจะทิ้งเศษหญ้าให้ แห้งแล้วเผา เพื่อให้หญ้าแทงยอดออกมาใหม่ และรอเกี่ยวในรอบถัดไป

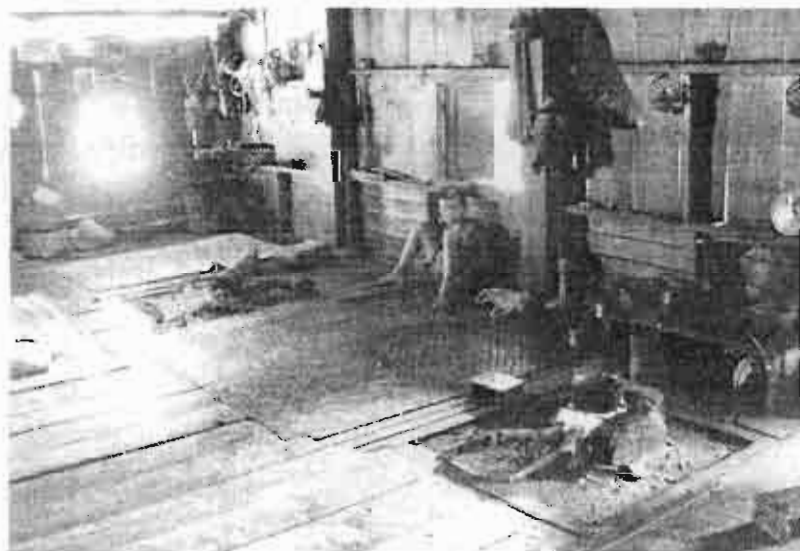
อิทธิพลของสภาพภูมิอากาศต่อรูปแบบเรือน

การจัดวางแผนผังเรือน

ด้วยลักษณะของสภาพภูมิอากาศในแขวงเชียงขวางที่มีอุณหภูมิเฉลี่ยในราว 16 องศาเซนเซียส และมีกระแสมแรง ซึ่งเมื่อเทียบกับบริเวณแขวงเวียงจันทน์และภาคกลางของลาวที่อุณหภูมิเฉลี่ยในแต่ละปีอยู่ที่ 24 องศาเซนเซียส เขตเชียงขวางจึงเป็นเขตที่อุณหภูมิเฉลี่ยต่ำที่สุดขณะที่แขวงที่อยู่เหนือขึ้นไปอุณหภูมิเฉลี่ยราว 20 องศาเซนเซียส ทั้งนี้เนื่องจากสภาพของพื้นที่ของแขวงเชียงขวางเป็นภูเขาสูง (บุณฑวี และ Taillard, 2000: 20) ทำให้ลักษณะอากาศที่หนาวเย็นเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ส่วนที่สำคัญที่สุดในเรือนคือ เตาไฟที่ให้ความอบอุ่นในการอยู่อาศัย ซึ่งในเรือนกำหนดให้มีเตาจำนวน 2 เตา คือเตาห้องและเตาเฮ้อ โดยทั่วไปในเรือนของกลุ่มชนเผ่าที่อยู่บนภูเขาสูงบางกลุ่มเช่น ม้ง ก็มีเตาอยู่ในเรือนแต่มีเพียงเตาเดียว ที่ใช้ทั้งการปรุงอาหาร หุงต้มและให้ความอบอุ่นไปด้วย การที่ในเรือนไทพวนมีจำนวนเตามากถึง 2 เตาจึงชี้ให้เห็นถึงสภาพอิทธิพลของอากาศที่หนาวเย็นว่าเป็นปัจจัยที่มีนัยยะสำคัญ ทั้งนี้การกำหนดให้มีเตา 2 เตาและแยกเป็นเตาให้ความอบอุ่นและรับแขก (เตาห้อง) กับเตาที่ปรุงอาหาร (เตาเฮ้อ) ชี้ให้เห็นว่าสภาพของชีวิตส่วนใหญ่ของไทพวนอยู่ภายในเรือน การรับแขกก็จะทำภายในเรือนมากกว่าการอยู่ภายนอก พื้นที่ที่เป็นส่วนเชื่อมต่อระหว่างภายในกับภายนอกจึงมีสัดส่วนน้อยกว่าภายในเรือนมาก เรือนมีลักษณะปิด มีหน้าต่างเพียงด้านเดียวคือด้านเตาไฟเพื่อการระบายควันและอากาศ

โดยทั่วไปลักษณะเรือนไทพวนมีแผนผังที่อาจแบ่งเป็นสองส่วนทั้งทางยาวและทางขวาง ส่วนทางยาวแบ่งเป็นพื้นที่ของห้องส้วมนอนและด้านเตาไฟ ด้านห้องส้วมนอนจะไม่มีหน้าต่าง (ป่องเบี่ยม) เลย แผนผังปิดเป็นห้องมิดชิด เพื่อป้องกันลมที่หนาวเย็น ส่วนของพื้นที่บริเวณด้านเตาไฟเป็นทั้งเส้นทางสัญจรจากหน้าเรือนคือ ช่องไปสู่ที่ด้านห้องส้วมกอยคือส้วมนอนตอนท้ายเรือน เมื่อเปรียบเทียบพื้นที่ทั้งสองแล้ว พื้นที่ส่วนบริเวณเตาไฟจะมีพื้นที่มากกว่าส้วมนอนมาก

พื้นที่ทางขวางเรือน อาจแบ่งออกเป็นสองด้านคือด้านหน้าเรือนและด้านท้ายเรือน คือตามตำแหน่งของเตาห้องเป็นส่วนหน้า และเตาเฮ้อเป็นส่วนท้ายหรือหลัง ซึ่งบริเวณเตาห้องจัดเป็นส่วนรับแขกและพักผ่อนสำหรับสมาชิกครอบครัวที่เป็นผู้ชาย และเตาเฮ้อเป็นส่วนปรุงอาหารและพักผ่อนของสมาชิกที่เป็นผู้หญิง

ภาพที่ 8-13 ภายในเรือนไทพวนเชียงขวาง มีเตาให้ความอบอุ่นสำหรับการอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมอากาศที่หนาวเย็น

คติที่สัมพันธ์กับสภาพธรรมชาติ

จากลักษณะเด่นของการกำหนดแผนผังเรือนที่ภายในเรือนมีเตาไฟมากถึง 2 เตา เนื่องจากสภาพอากาศที่หนาวเย็นนั้น ทำให้ประเพณีภายในเรือนส่วนใหญ่มีเตาไฟเป็นตัวกำหนดพื้นที่ที่สำคัญ ในการขึ้นเรือนใหม่จะต้องมีการสู่ขวัญเตาไฟก่อนการสู่ขวัญเรือน โดยให้ผู้เฒ่าผู้แก่ตั้งก่อนแล้วก่อไฟ ต้องก่อไฟทิ้งไว้ 7 วันจึงให้ดับไฟได้ นอกจากนั้นยังถือว่าก่อนเส้าเป็นคูนฟ้า คูนลม คูนไฟ และนับถือเตาไฟเป็นปู่ย่า (สมเพ็ด จันทะรังสิ, สัมภาษณ์) นอกจากนั้นเตาไฟในเรือนไทพวนยังไม่ใช้การทำเป็นกระเบดินแล้ววางไว้กับพื้นครัวไฟธรรมดาตามแบบเรือนลาวในเขตอื่นๆ (ดูเรื่องเตาไฟใน Sophie and Pierre, 2003:249-251) ที่มักเอาดินใส่ในกระเบไม่สื้เหลี่ยม แต่เตาไฟของเรือนไทพวนตั้งอยู่บนเส้าไม้เส้าเดียวที่ปักฝังไว้กับพื้นดิน หรือตั้งบนก้อนหินแบบเสาเรือนต้นอื่นๆ เสาขึ้นมารองรับไม้คร่าวและแป้นไม้ที่ตีกรอบเป็นกระเบ เป็นองค์ประกอบที่ต่อเนื่องกับพื้นเรือนที่ไม่อาจเคลื่อนย้ายได้ ระดับของเตาจะเสมอกับระดับพื้นเรือน การทำเตาเช่นนี้ต้องวางเสารับเตาพร้อมกับการขึ้นโครงสร้างที่รับพื้นเรือน เตาไฟจึงเป็นส่วนหนึ่งของแผ่นดินเช่นเดียวกับตัวเรือน

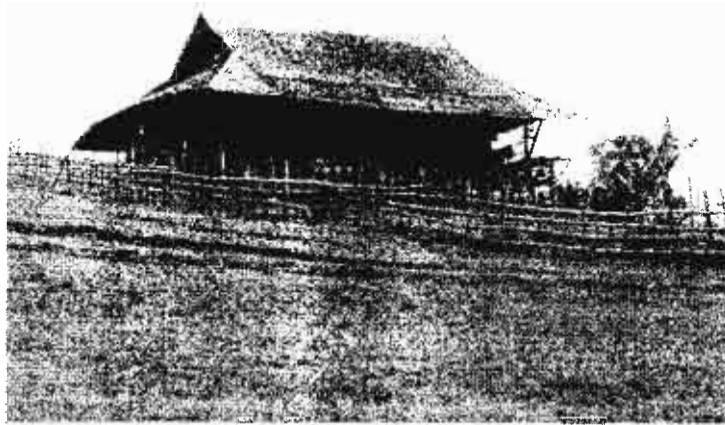
ดังนั้น เตาไฟจึงถือเป็นลมหายใจของเรือนที่จะต้องจุดให้มีไฟอยู่เสมอ ซึ่งส่วนมากจะมีผู้เฒ่าผู้แก่เฝ้าเรือนอยู่ ถ้าเป็นผู้ชายจะจุดเตาฮ้อง และถ้าเป็นผู้หญิงจะจุดเตาเฮ้อ ทั้งนี้เนื่องมาจากความเชื่อที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาว่า เรือนต้องเป็นเรือนอุ่น คือต้องจุดไฟไว้เสมอ ถ้าเป็นเรือนเย็นหมายถึงไม่มีคนอยู่อาศัยในเรือนหรือมีคนตาย จึงเรียกเรือนที่มีคนอยู่ว่า “เรือนอุ่น” นอกจากนั้นยังต้องรักษาเตาไว้อย่างดีไม่ให้ผู้ใดมาตีหรือทับก่อนเส้า ถ้าหากทำจะเหมือนกับการตีหัวปู่ย่าหรือลบหลู่เจ้าของเรือนจะต้องถูกปรับไหมเป็นเงิน 3 บาท (สมเพ็ด จันทะรังสิ, สัมภาษณ์)

คติการนับถือเตาไฟนี้ไม่ต้องสงสัยว่าเป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมทางภูมิอากาศที่อยู่ในพื้นที่ที่อากาศหนาว เตาไฟที่ให้ความอบอุ่นแก่การอยู่อาศัยในเรือนจึงถือเป็นจุดศูนย์กลางสำคัญของเรือน นอกไปจากนั้นการกำหนดชื่อเรียกเสาเรือนซึ่งในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทในลาวมักจะมีเส้าแฮหรือเส้าขวัญ ที่ถือเป็นเส้าเอกของเรือน แต่ในวัฒนธรรมของไทพวนในเชียงขวางนั้นนอกจากเส้าขวัญแล้วยังมีเส้าเตา ซึ่งเป็นเส้าที่อยู่ใกล้กับเตาฮ้องที่ติดเข้าไปทางด้านท้ายเรือน และมีความสำคัญในฐานะที่เป็นเส้าอ้างอิงบริเวณพื้นที่ภายในเรือนด้วย

รูปหลังคาเรือนไทพวน

จากลักษณะรูปหลังคาเรือนไทพวนเดิมก่อนที่จะปรับเปลี่ยนลักษณะภายหลังจากที่อพยพกลับมาจากเวียงจันทน์และเวียงคานม กับรูปลักษณะหลังคาที่คลี่คลายจากเดิมเพียงเล็กน้อยนั้นถือว่าไม่แตกต่างกัน เนื่องจากหลังคาหลักของเรือนก็ยังคงเป็นหลังคาจั่วเดียว มีเพิงหรือเทิบ (เทียบ) ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ส่วนของเทิบหน้านั้นเดิมเป็นลักษณะโค้งมนเล็กน้อยจากจั่วหลังคาลงมาจนถึงชายคาและเรียกว่า เทียบหางจว คือหลังคาของหางที่เหมือนกับจว คือ จก หรือ จอบ (ขุดดิน) ที่ยื่นออกไป (บุญทัน กุมนาน, สัมภาษณ์) ด้านหลังก็มีลักษณะใกล้เคียงกัน

การทำหลังคาจั่วเดียวทำให้โรงภายในเรือนเป็นห้องโถงใหญ่ห้องเดียว ซึ่งความอบอุ่นจากเตาไฟจะกระจายไปได้ทั่วถึง อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าภายหลังจากที่ชาวไทพวนได้กลับมายังถิ่นฐานเดิม ซึ่งส่วนใหญ่หนีภัยสงครามไปอยู่ที่เวียงจันทน์ ทำให้ได้รับอิทธิพลรูปแบบเรือนเชียงจากเวียงจันทน์ และการแยกส่วนของเตาไฟทั้งสองเตาไปไว้ในห้องเตาไฟที่อยู่ส่วนท้ายเรือนและวางหลังคาเรือนครัวขวางกับเรือนใหญ่ แต่บางส่วนก็ยังคงรักษาแบบแผนเรือนเดิมไว้ได้ถึงแม้ว่ารูปหลังคาจะปรับให้กระชับขึ้น นอกจากนั้นการวางตำแหน่งของเตาไฟในห้องเตาไฟบางครั้งก็ยังทำพื้นที่ของส่วนห้องเตาไฟต่อเนื่องกับโถงใหญ่ของเรือนใหญ่

ภาพที่ 8-14 หลังคามนโคงอันเป็นองค์ประกอบที่โดดเด่นของเรือนไทพวนที่เชียงขวาง

โดยไม่ทำเป็นชานต่อแล้วแยกเรือนครัวออกไปอย่างเด็ดขาดแบบที่ทำกันเป็นส่วนมากในเวียงจันทน์และในลาวภาคกลาง ซึ่งการทำพื้นที่ของห้องเตาไฟต่อกับโถงใหญ่ก็ยิ่งทำให้เตาไฟยังคงคล้ายกับอยู่ในเรือนตามแบบเดิม

นอกจากนั้นรูปทรงหลังคาที่เป็นจั่วเดี่ยวค่อนข้างใหญ่คลุมพื้นที่ของเรือนทั้งหมดยังสัมพันธ์กับการใช้วัสดุของหลังคาที่เป็นหญ้าคาด้วย ซึ่งการใช้เตาไฟในเรือนจะทำให้ควันไฟระบายออกจากเรือนได้โดยผ่านช่องว่างของหญ้าคา และควันไฟยังช่วยไม่ให้แมลงเล็ก ๆ อาศัยอยู่ตามหญ้าคา และหลังคามุงหญ่ก็ยังเป็นฉนวนเก็บความอบอุ่นภายในเรือนได้ดี วิธีชีวิตที่ยังคงอาศัยเตาไฟเป็นที่ให้ความอบอุ่นภายในเรือน และยังใช้พื้นเป็นเชื้อเพลิง จึงประสานสอดคล้องกันทั้งการใช้วัสดุ วิธีชีวิตและรูปแบบเรือน

เมื่อพิจารณาถึงขนาดสัดส่วนของหลังคาที่กำหนดโดยอาศัยให้จันทันมีความยาวเท่ากับ 2 ใน 3 ของช่อ ทำให้ลาดหลังคาไม่ชันมากเท่ากับในเขตหลวงพระบางที่ขนาดความยาวของจันทันเป็นครึ่งหนึ่งของช่อ (ในสมัยก่อน) การที่ลาดหลังคาของเรือนไทพวนไม่ชันมากนัก อาจเป็นเพราะว่าในเขตแขวงเชียงขวางปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยต่ำกว่า 1800 มิลลิเมตรต่อปี ในขณะที่แถบภาคกลางของลาวตั้งแต่แขวงเวียงจันทน์ลงมาถึงแขวงคำม่วนที่ปริมาณน้ำฝนตกมากกว่าคืออยู่ในช่วง 2200-3000 มิลลิเมตรต่อปี (บุญทะวี และ Taillard, 2000: 20) ความลาดหลังคาในเรือนประเพณีของไทพวนจึงไม่สูงชันมากนัก หรือการที่ลาดหลังคาไม่ชันมากนัก อาจเพื่อทำให้ความสูงของเรือนไม่มากและไม่ด้านต่อกระแสนลมที่แรงมากในเชียงขวาง

ทิศของเรือน

เนื่องจากการตั้งเรือนอ้างอิงตามสภาพภูมิประเทศเป็นหลักคือหันหัวนอนไปทางนาเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ตัวเรือนขาดความสัมพันธ์กับแกนของเส้นโคจรของดวงอาทิตย์ การที่ไม่คำนึงถึงแกนของดวงอาทิตย์ในตัวเรือนนั้นน่าจะเกิดจากการแก้ปัญหาการให้ความอบอุ่นหลักของเรือนไว้ที่เตาไฟแล้ว อย่างไรก็ตามการกำหนดให้ประตูเล้าข้าวให้หันไปทางทิศตะวันตก และไม่ทำประตูเล้าหันไปทางทิศตะวันออก จึงถือเป็นส่วนประกอบในแผนผังรวมของเรือนที่เป็นส่วนอ้างอิงกับแกนของดวงอาทิตย์

พื้นที่ทางสังคมในเรือนไทพวน

ในการจัดแบ่งพื้นที่ในเรือนไทพวนมีลักษณะที่คล้ายกันกับเรือนลาวหลวงพระบางและกลุ่มลาวอื่นๆ ที่มีการกำหนดพื้นที่เป็นส่วนหัวเรือนและท้ายเรือน ที่ส่วนท้ายเรือนเป็นห้องส้วมกอยและครัวไฟ ส่วนหัวเรือนเป็นห้องเปิงหรือเป็นห้องช่อง อันเป็นห้องโถงมีหิ้งบูชาผีบรรพบุรุษ หรือหิ้งธรรม

อาจกล่าวได้ว่า ในเรือนไทพวนมีองค์ประกอบที่สำคัญอันเป็นที่กำหนดความหมายของพื้นที่แต่ละส่วนที่ชัดเจนอันนอกเหนือไปจากห้องส้วมนอนแล้วก็คือ หิ้งพระหรือหิ้งธรรม เตาฮ้อง และเตาเฮ้อ คติที่เกี่ยวกับเตาทั้งสองส่วนได้ชี้ให้เห็นเขตพื้นที่ที่แยกกันชัดเจนระหว่างเขตของหญิงคือบริเวณเตาเฮ้อและเขตของผู้ชายเป็นบริเวณเตาฮ้อง ในขณะที่บริเวณห้องช่องอันเป็นที่ตั้งของหิ้งพระหรือหิ้งธรรมก็จัดเป็นอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งถ้าหากพิจารณาทั้งสามส่วนนี้เราอาจชี้ให้เห็นถึงการใช้พื้นที่ที่แตกต่างกันและมีความหมายในเชิงสังคม คือ

ห้องช่อง

เป็นพื้นที่ที่มักตั้งหิ้งพระหรือหิ้งธรรมไว้ และถ้าหากเจ้าเรือนผู้ชายมีของฮักสาหรือของขลังก็มักจะเก็บไว้บริเวณนี้เช่นเดียวกัน หรือผู้มีวิชาอาคมเช่นกว่นจ้ำ มนต์ควง ก็จะมีร้านพระบูชา หิ้งพระนี้น่าจะเป็นคติเดิมที่มีที่มาจากการนับถือผีบรรพบุรุษหรือผีเรือน โดยทั่วไปไม่เฉพาะแต่ชาวไทพวนเท่านั้นที่ตั้งหิ้งพระที่มักจะไม่มียกพระพุทธรูปตั้งบนหิ้งนี้ไว้ในส่วนห้องช่องหรือห้องส่วนตอนหน้านี้ กลุ่มลาวหลวงพระบางทั้งที่บ้านเมืองชายและบ้านสิงรวมทั้งกลุ่มอื่นๆ ก็ตั้งหิ้งพระหรือมีหิ้งบรรพบุรุษไว้เช่นเดียวกัน

พื้นที่ส่วนช่องนี้จะใช้เป็นที่นอนของลูกชายก็ได้ และที่แสดงถึงความพิเศษเฉพาะของพื้นที่นี้เหนือส่วนอื่นๆ ก็คือบริเวณช่องนี้มักจะตั้งเตียงนอนไว้ด้วย ในขณะที่พื้นที่นอนในห้องส้วมนอนจะใช้ที่นอนปูลาดกับพื้นโดยไม่มีเตียง ส่วนช่องนี้ยังเป็นที่นอนของแขกและลูกาได้ด้วย ซึ่งน่าจะเป็นเหตุผลที่มักมีเตียงตั้งอยู่เพราะพระภิกษุโดยสภาพแล้วสูงกว่าคนธรรมดาทั่วไป ในกรณีที่มีแขกที่เป็นสามเณรยกกันมาค้างแรมในเรือน ผู้ชายจะนอนที่บริเวณช่องนี้ และผู้หญิงจะต้องนอนในห้องส้วมนอนของลูกสาวเจ้าของเรือน

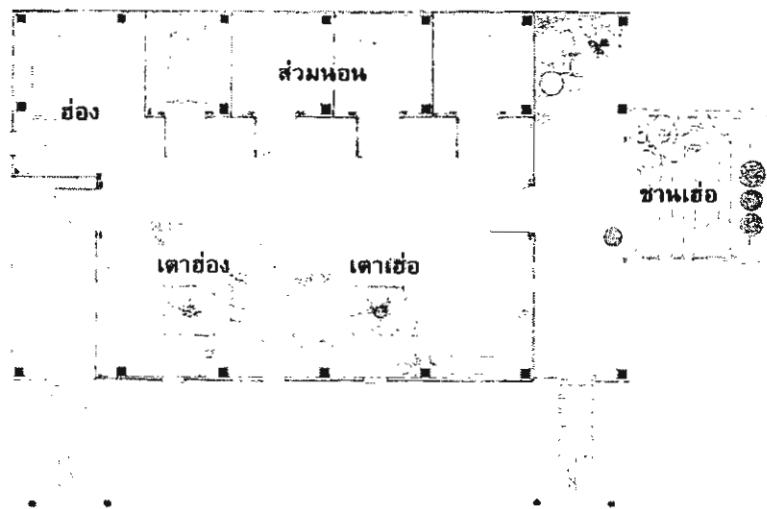
บริเวณเตาฮ้อง

พื้นที่บริเวณเตาฮ้องอาจจัดได้ว่าเป็นพื้นที่ของผู้ชายโดยเฉพาะ ติดกับฝาเรือนที่ตรงกับเตาฮ้องจะมีที่นั่งเป็นตั่งเดี่ยวๆ สำหรับเจ้าเรือนชายที่มีอาวุโสสูงสุดในเรือนนั่ง และผู้ชายในเรือนก็จะนั่งกันบริเวณเตาฮ้องนี้ บริเวณเดียวกันนี้ยังใช้เป็นที่รับแขก ซึ่งพื้นที่ใช้สำหรับติดไฟที่เตาฮ้องนี้จะต้องเป็นพื้น ค้อนโค่น คือเป็นพื้นที่มีท่อนขนาดใหญ่ที่ใช้ก่อไฟสำหรับรับแขก และถ้ามีการนิมนต์พระภิกษุมารที่เรือนจะต้องให้พระนั่งตรงที่สำหรับเจ้าเรือนชายอาวุโสแทน และมีช่องหรือเตียงสำหรับให้พระนั่งด้วย พื้นที่บริเวณเตาฮ้องยังเป็นที่ที่ผู้ชายนั่งทำงานจักสาน

การแบ่งแยกพื้นที่ระหว่างชายและหญิงในกลุ่มไทพวนยึดถือเคร่งครัดและผู้ชายกับพระจะใช้พื้นที่เดียวกัน ในกรณีของไทพวนที่บ้านหมั่น (ปทุมธานี) ยังกำหนดให้ทำอาบน้ำและใช้น้ำของหมู่บ้านแยกกระหว่างหญิงและชายด้วย โดยหญิงจะใช้น้ำที่บ่อน้ำทำน้อยและผู้ชายและพระสงฆ์ใช้น้ำที่บ่อน้ำทำบาง เป็นต้น

บริเวณเตาเฮ้อ

พื้นที่บริเวณเตาเฮ้อจัดเป็นส่วนของผู้หญิงโดยเฉพาะ ระหว่างเตาฮ้องกับเตาเฮ้อเป็นพื้นที่คั่นกลางเรียกว่า เหลียด โดยเฉพาะจากขอบเตาเฮ้อมาจนถึงกึ่งกลางระหว่างเตาทั้งสอง เตาเฮ้อเป็นเตาสำหรับการปรุงอาหารซึ่งการทำอาหารเป็นหน้าที่ของผู้หญิง เหนือเตาจะมี ข่าน้ำ หรือชั้นวางสิ่งของที่แขวนลงมาจากข้อ

ภาพที่ 8-15 การกำหนดพื้นที่ทางสังคมที่สะท้อนออกในแบบแผนการใช้พื้นที่ภายในเรือนไทพวน

สำหรับย่างของสดเช่น เนื้อสัตว์ ปลา พริก กระเทียม เป็นต้น ส่วนชั้นเหนือขึ้นไปที่อยู่ระดับของชื่อ คือ ช่า แห้ง สำหรับเก็บสิ่งของหรืออาหารที่แห้งแล้ว กระสอบพริก กระเทียม ดอกไม้ไผ่และเครื่องจักสาน เป็นต้น

พื้นที่ใช้กับเตาเฮ้อเป็นพื้นที่ที่มีขนาดเล็กกว่าพื้นที่ใช้กับเตาห้องด้วย เมื่อมีการพักผ่อนชุมนุมกันในเรือน สมาชิกที่เป็นผู้ชายจะนั่งอยู่ด้านเตาห้องและสมาชิกฝ่ายหญิงจะนั่งบริเวณเตาเฮ้อ นอกจากนั้นถ้าหากมีการคลอดลูก ก็จะต้องทำฉากกัน คือเอาแผงไม้กันเอาผ้าบังไว้ระหว่างเตาเฮ้อกับเตาห้อง เรียกว่า ตั้งกำ และจะคลอดลูกบริเวณหลังเตาห้อง แผงนี้จะเอาออกเมื่อครบกำหนด 5 วันแล้วและทั้งแม่และเด็กจะห้ามเข้ามาในส่วนพื้นที่ของเตาห้อง และการอยู่ไฟก็จะอยู่บริเวณที่คลอดนี้ด้วย วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงจึงเกิดขึ้นบริเวณเตาเฮ้อโดยตลอด

พื้นที่ที่วางขนานไปกับพื้นที่ของเตาก็คือ ห้องส่วนนอน ที่ถือว่าเป็นส่วนปิดและเป็นส่วนตัว ห้องส่วนนอนที่อยู่ต่อจากส่วนห้อง คือส่วนห้องแรกสุดจากหัวเรือนที่มักจะตั้งอยู่ตรงกันข้ามกับเตาห้อง จะเรียกว่า ส่วนห้อง เป็นห้องนอนสำหรับพ่อแม่ ถัดจากส่วนห้องจะเป็น ส่วนเค้ง (ส่วนครึ่ง หรือ ส่วนกลาง) ซึ่งอาจจะมีมากกว่าหนึ่งห้อง ส่วนกลางนี้เป็นที่นอนของลูกคนแรก ห้องส่วนที่อยู่ท้ายสุดตรงข้ามกับเตาเฮ้อ คือ ส่วนกอย หรือ ส่วนเฮ้อ เป็นห้องสำหรับลูกสาวที่แต่งงานหรือลูกชายที่แต่งงานและเอาสะใภ้เข้าเรือน ซึ่งตามประเพณีไทพวน ถือว่า “ไ้ไปนำผัว จั่วไปนำพระ” ซึ่งเมื่อแต่งงานใหม่ๆฝ่ายชายอาจไปอยู่ที่เรือนฝ่ายหญิงก็จะอยู่ไม่เกิน 3 ปี แล้วฝ่ายหญิงจะย้ายไปอยู่กับฝ่ายชาย ส่วนเฮ้อ หรือส่วนกอยจะเป็นห้องสำหรับลูกสะใภ้กับลูกชายนอน

เมื่อลำดับความสำคัญตามศักดิ์จากด้านหน้า หรือหัวเรือนไปทางท้ายเรือนจะเห็นว่าตอนหน้าจะเป็นห้องห้องหรือเปิงห้อง ที่ตั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เวลามีพิธีการหรือมีแขกมาเยือนก็จะต้องมีการ คอบ คือ บอกล่าวผีเรือนให้ทราบก่อน พื้นที่ของห้องจึงถือว่าสูงกว่าพื้นที่อื่นๆในเรือนทั้งหมด จากนั้นจึงเป็นส่วนห้องที่พ่อแม่ อันเป็นเจ้าเรือนนอน ส่วนท้ายที่สุดเป็นที่นอนของลูกสะใภ้ คือ ส่วนเฮ้อ อันเป็นพื้นที่บริเวณเตาเฮ้อของผู้

หญิง นอกจากนั้นประตูท้ายเรือนที่เปิดออกไปที่เป็นระเบียบท้ายหรือชานแอ่ตรงท้ายสุด ก็มักจะเป็นที่ตั้งของหูกทอผ้า ซึ่งเป็นอุปกรณ์การทำงานของผู้หญิงด้วย ส่วนระเบียบที่หัวเรือนต่อออกไปจากห้องช่องหรือเบ่งช่องเป็นที่สำหรับพักผ่อน มีบันไดทอดขึ้นสู่ระเบียบนี้ ซึ่งบันไดนี้จะทำเป็นบันไดสำหรับแขกหรือผู้ชายขึ้นเรือน ส่วนระเบียบท้ายหรือชานแอ่ก็จะมีบันไดทอดขึ้นสู่เรือนด้วยเช่นเดียวกันโดยเป็นบันไดสำหรับสมาชิกภายในเรือนใช้ ซึ่งส่วนมากผู้หญิงเวลาขึ้นเรือนจะใช้บันไดนี้

จากลักษณะทางสังคมที่แบ่งหน้าที่ของผู้หญิงและผู้ชายชัดเจน ทำให้พื้นที่เรือนไทพวนอาจกำหนดได้ว่า ถ้าแบ่งครึ่งเรือนออกเป็นสองส่วนคือหัวเรือนและท้ายเรือน ส่วนหัวเรือนที่มีเตาอ่างจัดเป็นพื้นที่ของผู้ชาย และพื้นที่ท้ายเรือนมีเตาแอ่เป็นพื้นที่ของผู้หญิง

แนวแกนขวางเรือน

นอกจากการแบ่งพื้นที่เรือนออกตามแนวแกนยาวของเรือนเป็นส่วนหน้าและหลังเรือนให้เป็นพื้นที่ของชายและหญิงตามลำดับแล้ว ในทิศทางขวางแนวแกนของเรือนก็ถือว่ามีความสำคัญที่บ่งบอกสภาพภูมิศาสตร์ชุมชนด้วยเช่นเดียวกัน จากคติที่ชาวไทพวนกำหนดให้ “หัวหนุนนา ขาหนุนแอ่” นั้นทำให้ทิศหัวนอนหันไปทางนา และทิศทางในด้านตรงกันข้ามเป็นทิศของป่าช้า (สมเพ็ด จันทะลังสี, สัมภาษณ์) คติดังกล่าวนี้ถึงแม้ว่าจะไม่ถูกต้องเสมอไปในหมู่บ้านที่ตั้งถิ่นฐานใหม่ แต่ตามประเพณีเดิมน่าจะถือปฏิบัติกันจนมีคำกล่าวเป็นคติ การกำหนดให้ทิศหัวนอนเป็นน่านั้น อาจเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า พื้นที่นาที่เป็นแหล่งผลิตข้าวและอาหารที่สำคัญที่สุดและเป็นทิศมงคล การที่ต้องเอาหัวหนุนนานั้นก็เพื่อเคารพบูชาต่อข้าวที่เป็นอาหารหลักของชีวิต และการทำนาที่ต้องพึ่งพาต่อสภาพธรรมชาติอย่างมาก และโดยเฉพาะที่อยู่ในสภาพที่ปริมาณน้ำฝนไม่มากนักที่ใน 5 ปี อาจทำนาข้าวไม่ได้ผลเต็มที่พอกินตลอดปีถึง 2-3 ปี (บุญทัน กุมมาน, สัมภาษณ์) ข้าวจึงมีคุณูปการต่อชีวิตและถือว่าเป็นผลิตผลที่ต้องลงแรงอย่างมากที่สุดในวิถีชีวิตของชาวไทพวนและไท-ลาวกลุ่มอื่นด้วย การกำหนดให้ทิศนาข้าวอยู่ตรงกันข้ามกับทิศของป่าช้า โดยเปรียบเทียบกับหัวและตีนของมนุษย์ จึงกำหนดให้นาข้าวเป็นชีวิตเนื่องจากอยู่ตรงกันข้ามกับป่าช้าที่เป็นพื้นที่ของคนตาย ทิศของนาข้าวจึงสูงกว่า และป่าช้าจึงเป็นพื้นที่ต่ำกว่า ด้านดินนอนจึงอยู่ทางทิศป่าช้า

อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าแนวแกนที่นา-ป่าช้า ก็เป็นแนวแกนของคนเป็น แนวแกนตามแนวของแปเรือนเป็นแนวแกนของคนตาย ซึ่งเมื่อมีคนตายในเรือนจะต้องเอาศพวางนอนหันหัวไปทางหัวเรือน คือนอนตามแนวแปเรือน และจะเอาศพลงทางด้านหัวเรือนและต้องเอาศีรษะลงก่อน เมื่อลงเรือนไปแล้วจึงหันเอาทางด้านเท้าไปข้างหน้า (สมเพ็ด จันทะลังสี, สัมภาษณ์)

บทที่ 9

สภาพภูมิศาสตร์กับแบบเรือนและการตั้งถิ่นฐาน

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะของสภาพภูมิประเทศของทั้งในภาคอีสานของประเทศไทย แขวงหลวงพระบางและแขวงเชียงขวางใน สปป.ลาว จะพบว่ามีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันมาก ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานและการวางแผนแกนของเรือน จนเกิดประเพณีการยึดถือทิศทางที่แตกต่างกันไปในแต่ละถิ่น

การวางแผนแกนของเรือน

การตั้งถิ่นฐานในที่ราบสูงภาคอีสาน

โดยทั่วไปเรือนของกลุ่มไท-ลาวในภาคอีสานจะวางตัวเรือนแบบประเพณีเดิมให้เรือนวางตามยาวในทิศตะวันออก-ตะวันตก หรือวางเรือนตามตะวัน ซึ่งจะทำให้ทิศหัวนอนหันไปทางทิศเหนือหรือทิศใต้

ชาวผู้ไทในแขวงสะหวันนะเขตในเมืองพินก็กำหนดทิศหัวนอนตามแนวทิศที่ขวางกับทิศของตะวัน คือแนวแกนตะวันออกตะวันตก เพราะการวางเรือนให้แปดตามตะวัน แนวแกนของคนนอนจึงต้องขวางแปดนอนตามแนวของชื่อ ซึ่งถ้าอ้างอิงตามหลักสากลก็เป็นทิศเหนือและทิศใต้ แต่ชาวผู้ไทอ้างอิงทิศหัวนอนกับทิศของดาวข้างใหญ่ (ทิศเหนือ) และทิศดาวข้างน้อย (ทิศใต้) ซึ่งตำแหน่งประตูของเล้าข้าวก็จะห้ามหันไปทางทิศดาวข้างใหญ่ (คือทิศเหนือ) คนลาวในภาคอีสานและไทดำในจังหวัดเพชรบุรีก็รู้จักดาวข้างกันทั้งหมด ซึ่งดาวข้างใหญ่ก็คือดาวจระเข้ และดาวข้างน้อยคือส่วนหางของดาวแมงป่องที่ตรงกับกลุ่มดาวมฤตยูอันเป็นฤกษ์ที่ 19 ในกลุ่มดาวนักษัตร 27 ฤกษ์ (นิพัทธ์พร, 2543: 35,40)

การตั้งถิ่นฐานชุมชนของไท-ลาวในอีสานและอุษาคเนย์ส่วนใหญ่ ซึ่งไม่นับย่นตั้งบ้านใกล้กับแม่น้ำสายใหญ่ ทั้งนี้เนื่องจากในฤดูน้ำหลากทั้งสองฝั่งน้ำมักจะเกิดน้ำท่วม ยกเว้นบริเวณพื้นที่สูง ซึ่งดลิ่งริมแม่น้ำก็จะสูงขึ้นไปด้วยเช่นเดียวกัน แต่ชาวไท-ลาวนิยมตั้งบ้านอยู่ริมลำห้วยสายไม่ใหญ่มากนัก และมีน้ำไหลหล่อเลี้ยงเกือบตลอดปี หรือมีหนองน้ำขนาดใหญ่ที่สามารถเก็บกักน้ำไว้ได้ตลอดทั้งปีเช่นเดียวกัน ถึงแม้ว่ากลุ่มไท-ลาวบางกลุ่ม เช่นผู้ไทจะนิยมตั้งหลักแหล่งชุมชนใกล้กับภูเขา เช่นในแถบแอ่งสกลนครตามเชิงเขาเทือกภูพานก็ตาม การตั้งเรือนก็จะทิ้งระยะห่างออกจากภูเขามา เพื่อให้เป็นพื้นที่นาล้อมรอบบ้าน ส่วนป่าไม้เชิงภูและบนภูก็จะแหล่งอาหารสำคัญที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บของป่าและสมุนไพรต่างๆได้

การที่ต้องตั้งบ้านเรือนอยู่บนพื้นราบนี้เอง แนวแกนตามธรรมชาติที่ชัดเจนที่สุดก็คือ การโคจรของดวงอาทิตย์ที่ขึ้นทางทิศตะวันออกและลับไปทางทิศตะวันตก การวางเรือนอ้างอิงกับแนวแกนนี้ยังน่าจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ลมพัดเข้าสู่เรือนได้ดีขึ้นกว่าการวางเรือนขวางตะวัน เนื่องจากเรือนส่วนใหญ่แม้ว่าตามประเพณีเดิมจะไม่นิยมทำหน้าต่ำหรือป้องกันลม แต่ก็มักจะเว้นช่องระหว่างหลังคากับฝาเรือน ซึ่งฝาเรือนจะสุดที่ระดับคันท่อ ทำให้มีช่องว่างในส่วนที่เป็นความสูงของช่อง รวมทั้งความสูงของจันทันเป็นช่องระบายลมใต้หลังคา และสามารถระบายอากาศตามร่องระหว่างแป้นพื้นไม้ได้ด้วย นอกจากนั้นการที่เรือนครัวไฟมักจะวางหลังคาขวางกับเรือนใหญ่ และส่วนหน้าจั่วมักจะเปิดเป็นช่องโล่งหรือใช้วัสดุไม้ไผ่สานขัดเป็นแบบขัดแตะหรือเป็นตาสี่เหลี่ยมก็ทำให้ช่องทางลมและลมสามารถพัดผ่านครัวไฟที่หน้าจั่วระบายควันออกจากครัวไฟได้ดีขึ้น

การตั้งถิ่นฐานริมน้ำโขง

การตั้งถิ่นฐานชุมชนของลาวหลวงพระบางในบ้านสิงและบ้านเมืองชาย ชี้ให้เห็นว่าในการเลือกพื้นที่ตั้งบ้านนั้น แหล่งน้ำอุปโภคบริโภคและแหล่งอาหารจากลำน้ำโขงเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด ทั้งบ้านเมืองชายและบ้านสิงตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงที่ไหลจากทางทิศเหนือลงไปทางทิศใต้ ทำให้แม่น้ำเป็นเสมือนแนวแกนเหนือใต้ โดยทิศเหนือตามความหมายนี้หมายถึงทิศเหนือน้ำ และทิศใต้หมายถึงทิศที่อยู่ใต้กระแสน้ำ ในขณะที่สภาพพื้นที่ของหลวงพระบางเป็นพื้นที่ที่มีภูเขาสูง พื้นที่ราบสำหรับทำนามีน้อยมาก มีเฉพาะบริเวณเชิงภูเขาก่อนลาดลงสู่ลำน้ำโขง ที่ราบเล็กน้อยเหล่านี้ต้องใช้เป็นพื้นที่นา เนื่องจากพื้นที่ลาดริมฝั่งแม่น้ำโขงมีความลาดมากเกินกว่าที่จะทำนาให้ได้ผลดี

พื้นที่ตั้งหมู่บ้านจึงต้องเลือกกระหว่างที่ราบเชิงเขา กับพื้นที่ลาดลงสู่แม่น้ำโขง ซึ่งชาวหลวงพระบางเลือกตั้งหมู่บ้านติดลำน้ำโขง เพราะลำน้ำโขงเป็นแหล่งน้ำและแหล่งอาหารที่สำคัญที่สุด เมื่อเลือกพื้นที่ริมน้ำที่มีความลาดลงสู่แม่น้ำ การวางตัวเรือนจึงต้องวางความยาวเรือนตามเส้นระดับ คือให้เรือนวางตามยาวตามทิศเหนือ-ใต้ขนานกับแม่น้ำ ลักษณะเช่นนี้จึงทำให้ทิศหัวนอนที่ขวางแกนกับแกนตามยาวของเรือนคือไม่นอนขวางช่อง ต้องหันหัวนอนไปทางทิศตะวันออกหรือตะวันตก

การตั้งถิ่นฐานบนที่สูงในเชียงขวาง

ในเขตแขวงเชียงขวางที่เป็นพื้นที่ภูเขาสูงมีพื้นที่ราบน้อยมาก กลุ่มเรือนของไทพวนที่อยู่ในแขวงเชียงขวางจึงมีการวางแนวแกนของเรือนที่แตกต่างออกไปจากเรือนในเขตหลวงพระบาง และในภาคอีสานของไทย เนื่องจากสภาพภูมิประเทศในแขวงเชียงขวางที่เป็นภูสูง เขตที่ราบสูงหรือภูเขาเพียงเมืองพวนหรือเชียงขวางเป็นลักษณะรูปสามเหลี่ยม ซึ่งเริ่มจากภูเขาเมี่ยงไปทางภูเขาที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ ทางทิศเหนืออยู่ติดกับเขตพุกาย ที่ราบสูงเมืองพวนมีความสูงอยู่ที่ระดับเฉลี่ยประมาณ 1,200 เมตร มีลักษณะพื้นฐานเป็นคลื่นเนินต่ำ มีเฉพาะเขตใจกลางบริเวณทุ่งไหหินที่มีลักษณะเป็นที่ราบ (สีสะเหลียว และคณะ, 1989: 40) สภาพโดยทั่วไปเป็นเนินเขาต่ำเป็นคลื่น ซึ่งทำให้มีร่องหุบเนินที่มักมีทางน้ำไหลคดเคี้ยวไปมา การตั้งบ้านเรือนอยู่บนเนินเขาเหล่านี้จึงต้องวางตัวเรือนให้แกนตามยาวของเรือนขนานไปกับเส้นระดับคดเคี้ยวไปตามหุบเนินเขา หุบเหล่านี้ที่เป็นพื้นที่ต่ำและใช้ในการทำนา

ในเขตที่ราบสูงเมืองพวน ซึ่งในฤดูฝนมีปริมาณน้ำฝนถึงร้อยละ 90 ของปริมาณน้ำฝนตลอดปี ทำให้ในฤดูฝนมีน้ำมากและอาจมีภัยจากน้ำท่วมตามชายตลิ่งของลำเซ แต่ในทางตรงกันข้าม ในฤดูแล้งกินเวลานานและมีภัยจากความแห้งแล้งอยู่เสมอ และมีผลให้อุณหภูมิในฤดูหนาวลดต่ำลงมาก (สีสะเหลียวและ

คณะ, 1989: 86) ลำน้ำเริ่มที่ไหลผ่านที่ราบสูงเมืองพวนและภูเบียร มีความยาว 350 กม. เกิดจากภูสันทาง ด้านตะวันตกเฉียงเหนือของที่ราบสูงเมืองพวน น้ำเริ่มไหลตามทิศตะวันออกเฉียงเหนือไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ แล้วไหลตามทิศเหนือ-ใต้ สู่บ้านเพียงหลวงผ่านเขตตะวันตกของเมืองไชยสมบุญลงสู่เขื่อนน้ำจึม และไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่บ้านปากจึม ในฤดูน้ำบริเวณสองฝั่งน้ำจึมเคยปรากฏว่าน้ำเอ่อท่วม เหมาะแก่การเพาะปลูกในระยะสั้น (สีสะเหลียว และคณะ, 1989: 102) ลักษณะสภาพเช่นนี้เองทำให้หมู่บ้านของชาวไทพวนใน เชียงขวางไม่ต้องอยู่ตามริมเซหรือลำห้วยขนาดใหญ่ และจะตั้งอยู่ห่างออกมาไกล และแหล่งน้ำที่สำคัญที่สุดที่ใช้ในการหล่อเลี้ยงทั้งผู้คนและสัตว์ ตลอดจนพืชพรรณที่ปลูกอยู่ในเขตบริเวณเรือนพักอาศัยคือ ดาน้ำผุด เช่นทั้งบ้านป่งและบ้านหมื่นต่างก็มีตาน้ำผุด ซึ่งจะมีน้ำผุดขึ้นมาจากใต้ดินตามธรรมชาติและมีน้ำไหลเช่นนี้ตลอดปี แต่ชาวบ้านจะเดินทางไปหาปลาในลำน้ำจึม

เมื่อแกนตามยาวของเรือนขนานไปกับหุบที่นาเหล่านี้ ทิศหัวนอนซึ่งจะขวางแกนของเรือนจึงหันไปทางที่นา ทำให้ชาวไทพวนมีคติการกำหนดทิศเป็นประเพณี คือนอนเอา หัวนอนนา ขาหมื่นแล้ว คือหันหัวนอนไปทางนาข้าวและหันเท้าไปทางป่าช้า ทั้งนี้เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่ไม่สม่ำเสมอทำให้การหันตัวเรือนตามแนวแกนของพระอาทิตย์อาจทำให้เรือนไม่สอดคล้องกลมกลืนกับระดับดินที่เป็นลูกคลื่น การวางแนวแกนเรือนที่ขนานกับเส้นระดับจึงเป็นการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และเนื่องจากเขตแขวงเชียงขวางซึ่งเป็นเขตสูงโดยทั่วไปมีอากาศหนาวเย็นและลมพัดแรง ตัวเรือนของชาวไทพวนจึงต้องการความอบอุ่นจากเตาไฟในเรือน แนวแกนทิศของการขึ้นลงของตะวันจึงไม่มีความสำคัญ ทิศอ้างอิงจึงเป็นทิศของนาข้าวแทนโดยกำหนดให้เป็นทิศหัวนอน

การเลือกที่ตั้งเรือนของชาวไทพวนในเชียงขวาง มักจะตั้งเรือนอยู่ตามลาดเนินเขาระหว่างยอดเนินกับหุบเนินที่เป็นที่นา การวางอยู่ตรงลาดเนินจะทำให้ไม่ต่ำลงมาก เพราะบางส่วนของเนินจะช่วยกันลมที่พัดแรงในแขวงเชียงขวางได้ ในการปรับพื้นที่ของเนินที่ตั้งเรือน ชาวไทพวนจะขุดร่องน้ำตรงปลายเนินตอนต่อกับที่นาให้เป็นร่องรับน้ำที่ไหลลงมาจากเนิน แล้วบังคับให้ไหลไปลงในร่องน้ำที่มักขุดไว้เป็นแนวแบ่งระหว่างที่นากับเนินเขา ทำให้น้ำไม่ไหลลงสู่ลานโดยตรง ความพยายามปรับสภาพพื้นที่ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมนี้ ชาวไทพวนจะขุดดินรอบเรือนเป็นร่องให้น้ำไหลและถมดินใต้ถุนเรือนให้มีระดับสูงกว่าพื้นที่โดยรอบ และในครอบครัวที่มีคอกวัวควายก็จะตั้งคอกสัตว์เหล่านี้ไว้ในที่ลาดต่ำกว่าตัวเรือนเสมอ

การวางแนวแกนของเรือนที่อ้างอิงกับทิศที่สัมพันธ์กับสภาพธรรมชาติของในเขตภาคอีสาน ที่วางตามแนวแกนทิศตะวันออก-ตะวันตก และเรือนในหลวงพระบางที่วางเรือนตามทิศเหนือ-ใต้ ตามเส้นทางการไหลของลำน้ำโขง และเรือนไทพวนในแขวงเชียงขวางที่ไม่ได้อ้างอิงกับการขึ้นลงของดวงอาทิตย์และลำน้ำสำคัญแต่อ้างอิงกับพื้นที่นา แสดงให้เห็นว่าคติการกำหนดทิศทางของเรือน ที่ต่างก็ยึดถือเป็นประเพณีปฏิบัติในแต่ละท้องถิ่นมาแต่เดิมนั้น มีที่มาจากการปรับตัวของการก่อสร้างเรือนพักอาศัยในการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศที่มีลักษณะเฉพาะ เพื่อหาหลักการวางเรือนที่เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมและอ้างอิงกับสภาพธรรมชาติที่มีอยู่ที่มีลักษณะแตกต่างกันออกไป และต่อมาการปรับตัวเพื่อหาที่ตั้งแนวแกนเรือนที่เหมาะสมนี้ได้ปฏิบัติซ้ำๆ สืบต่อกันมาจนเป็นประเพณีและคตินิยมวัฒนธรรมในการปลูกเรือนในที่สุด

ที่นารอบบ้านเจ็ว อำเภอดุสิต จังหวัดสกลนคร

แม่น้ำโขง บ้านสิง หลวงพระบาง

ที่นาร่องหุบเนิน บ้านปงหมั่น เขียวขวาง

ภาพที่ 9-1 สภาพแวดล้อมการตั้งถิ่นฐานที่แนวแกนของเรือนอั้งอิงทิศทางที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ

เปรียบเทียบการใช้พื้นที่ในเรือน

เรือนไท-ลาวในภาคอีสานเมื่อเปรียบเทียบกับเรือนลาวในหลวงพระบางและเรือนไทพวนในเชียงขวาง แล้วมีลักษณะการใช้พื้นที่แตกต่างกันดังนี้

1. **พื้นที่ส่วนห้องส่วนนอน** เมื่อเปรียบเทียบเรือนเกยหรือเรือนแฝดของไท-ลาว ในภาคอีสานกับเรือนลาวในหลวงพระบางและเรือนไทพวนในเชียงขวาง พบว่าเรือนไทพวนในเชียงขวางมีการกั้นห้องส่วนมากที่สุด โดยมีการกั้นห้องส่วนยาวเกือบตลอดความยาวเรือน ยกเว้นส่วนห้องเปิงและพื้นที่บางส่วนตรงด้านทิศหัวนอนเท่านั้น ในขณะที่ในเรือนไท-ลาวในอีสาน และเรือนลาวในหลวงพระบางมีการกั้นห้องส่วนเพียง 1-2 ห้องเท่านั้น ทั้งนี้จะเป็นเพราะว่าในแขวงเชียงขวางมีสภาพอากาศหนาวเย็นมากกว่า การนอนในห้องส่วนที่ปิดล้อมมิดชิดสามารถกันลมและความหนาวเย็นได้ส่วนหนึ่ง การนอนนอกห้องส่วนโดยเฉพาะบริเวณห้องเปิงหรือหน้าคองมีไม่มากนัก แต่ในภาคอีสานและหลวงพระบางที่อากาศไม่หนาวมาก มีการใช้พื้นที่ภายนอกห้องส่วนในเรือนนอนเป็นพื้นที่นอนมากกว่า เนื่องจากพื้นที่โล่งในเรือนนอนเป็นพื้นที่ที่น่าจะระบายอากาศได้ดีกว่าในห้องส่วนนอน และมีสภาวะที่สบายกว่านอนในห้องส่วน นอกจากนั้นในภาคอีสานยังพบว่ามีความนิยมนอนในบริเวณส่วนเกยมากกว่าในเรือนหลวงพระบางด้วย ซึ่งในหลวงพระบางไม่พบว่ายานิมนนอนบริเวณเขีย ยกเว้นกรณีที่มีการกั้นส่วนเขียให้เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เรือนนอน ทั้งนี้ในเรือนหลวงพระบางมักมีพื้นที่ในเรือนนอนกว้างมาก มีหน้าต่างมาก อุณหภูมิเฉลี่ยอยู่ในระดับไม่หนาวมากและไม่ร้อนมาก การรักษาอุณหภูมิในเรือนนอนให้อยู่ในระดับเดียวกับภายนอกก็ทำให้เกิดภาวะสบายได้จึงไม่จำเป็นต้องนอนบริเวณส่วนเกย ซึ่งนิยมมากในภาคอีสาน (เฉพาะผู้ชาย) เนื่องจากอากาศค่อนข้างร้อน การนอนส่วนเกยที่เปิดฝาโล่งจะรู้สึกสบายกว่าในเรือนนอน

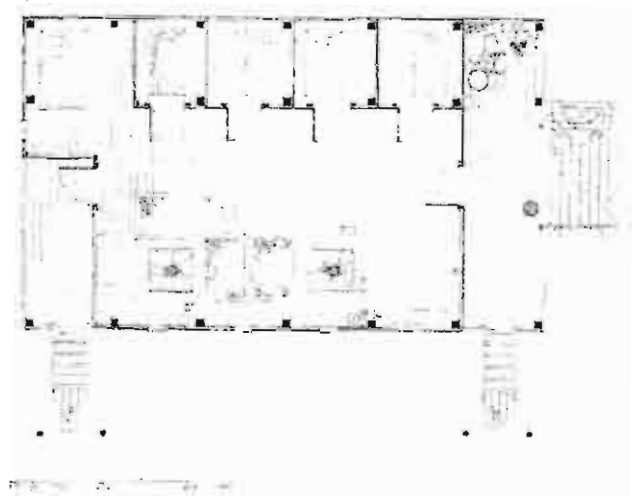
2. **พื้นที่ในเรือนนอน** สัดส่วนของพื้นที่ภายในเรือนนอนของเรือนไทพวนในเชียงขวางจะมากที่สุด เนื่องจากสภาพอากาศหนาวเย็น การอาศัยพื้นที่ในเรือนที่มีเตาไฟให้ความอบอุ่นเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน กิจกรรมส่วนใหญ่ก็อาศัยพื้นที่ในเรือนนอนบริเวณเตาไฟที่แบ่งเป็นเตาช่องสำหรับผู้ชาย และเตาช่องสำหรับผู้หญิงและการหุงหาอาหาร ชาวไทพวนในเชียงขวางไม่ได้ใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือนทำกิจกรรมต่างๆเลย แม้ในเวลากลางวัน นอกจากใช้เป็นที่เก็บของและเลี้ยงสัตว์

พื้นที่ในเรือนนอนของเรือนลาวหลวงพระบางมีสัดส่วนมากกว่าเรือนไทพวน และในเรือนอีสานมีสัดส่วนพื้นที่ในเรือนนอนน้อยที่สุด โดยเฉพาะในเรือนแฝดส่วนเรือนนอนกับส่วนหัวลอยหรือเรือนโง่งที่เปิดโล่งไม่มีฝาปิดกั้นจะมีสัดส่วนเท่ากัน แม้โดยทั่วไปส่วนเรือนนอนจะมีพื้นที่มากกว่าเล็กน้อย ทั้งนี้ในภาคอีสานที่อากาศค่อนข้างร้อนน่าจะต้องการพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง (Semi Outdoor) มากกว่าในหลวงพระบางและในเชียงขวาง

3. **พื้นที่ส่วนเขีย หรือ เกย หรือระเบียง** พื้นที่ส่วนเกยหรือเขีย เมื่อเปรียบเทียบพื้นที่ส่วนนี้ในเรือนทั้งสามกลุ่มคือเรือนลาวหลวงพระบาง เรือนไทพวนในเชียงขวาง และเรือนไท-ลาวในอีสานทั้งหมด พบว่าในเรือนไท-ลาวในภาคอีสานมีขนาดสัดส่วนของพื้นที่มากที่สุด รองลงมาเป็นเรือนลาวในหลวงพระบางซึ่งมักมีส่วนเขียด้านข้างตามยาวของเรือน หรือด้านที่เป็นระเบียงด้านหน้าสกัดของเรือนเป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง ในขณะที่เรือนของไทพวนในเชียงขวางมีส่วนของชานฮ้อง (หน้า) และชานเฮ้อ (หลัง) เป็นสัดส่วนน้อยที่สุด ซึ่งลักษณะของชานฮ้องเป็นเพียงจุดพักเชื่อมต่อระหว่างภายในเรือนกับภายนอก และส่วนชานเฮ้อจะใช้เป็นพื้นที่ซักล้างในการประกอบอาหารเท่านั้น

เรือนไทพวน บ้านปทุมธานี เชียงขวาง

เรือนลาว บ้านเมืองชาย หลวงพระบาง

เรือนไทยอีสาน บ้านเว้า อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร

ภาพที่ 9-2 ผังการใช้พื้นที่เรือน แผนผัง และรูปแบบเรือนที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่ตั้ง

ในเรือนไท-ลาวในอีสานกลับพบว่าส่วนเขีย, เกยหรือพื้นที่เรือนโง่งเป็นพื้นที่ที่มีสัดส่วนมาก เนื่องจากในภาคอีสานสภาวะอากาศร้อนกว่าในเชิงขวาง พื้นที่เหล่านี้จึงไม่ใช่เพียงแค่จุดเชื่อมต่อระหว่างเรือนนอนกับภายนอกเท่านั้น แต่เป็นพื้นที่ที่รองรับต่อกิจกรรมหลายประเภททั้งการพักผ่อน ทำงานและรับแขก ในลักษณะอเนกประสงค์อย่างแท้จริง และเมื่อเทียบกับเขียหรือฮ้านในเรือนลาวหลวงพระบางก็พบว่ามีการใช้งานน้อยกว่าในเรือนไท-ลาวในภาคอีสานเช่นกัน

อาจสรุปได้ว่าในเขตที่มีสภาพอากาศร้อนกว่าพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง (Semi outdoor) ตอบสนองต่อกิจกรรมต่างๆและมีภาวะที่สบายกว่าภายในเรือนนอน แต่ในเขตที่อากาศหนาวมากอย่างในแขวงเชียงขวางในเรือนไทพวนต้องการพื้นที่ลักษณะเดียวกันนี้น้อยมาก เพราะต้องการพื้นที่ปิดล้อมเพื่อป้องกันลมและรักษาอุณหภูมิไม่ให้ต่ำมาก โดยอาศัยเตาไฟเพื่อสร้างภาวะสบายแก่ในเรือน

4. การต่อเนื่องของเรือนนอนกับครัวไฟ เมื่อเปรียบเทียบการเชื่อมต่อระหว่างเรือนนอนกับครัวไฟในเรือนไท-ลาวในภาคอีสานกับเรือนลาวหลวงพระบางและเรือนไทพวนในเชียงขวาง พบว่ามีระดับการต่อเนื่องที่แตกต่างกัน

ในเรือนไทพวนที่อยู่ในเขตอากาศหนาวมีลมพัดแรง เตาไฟสำหรับประกอบอาหารเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในเรือนนอน โดยวางอยู่ด้านติดส่วนนอนทางด้านท้ายเรือน กล่าวได้ว่าส่วนครัวไฟเป็นส่วนที่ซ้อนอยู่ในเรือนนอน หรือเรือนนอนปิดล้อมเอาส่วนครัวไฟและพื้นที่กิจกรรมอื่นๆ เอาไว้ทั้งหมด

ในขณะที่ในเรือนลาวหลวงพระบางถึงแม้ว่าจะมีการทำหลังคาเรือนครัวไฟแยกจากหลังคาเรือนนอนอย่างชัดเจน แต่ลักษณะแผนผังส่วนเรือนครัวไฟก็ติดกับเรือนนอนเพียงแค่มียกกันไว้เท่านั้น ซึ่งแตกต่างไปจากเรือนครัวไฟในเรือนกลุ่มไท-ลาวในภาคอีสาน ที่มักจะมีชานเปียกหรือชานน้ำคั้นระหว่างเรือนครัวไฟกับเรือนนอน ทำให้การเข้าสู่เรือนครัวไฟต้องผ่านสู่ชานเปียกก่อนเสมอ

การระบายอากาศและการปรับตัวกับภาวะสบาย

เรือนไท-ลาวในภาคอีสาน เรือนลาวในหลวงพระบางและเรือนไทพวนในเชียงขวาง ซึ่งตั้งอยู่ในเขตภูมิอากาศแตกต่างกัน ทำให้มีวิธีการควบคุมภาวะสบายในเรือน และระดับของการระบายอากาศในเรือนไม่เท่ากัน

เรือนไทพวน ในเชียงขวางซึ่งอยู่ในเขตอากาศหนาวเย็น มีช่องเปิดน้อยมาก มักเปิดช่องหน้าต่างเฉพาะฝาเรือนด้านติดส่วนนอนเพียง 1-2 บาน การระบายควันในเรือนจะระบายผ่านหลังคาหญาคา อากาศร้อนที่เกิดจากการติดเตาไฟจะลอยขึ้นสู่หลังคาและลอยออกไปตามหลังคา บนพื้นเรือนนิยมปูเสื่อ และนั่งบนตั่งหวายเล็กๆ เพื่อไม่ต้องสัมผัสกับพื้นเรือนที่เย็นมาก

เรือนลาวหลวงพระบาง อยู่ในเขตที่อากาศค่อนข้างเย็นสบาย ไม่ร้อนและหนาวมากเกินไป การรักษาระดับอุณหภูมิภายในเรือนไม่ให้ร้อนมากจึงอาศัยการเปิดหน้าต่างให้ลมพัดผ่าน เรือนลาวหลวงพระบางจึงมีบานหน้าต่างมาก และนิยมติดบานหน้าต่างด้านทิศหัวนอน เหนือฝาเรือนมีการทำช่องระบายอากาศบ้างแต่ไม่มากนัก อย่างไรก็ตามการใส่บานหน้าต่างจำนวนมากน่าจะทำภายหลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงวัสดุผนังหลังคาจากหญาคามมาเป็นกระเบื้องดินเผา เนื่องจากหลักฐานภาพถ่ายเก่าพบว่าแต่เดิมเรือนในหลวงพระบางมักมุงหลังคาด้วยหญ้า (Sophie and Pierre, 2003: 364-365, 371-372) และไม่เปิดช่องหน้าต่างด้านทิศหัวนอน แต่บนฝาเรือนด้านสกัดมักเปิดช่องหน้าต่างใหญ่ บางส่วนเปิดยาวถึงพื้น การที่เรือนในหลวงพระบางแต่เดิมวางเรือนตามแนวทิศเหนือ-ใต้และมีช่องเปิดด้านสกัดจึงทำให้ลมพัดผ่านได้ง่าย ในปัจจุบันนี้

เรือนที่มุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผาพบว่าบางหลังมีการทำฝ้าเพดานด้วยการใช้ไม้แผ่นกระดานปิดใต้หลังคา ส่วนเรือนนอน ซึ่งฝ้าเพดานจะช่วยกันการส่งถ่ายความร้อนจากหลังคาได้ วิถีชีวิตในปัจจุบันในเวลากลางวัน มักอาศัยอยู่บริเวณใต้ถุนเรือน ในส่วนครัวไฟมักมีการเปิดช่องระบายอากาศตอนบนของฝ้าและหน้าจั่ว

เรือนไท-ลาวในภาคอีสาน ในเขตภาคอีสานที่มีสภาพอากาศร้อนกว่าในหลวงพระบางและเชียงขวาง พบว่าเรือนแบบเดิมมักเป็นเรือนจั่วเดียวที่มุงหลังคาด้วยหญ้าหรือแป้นไม้มักมีการระบายอากาศส่วนใต้หลังคาตอนบนของฝ้าเกือบส่วนใหญ่ เนื่องจากฝ้าด้านทิศหัวนอนมักไม่มีช่องเปิด ลักษณะเรือนที่มุงหลังคาด้วยหญ้าที่เป็นฉนวนความร้อนที่ดี และมีฝ้าและพื้นที่เป็นไม้ไผ่สานและพื้นฟากมีรูพรุนลมพัดผ่านได้ดี แม้ว่าจะไม่มีหน้าต่างแต่สภาวะอากาศภายในเรือนก็ไม่ร้อนมาก

เมื่อเรือนไท-ลาวในอีสานเปลี่ยนรูปแบบมาเป็นเรือนเกย และเรือนแฝด มีการใช้ฝ้าไม้จริง การระบายอากาศก็ยังคงอาศัยช่องว่างตอนบนของฝ้าเรือน เนื่องจากไม่นิยมเปิดช่องเปิดด้านหัวนอน วิถีชีวิตส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่กึ่งเปิดโล่งคือบริเวณเกยหรือเขย เมื่อมีการใช้สังกะสีมากขึ้น อุณหภูมิในเรือนร้อนมากก็ลงมาอาศัยพื้นที่ใต้ถุนเรือนที่แต่เดิมมักเป็นคอกวัวควาย และย้ายคอกสัตว์ออกไป ส่วนเรือนครัวไฟนิยมกันฝ้าด้วยไม้ไผ่ ปูพื้นฟาก เปิดช่องระบายลมตรงหน้าจั่ว ช่องว่างของฝ้าและพื้นไม้ไผ่จะทำให้อากาศเย็นภายในตอนเข้ามาแทนที่ควันร้อนที่ลอยออกไปทางหน้าจั่วและหลังคา

เตาไฟในเรือนแบบเดิม

การมีอยู่ของเตาไฟในเรือนแบบเดิม

นอกจากเรือนไทพวนในเชียงขวางที่อยู่ในเขตอากาศหนาวจะมีเตาไฟไว้ในเรือนนอนแล้ว จากการสำรวจหลักฐานเกี่ยวกับเรือนลาวในหลวงพระบางพบว่าแต่เดิมเรือนในหลวงพระบางก็มีเตาไฟอยู่ในเรือนนอน ซึ่งใช้เป็นที่ผิงไฟ และไม่ได้แยกเป็นครัวไฟเช่นเรือนในปัจจุบัน การเอาเตาไฟออกไปจากเรือนนอน เพิ่งจะเกิดขึ้นในราวปี ค.ศ. 1920 (Sophie and Pierre, 2003:131) เรือนผู้ไทในสະໜັ່ນເຂດເມືອງປະຈຸບັນ ก็มีเรือนชานแบบหลังคาจั่วเดียวเอาเตาไฟไว้ในเรือนนอน และในสมัยก่อนก็มักมีเตาไฟอีกหนึ่งเตาในห้องกลางในเรือนนอนนอกจากเตาในครัวไฟ เพิ่งจะเลิกไปราว 20-30 ปีที่ผ่านมา (สวญ วงวิเสด, สัมภาษณ์ 9 พย 2547) นอกจากนั้นเรือนในภาคอีสานและเรือนพวกกะโซ่แต่เดิมที่มุงหลังคาด้วยหญ้ามักเอาเตาไฟไว้ในเรือนเช่นเดียวกัน (สุรัตน์, 2537:131) ดังนั้นการมีอยู่ของเตาไฟนั้นน่าจะมีความสัมพันธ์กับทั้งสภาพภูมิอากาศและวิถีชีวิตบางประการ คือ

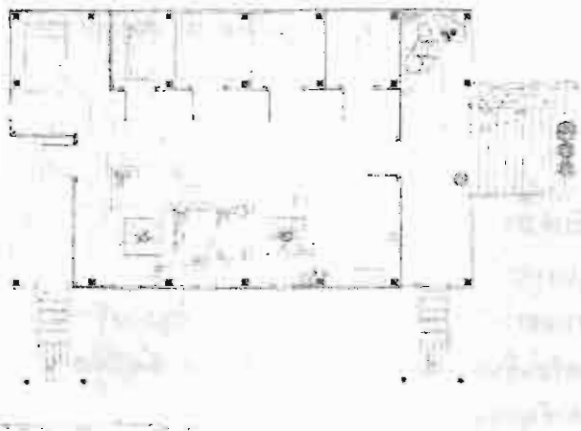
1. ความสัมพันธ์กับภูมิอากาศ ในเรือนที่อยู่ในเขตที่อากาศหนาว เช่นเรือนไทพวนในเชียงขวาง ที่ในแขวงเชียงขวางมีอุณหภูมิเฉลี่ยราว 17 องศาเซลเซียส และอาจลดต่ำลงถึงศูนย์องศาในฤดูหนาว เรือนในเขตที่อยู่บนภูเขาสูงก็มักจะมีเตาไฟอยู่ในเรือน ซึ่งนอกจากจะช่วยให้อุณหภูมิภายในเรือนสูงขึ้น เพื่อก่อให้เกิดความอบอุ่นในฤดูหนาวแล้ว เตาไฟยังใช้สำหรับการประกอบอาหารในแต่ละวันด้วย ซึ่งความร้อนจากการประกอบอาหารก็จะไม่สูญเปล่า แต่จะเป็นส่วนสำคัญต่อการปรับให้อุณหภูมิภายในเรือนอยู่ในระดับภาวะที่น่าสบายมากขึ้นถ้าอากาศหนาวมาก ซึ่งนอกจากกลุ่มชนที่พูดภาษาไทยไทพวน ไทดำ แล้ว กลุ่มอื่นๆเช่น เรือนของชาวกัมพู (ดำรง, 2548:) และเผ่าเตี๋ยก็มีเตาไฟอยู่ภายในเรือนเช่นเดียวกัน¹

2. ความสัมพันธ์ของเตาไฟกับการใช้วัสดุมุงหลังคา นอกไปจากการมีเตาไฟไว้ในเรือนเพื่อเป็นเครื่องช่วยปรับอุณหภูมิให้อบอุ่นในฤดูหนาวแล้ว ยังพบว่าเตาไฟภายในเรือนมีความสัมพันธ์กับวัสดุมุงหลังคาที่ใช้หุ้มหลังคาด้วย ในเรือนพักอาศัยของกลุ่มวัฒนธรรมที่มีเตาไฟในเรือนพบว่าแบบเรือนแต่เดิมมุง

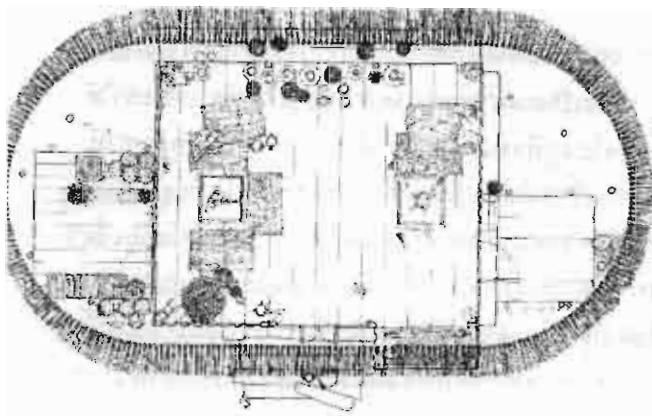
หลังคาด้วยหญ้าทั้งสิ้น เตาไฟในเรือนและหลังคาหญ้าคาจึงเป็นระบบที่ลงตัวทั้งการอยู่อาศัยของมนุษย์ และเป็นความสัมพันธ์ของปัจจัยที่ทำให้วัสดุมีการใช้งานได้นานขึ้น

ทั้งนี้ควันไฟจากเตาไฟจะทำให้ไม่มีแมลงต่างๆเข้ามาอาศัยอยู่ในดับหญ้าคา และความร้อนจากเตาไฟก็จะทำให้หลังคาหญ้าแห้งเร็วไม่เก็บความชื้นไว้เป็นเวลานาน นอกจากนั้นหลังคาหญ่ายังมีความโปร่ง มีช่องอากาศที่นอกจากจะเป็นฉนวนกันความร้อนทั้งจากภายนอกเข้ามาสู่ภายในเรือนในฤดูร้อน และจากภายในเรือนออกไปข้างนอกในฤดูหนาวแล้ว ช่องว่างเหล่านี้ยังเป็นที่ให้ควันไฟระบายนอกสู่ภายนอกได้ ทำให้ควันไฟไม่อบอวลอยู่ในเรือนเป็นเวลานาน จนทำให้ผู้อยู่อาศัยอึดอัดและอยู่ไม่ได้

3. การรักษานอมอาหารและอุปกรณ์การดำรงชีวิต นอกจากเตาไฟจะเป็นส่วนที่ช่วยปรับอุณหภูมิภายในเรือนของกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตหนาว และเป็นส่วนที่สัมพันธ์กันกับความคงทนของวัสดุ มุงหลังคาประเภทหญ้าแล้ว เตาไฟยังเป็นส่วนสำคัญต่อการถนอมอาหารและรักษาวัสดุอุปกรณ์บางชนิดให้ปราศจากการรบกวนจากแมลงกัดกินด้วย การวางตำแหน่งของเตาไฟจะไม่วางไว้ตรงกับช่อแต่จะวางไว้ตรงกลางห้อง เหนือเตาไฟจะพาดไม้กับช่อไว้เป็นหิ้งสำหรับเก็บสิ่งของเครื่องใช้ โดยเฉพาะที่ทำจากไม้ไผ่หรือเมล็ดพันธุ์พืชบางชนิด เช่น วางภาชนะเครื่องจักสาน มัดตอก เป็นต้น ส่วนนี้มักเรียกว่า โคน ถัดจาก

เมืองพุกัด แขวงเชียงขวาง

ที่มาภาพ: สนพาวิน ไซยะวง.(2003). เผ่าเตี๋ยง วิถีชีวิตกับสถาปัตยกรรม. หน้า33และ85.

ภาพที่ 9-3 เรือนไทพวนและเผ่าเตี๋ยงซึ่งมีลักษณะภูมิอากาศที่ตั้งแตกต่างกัน และไม่ใช้กลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลไท แต่มีลักษณะร่วมในการมีเตาไฟอยู่ภายในเรือนและมุงหลังคาด้วยหญ้าคา

ระดับโคนลงมาเหนือเตาไฟจะเป็น ข่า คือเป็นชั้นวางของที่แขวนลงมาสำหรับวางอาหารแห้งต่างๆ เช่น พริก, ปลาแห้ง และเนื้อแห้ง เป็นต้น ความร้อนและควันจากเตาไฟจะช่วยให้อาหารและสิ่งของเหล่านี้แห้งไม่มีความชื้นมาก ทำให้เก็บไว้ได้นานไม่เน่าเสียจากเชื้อราหรือแมลงมากัดกิน เตาไฟในกรณีนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเก็บอาหารและการถนอมอาหาร ทั้งในรูปของอาหารและเมล็ดพันธุ์พืช และช่วยรักษาวัสดุอุปกรณ์ให้มีอายุการใช้งานยาวนาน นอกจากนั้น ควันไฟจากการหุงต้มยังเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยไล่มดไม่ให้เข้ามารบกวนการอยู่อาศัยของมนุษย์ในเรือนด้วย ซึ่งในชนบทในสมัยก่อนเต็มไปด้วยป่าไม้ที่มีมดและแมลงชุกชุม

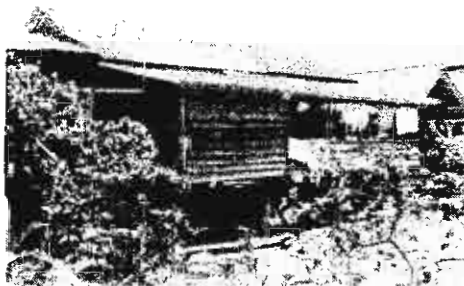
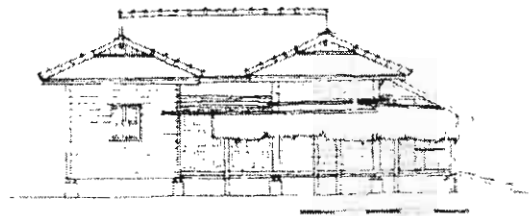
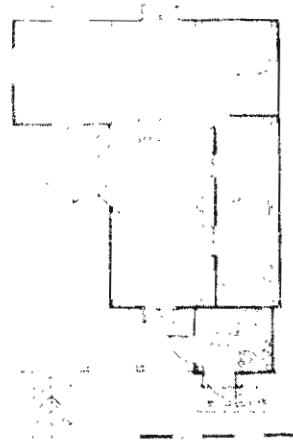
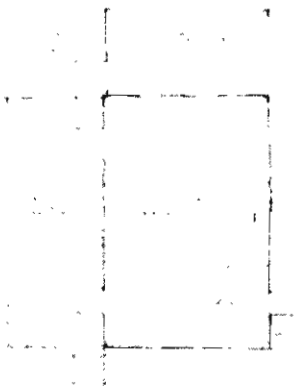
การเปลี่ยนแปลงวัสดุหลังจากจากหญ้าคามาเป็นกระเบื้องดินเผาหรือเป็นแป้นไม้ จึงมีผลกระทบโดยตรงต่อการอยู่อาศัยในเรือนและระบบความสัมพันธ์ของวัสดุกับการใช้เตาไฟที่มีผลต่ออายุการใช้งานของหญ้าคา การปรับตัวใหม่จึงจำเป็นต้องเกิดขึ้น เนื่องจากวัสดุที่เป็นแป้นไม้หรือกระเบื้องดินเผาจะไม่เอื้ออำนวยให้ควันระบายออกจากภายในเรือนได้เหมือนกับหญ้าคา ที่ควันไฟสามารถลอดผ่านออกไปได้ง่ายกว่า ในการเปลี่ยนแปลงวัสดุคือเลิกใช้หญ้าคาแล้วเปลี่ยนเป็นแป้นไม้หรือกระเบื้องดินเผา จึงต้องพัฒนาแยกเรือนไฟหรือครัวไฟออกมาจากเรือนนอนมาเป็นห้องหรือเป็นเรือนอีกหลังหนึ่งต่างหาก ซึ่งครัวไฟบางส่วนถึงแม้ว่าจะไม่ได้มุงหลังคาด้วยหญ้าคาตามแบบเดิม แต่ส่วนของพื้นก็มักปูด้วยฟาก ฝาเป็นไม้ไผ่สานโปร่ง ส่วนของหน้าจั่วมักเปิดโล่งหรือทำช่องระบายอากาศ ซึ่งควันไฟระบายออกได้ง่าย เรือนในหลวงพระบางที่มุงหลังคาเรือนนอนและเรือนครัวไฟด้วยกระเบื้องดินเผา ก็มักจะเปิดช่องหน้าจั่วของครัวไฟหรือทำช่องระบายอากาศได้จั่ว ในขณะที่ส่วนเรือนนอนไม่ทำช่องระบายอากาศ

การปรับตัวของไทพวนในภาคอีสานและในเชียงขวาง

เรือนไทพวนใน อำเภอบ้านผือ เมื่อเทียบกับรูปแบบเรือนไทพวนในแขวงเชียงขวาง ก็ต้องนับว่ามี การเปลี่ยนแปลงไปเป็นแบบกลุ่มไท-ลาวอื่นๆ ในภาคอีสานอย่างสมบูรณ์ รูปแบบเรือนไท-ลาวในภาคอีสาน จึงถือว่าเป็นแบบแผนที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศเขตร้อนชื้นของภาค และที่สำคัญก็คือตอบสนองต่อ วัฒนธรรมการอยู่อาศัย และคติความเชื่อที่เป็นพื้นฐานสำคัญของกลุ่มไท-ลาว

เรือนไทพวนในอำเภอบ้านผือ ที่มีการปรับตัวจนกลายเป็นแบบเดียวกับกลุ่มไท-ลาวอื่นๆ น่าจะเป็น ผลมาจากสภาพภูมิอากาศส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการอพยพโยกย้ายหลายครั้งทำให้เกิด การปรับตัวทางวัฒนธรรมมากกว่า คือถูกกวาดต้อนไปอยู่ที่ลพบุรีและปราจีนบุรีก่อนแล้วจึงอพยพมาที่ บ้านผือในเขตจังหวัดอุดรธานี การโยกย้ายถิ่นฐานหลายครั้งทำให้มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชนอื่นๆ ที่อยู่ในท้อง ถิ่นเดียวกัน นอกจากนั้นการที่สภาพภูมิอากาศในภาคอีสานที่ค่อนข้างแห้งแล้งและหมู่บ้านต่างๆ มักต้องพึ่ง พาวอาศัยกันก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการบูรณาการทางวัฒนธรรม ชาวไทพวนบ้านผือจึงยอมรับต่อรูปแบบ เรือนที่มีอยู่ในท้องถิ่นที่ตนเองอพยพมาอยู่ คือเดิมนิยมปลูกเรือนจั่วแฝดและต่อมานิยมปลูกเรือนเกยมากขึ้น แต่เรือนบางส่วนก็ยังคงไม่แยกครัวไฟออกไปเป็นเรือนไฟโดยเอกเทศแล้วเชื่อมด้วยชานเปียกหรือชานน้ำ แต่ยังคงเอาพื้นที่ครัวไฟต่อท้ายเรือนนอนแล้วมุงหลังคาเป็นทิบต่อออกมา

ถึงแม้ว่าเรือนไทพวนในเชียงขวางจะมีการปรับรูปแบบบ้าง ภายหลังจากการปฏิวัติในสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว ในปี ค.ศ. 1975 และโดยระบบนิเวศวัฒนธรรมการอยู่อาศัยก็ยังคงถือว่าระบบ ความสัมพันธ์ของกิจกรรม การใช้วัสดุ และการจัดพื้นที่เรือนยังคงรักษาประเพณีเดิมไว้ได้ แม้ว่ารัฐบาลจะมี

18 ม.1 บ้านกลางใหญ่ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

64 ม.3 บ้านกลาง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

ภาพที่ 9-4 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างเรือนไทพวนในภาคอีสานที่มีการปรับตัวต่อสภาพภูมิประเทศที่มีลักษณะต่างกัน

นโยบายรณรงค์เรื่องการรักษาความสะอาดและสุขอนามัยครั้งใหญ่ ซึ่งมีผลให้ชาวบ้านในชนบทต้องย้ายคอกวัวควายออกไปจากใต้ถุนเรือน เนื่องจากรัฐบาลเห็นว่ามูลสัตว์ที่หมักหมมอยู่ใต้ถุนเรือนนั้นไม่ถูกสุขอนามัย อาจก่อให้เกิดโรคร้ายต่างๆ เรือนไทพวนในเชิงขวางที่ปลูกภายหลังปี 1975 ลงมาจึงไม่ต้องเตรียมพื้นที่ใต้ถุนเรือนเป็นคอกวัวควายเหมือนกับเรือนตามประเพณีแบบเดิม ระดับของใต้ถุนเรือนจึงลดต่ำลงมา ในขณะที่เดียวกันกับรับเอาแบบอย่างการเอาหินรองดินเสาแทนการฝังเสาลงในดิน การทำเช่นนี้มีอยู่ทั่วไปในหลวงพระบางมาก่อนนานแล้ว

การที่หมู่บ้านทั่วประเทศในสปป.ลาวต้องปฏิบัติตามนโยบายรัฐบาลในการย้ายคอกวัวควายออกไปจากใต้ถุนเรือนนั้น บริเวณใต้ถุนเรือนจึงเป็นพื้นที่สำหรับพักผ่อนในตอนกลางวันเช่น ในเรือนลาวหลวงพระบางที่บ้านเมืองชายและบ้านสิง ก็ลงมาอาศัยพื้นที่ใต้ถุนเรือนมากขึ้น แต่เรือนไทพวงในเชิงขวางกลับลด

ระดับความสูงของไต้ฝุ่นลงมา และไต้ฝุ่นเรือนไต้ฝุ่นเป็นที่เก็บหินและสิ่งของเครื่องใช้บางอย่างเท่านั้น วิถีชีวิตส่วนใหญ่ก็ยังคงอาศัยอยู่บนเรือนนั่นเอง ทั้งนี้ส่วนสำคัญน่าจะมาจากอากาศที่หนาวเย็น และชาวไทพวนยังไม่สามารถแก้ปัญหาเรื่องการให้ความอบอุ่นแก่ภายในเรือนด้วยวิธีอย่างอื่นได้นอกจากการใช้เตาไฟโดยมีพื้นเป็นเชื้อเพลิง มีเรือนบางหลังในบ้านเชียงงา และบ้านปุง บ้านหมั่น ที่ได้แยกส่วนของเตาไฟออกไปไว้ท้ายเรือน แต่ก็ไม่ได้กันฝาแยกออกไปอย่างเด็ดขาดแม้ว่าจะมีการทำหลังคาส่วนนี้เป็นจั่วขวางแยกจากหลังคาเรือนนอน เตาไฟที่แยกออกมาโดยเอาเตาไฟทั้งสองเตาไว้รวมกันเป็นห้องโถงเตา ความจริงก็คือการย้ายพื้นที่อยู่อาศัยเดิมที่อยู่ดินส่วนนอนไปอยู่ทางด้านท้ายเรือนเท่านั้น ลักษณะการใช้งานก็ยังคงแบบแผนเดิม การย้ายเตาไฟไปไว้ท้ายเรือนเช่นนี้มีผลต่อการแบ่งพื้นที่ตามประเพณีเดิม ที่กำหนดให้เตาฮ้อง (หัวหรือเหนือ) และเตาเฮ้อ (ท้ายหรือใต้) เป็นตัวกำหนดหัวและท้ายเรือน แต่เตาทั้งสองที่ย้ายไปไว้ท้ายเรือนจะกำหนดให้เตาที่อยู่ใกล้กับทางออกไปสู่ลานเปียกเป็นเตาเฮ้อ

การเปลี่ยนแปลงบางส่วนที่ถือว่าสำคัญ คือ ในเรือนไทพวนในเชียงขวางจำนวนหนึ่งซึ่งมีไม่มากนัก ได้เปลี่ยนเครื่องมุงหลังคาส่วนเรือนนอนจากหญ้ามาเป็นสังกะสี เรือนเหล่านี้เป็นแบบที่ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบเรือนเวียงจันทน์ แต่ส่วนหลังคาครัวหรือบริเวณเตาไฟที่ใช้ทั้งพักผ่อน รับประทานอาหาร และการประกอบอาหารก็ยังคงต้องใช้หญ้ามุงตามแบบเดิม กล่าวได้ว่าความเข้มข้นของการใช้เตาไฟของชาวไทพวนในเชียงขวางยังคงมีอยู่อย่างเดิม วัสดุที่จะช่วยแก้ปัญหาเรื่องควันไฟในเรือนออกไปจากหญ้าคาแล้ว โดยสภาพธรรมชาติก็ยังไม่สามารถหาวัสดุอื่น ๆ มาทดแทนได้

ถึงแม้ว่าเรือนครัวไฟในเรือนลาวหลวงพระบางและเรือนกลุ่มไท-ลาวในภาคอีสาน จะมีการมุงหลังคาด้วยกระเบื้องแป้นไม้บ้าง กระเบื้องดินเผาบ้างหรือแม้แต่สังกะสี แต่โดยสภาพอากาศที่อุณหภูมิไม่สูงมาก และไม่ต้องการเก็บความร้อนจากเตาไฟไว้ในเรือนแบบในเชียงขวาง ในเรือนหลวงพระบางและเรือนกลุ่มไท-ลาวในอีสานจึงสามารถทำช่องระบายอากาศได้ ทั้งจากพื้นและฝาเรือนที่อาจเป็นไม้ไผ่และช่องระบายอากาศทางหน้าจั่วครัวไฟ ซึ่งก็ช่วยให้การระบายควันไฟออกสู่ภายนอกได้โดยไม่มีปัญหาเรื่องการใช้งานภายใน ปัจจุบันสำคัญอีกประการหนึ่งคือในภาคอีสานและในหลวงพระบางที่สภาพอากาศอบอุ่นกว่า การใช้เตาไฟจะใช้เฉพาะการประกอบอาหารเป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความอบอุ่นแก่ภายในเรือน การใช้เตาไฟจึงไม่เข้มข้นเท่าในเชียงขวาง นอกจากนั้นในเชียงขวางที่มีกระแสลมแรงและอากาศหนาว ทำให้ชาวไทพวนไม่สามารถเปิดช่องเปิดเพื่อระบายควันไฟได้มากเท่ากับในภาคอีสานและในหลวงพระบาง เนื่องจากจะไม่สามารถรักษาความอบอุ่นไว้ในเรือนได้ ดังนั้นการมุงหลังคาด้วยหญ้าคาจึงถือว่าเป็นส่วนสำคัญในการแก้ปัญหา

การปรับตัวของชาวไทพวนต่อสภาพอากาศที่แตกต่างกันในฤดูร้อนและฤดูหนาวนั้น นอกจากการใช้เตาไฟและมุงหลังคาด้วยหญ้าคา และทำเรือนเป็นห้องโถงใหญ่ที่รองรับกิจกรรมเอนกประสงค์ภายในเรือน แล้ว การนั่งบนตั่งหวายเล็กๆ แทนนั่งบนพื้นเรือนที่เป็นแผ่นไม้กระดาน ก็เนื่องจากพื้นเรือนจะเย็นมากในฤดูหนาว ตั่งหวายจะทำให้ร่างกายของคนไม่ต้องสัมผัสกับพื้นเรือนมากนัก

นอกจากนั้นเตาไฟในเรือนพักอาศัยของชาวไทพวนยังทำให้ระดับของเตาอยู่ในระดับเดียวกับพื้นเรือน คือทำกระบะใส่ดินห้อยลงมาจากพื้นเรือน แล้วใส่ดินเหนียวลงไปให้หน้าดินเสมอกับพื้นเรือน การที่ทำเช่นนี้แทนการทำกระบะไว้บนพื้นเรือนเหมือนอย่างเตาในครัวไฟของกลุ่มไท-ลาวกลุ่มอื่นๆ ก็เนื่องมาจากในฤดูร้อนเตาไฟโดยเฉพาะเตาฮ้อง ซึ่งอาจไม่จำเป็นต้องใช้เพราะอุณหภูมิไม่ต่ำมาก เตานี้ก็จะถูกเก็บคือทำ

ความสะอาดเตาแล้วปูเสื่อทับลงไปบนเตา ก็ทำให้พื้นที่บริเวณเตาใช้งานอย่างอื่นได้โดยไม่มีปัญหาเรื่องระดับของเตาแต่อย่างใด และเหลือไว้เฉพาะตาเชื้อเพื่อเป็นเตาประกอบอาหารประจำวัน

ชาวไทพวนในเชียงขวางแม้ในปัจจุบันก็ยังคงเข้าใจต่อปัญหาดังกล่าวนี้ จึงรักษาสวนหมุ่เอาไว้เรือนละ 2-3 ไร่ เพื่อใช้สำหรับทำไฟ (จาม) หมุ่สำหรับหมุ่หลังคาเรือนที่จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนหมุ่หมุ่หลังคาอย่างน้อย 2 ปีต่อครั้งเป็นวงจร การเลือกที่ตั้งถิ่นฐานชุมชนปลูกเรือนของชาวไทพวน จึงมีคติที่ต้องยึดถือว่าต้องมี “สวนหมุ่ นาก้องบ้าน” คือมีที่นาและสวนหมุ่อาศัยอยู่ใกล้ๆ อันชี้ให้เห็นว่าทั้งนาข้าวและสวนหมุ่อาศัยสำคัญต่อชีวิตพอๆ กัน

ไทพวนในเชียงขวางไม่มีเรือนชั่วคราวและเถียงนา

เป็นที่น่าสังเกตว่าชาวไทพวนในเชียงขวางไม่มีการปลูกเรือนแบบเรือนชั่วคราวดังเช่นเรือนเหย้าของชาวอีสาน หรือเรือนน้อยแบบในหลวงพระบาง ชาวไทพวนจะปลูกเรือนใหญ่เป็นเรือนถาวรเลยทีเดียว และประเพณีสำคัญของไทพวนก็คือการไม่ต่อเติมเรือน เพราะถือว่า “ต่อส้วมเสียหลาน ต่อชานเสียลูก”² การไม่ปลูกเรือนชั่วคราวและประเพณีการห้ามต่อเติมขยายเรือนให้ใหญ่ขึ้น ทำให้ชาวไทพวนต้องสร้างเรือนใหญ่มากพอที่จะอยู่อาศัยทั้งครอบครัวได้ และการจะแยกเรือนออกไปตั้งเรือนใหม่ก็ต้องมีการเตรียมการปลูกเรือนถาวรเป็นระยะเวลานาน ลักษณะเช่นนี้ทำให้เรือนไทพวนมีพื้นที่ขนาดใหญ่ เมื่อเปรียบเทียบกับเรือนในเขตภาคอีสาน เพื่อรองรับครอบครัวที่มีสมาชิกจำนวนหลายคน

ประเพณีการไม่ปลูกเรือนชั่วคราวแบบเรือนเหย้าหรือเรือนน้อยแบบอีสานและหลวงพระบางของไทพวนในเชียงขวาง น่าจะสะท้อนให้เห็นว่าสภาวะของอากาศที่หนาวเย็นมาก และมีลมแรงมากในแขวงเชียงขวางนั้น การอาศัยอยู่ในเรือนแบบชั่วคราวถึงแม้ว่าจะมีเตาไฟ ก็อาจจะไม่สามารถตอบสนองต่อการดำเนินชีวิตที่สุขสบายได้ ทั้งนี้เนื่องจากสภาวะอากาศหนาวเย็นตลอดปีบังคับให้การใช้ชีวิตส่วนใหญ่ของชาวไทพวนในแขวงเชียงขวางต้องอาศัยอยู่ในเรือนเกือบตลอดทั้งวัน การอยู่ภายนอกเรือนในเขตที่หนาวเย็นและมีลมแรงจะมีผลต่อความแห้งของผิวหนัง โดยเฉพาะริมฝีปากจะแตกและเจ็บปวดได้ง่าย ในเรือนชั่วคราวแบบที่นิยมกันในเขตที่ร้อนกว่าอย่างในภาคอีสาน ลาวตอนล่าง หรือแม้แต่ในหลวงพระบางก็ตาม ที่มีพื้นที่ไม่มากนักนั้นไม่อาจตอบสนองต่อชีวิตประจำวันที่ต้องอยู่ภายในเรือนเป็นส่วนใหญ่ได้ ในขณะที่เขตที่มีอุณหภูมิสูงกว่าแบบในภาคอีสานนั้น เรือนเหย้าหรือเรือนชั่วคราวนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นเพียงเฉพาะส่วนนอนเท่านั้น และกิจกรรมตอนกลางวันส่วนใหญ่จะอยู่ภายนอกตัวเรือนโดยตลอด และด้วยสภาพอุณหภูมิที่สูงกว่า การอาศัยอยู่ในพื้นที่ภายนอกเรือน เช่น บริเวณบางส่วนของใต้ถุนเรือนใหญ่ หรือใต้ต้นไม้จะรู้สึกสบายกว่าอยู่ภายในเรือนนอน ดังนั้นชีวิตในเขตร้อนจึงอาศัยอยู่ภายนอกเรือนมากกว่าภายในเรือน ในเขตพื้นที่ที่หนาวมากการต้องอาศัยอยู่ภายในเรือนเกือบตลอดวัน เมื่อว่างเว้นจากภาระหน้าที่ในทุ่งนาและกิจการอื่นๆ ชาวไทพวนในเชียงขวางต้องอาศัยความอบอุ่นและพื้นที่ที่กว้างขวางมากพอต่อกิจกรรมในครัวเรือน เรือนขนาดเล็กแบบเรือนชั่วคราวในภาคอีสานจึงไม่สอดคล้องกับสภาพอากาศและวิถีชีวิตของชาวไทพวนในเชียงขวาง ประเพณีการปลูกเรือนเหย้า เรือนชั่วคราวจึงไม่ปรากฏในกลุ่มไทพวนในเชียงขวาง

นอกจากจะไม่นิยมการปลูกเรือนชั่วคราวแล้ว การตั้งถิ่นฐานของชาวไทพวนในเชียงขวางที่กระจายไปตั้งเรือนอยู่ตามลาดเนินใกล้กับที่นาของตนเอง ทำให้ชาวไทพวนไม่จำเป็นต้องทำเถียงนาไว้ตามหัวนาแบบในภาคอีสาน ซึ่งชาวไท-ลาวในภาคอีสานนิยมปลูกเถียงนาไว้ตามหัวนาบนพื้นที่เป็นเนินน้ำไม่ท่วมหรืออาจขุดดินถมเป็นเนินเล็กๆ ซึ่งก็จะทำให้มีสระน้ำอยู่ข้างๆ ด้วย ในฤดูทำนาชาวไท-ลาวในภาคอีสานจะใช้เถียงนาเป็นเสมือนเรือนหลังที่สอง เนื่องจากมักยกครัวเอาเครื่องใช้และอุปกรณ์การทำนาไปอาศัยอยู่ตาม

เถียงนา ซึ่งบริเวณเถียงนาจะมีไม้ยืนต้นให้ร่มเงา ข้างเถียงนามักมีสวนครัวปลูกพืชผักเช่น ข่า ตะไคร้ พริก ฯลฯ ไว้สำหรับปรุงอาหารระหว่างฤดูทำนาด้วย (สมชาย นิลอาธิ, 2543: 9-11) การอาศัยอยู่ตามเถียงนาทำให้คู่หนุ่มสาวได้มีโอกาสอยู่ด้วยกันห่างไกลจากครอบครัว และอยู่ท่ามกลางธรรมชาติจนมีคำกล่าวของชาวอีสานถึงความสุขสบายเมื่อได้ “ซึ่งอยชอบ นอนสบาย อยู่เถียงนานำเมีย” (สมชาย นิลอาธิ, 2543: 13) ทั้งนี้ด้วยสภาพอุดมภูมิในฤดูฝนหรือฤดูทำนาในภาคอีสานไม่ร้อนมากเหมือนในฤดูร้อน แม้จะอบอ้าวแต่การอาศัยอยู่ในเถียงนาที่มักเป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่งและอยู่กลางทุ่งที่ลมพัดผ่านได้ดีก็ให้ความรู้สึกสบายได้

ส่วนในแขวงเชียงขวางที่อยู่ในพื้นที่สูงที่ค่อนข้างหนาวและลมพัดแรง การอาศัยอยู่ตามเถียงนาแบบในภาคอีสานจะไม่อาจอำนวยความสะดวกสบายได้ วัฒนธรรมของไทพวนในแขวงเชียงขวางจึงไม่นิยมทำเถียงนา เนื่องจากตั้งเรือนอยู่ใกล้กับที่นาแล้วส่วนหนึ่ง ซึ่งบริเวณเรือนพักอาศัยก็จะกันพื้นที่ให้เป็นสวนครัวไว้ด้วย

เชิงอรรถท้ายบทที่ 9

¹ แบบผังเรือนของไทพวนมีลักษณะใกล้เคียงกับเรือนของเผ่าเตี๋ย แม้เผ่าเตี๋ยจะเป็นกลุ่มที่พูดภาษามอญ-เขมร และอยู่ทางภาคใต้ของลาวคือแขวงเซกอง ในผังเรือนของเผ่าเตี๋ยจะมีเตาไฟ 2 เตา ผังเรือนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีชานหน้าและหลัง คือบุงเดิม (ระเบียบด้านหน้า) และบุงโตร (ระเบียบด้านหลัง) เตาไฟด้านหน้าเป็นเตาสำหรับรับแขก มีที่นอนพ้อแม่อยู่ในเขตเตาไฟนี้ ส่วนเตาไฟด้านหลังที่ออกไปทางบุงโตรเป็นเตาไฟสำหรับปรุงอาหาร ซึ่งก็จะใกล้กับที่นอนของลูกชายหรือคู่ที่แต่งงานใหม่ ซึ่งก็เทียบได้กับส่วนนอนของลูกชายลูกสะใภ้ในเรือนไทพวนนั่นเอง (ดูรายละเอียดเรือนของชนเผ่าเตี๋ยใน สมพาวัน ไชยะวง และคณะ, 2003: 66-67)

² ประเพณีการไม่ต่อเติมเรือนของชาวไทพวนแม้อพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในเขตประเทศไทยแล้วก็ยังยึดถืออยู่อย่างเหนียวแน่น เช่น วีระพงศ์ มีสถาน ใน สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์พวน กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิก จำกัด 2539: 26 อ้างใน อรศิริ (2546: 194) ก็ยังเชื่อว่า ต่อเติมเสียหลาน ต่อเติมเสียลูก ไทพวนที่บ้านค้อ ต.บ้านค้อ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี แต่ก่อนก็ยึดถือกันว่าการต่อเติมเรือนเป็นข้อห้ามสำคัญของชาวไทพวน (จันทร์ สิงหเดชะ, สัมภาษณ์)

บทที่ 10

บทส่งท้าย

ลักษณะร่วมในเรือนไท-ลาว

ถึงแม้ว่าเรือนพื้นถิ่นกลุ่มไท-ลาว ในภาคอีสาน เช่น ลาว, ผู้ไท, ไทย้อ, ไทโย้ย ฯลฯ และเรือนกลุ่มลาวในหลวงพระบางและไทพวนในเชียงขวาง จะมีลักษณะบางประการที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ต่างก็ตั้งถิ่นฐานในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันมาอย่างยาวนานในประวัติศาสตร์ และกล่าวได้ว่าทุกกลุ่มมีลักษณะร่วมอย่างมีนัยยะสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงรากฐานทางอารยธรรมร่วมเดียวกัน จากแบบแผนการจัดพื้นที่ของเรือน คติและวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับเรือนพักอาศัย ซึ่งอาจสรุปได้ดังนี้

พื้นที่เรือน

ลักษณะการจัดพื้นที่เรือนที่มีการลำดับศักดิ์ของพื้นที่จากหัวเรือนไปยังส่วนท้ายเรือนที่เป็นแบบแผนเดียวกัน คือส่วนที่เป็นหัวเรือนจะเป็นที่ตั้งหิ้งผืนบรรพบุรุษตามแบบประเพณีเดิมและปรับเป็นหิ้งธรรมในปัจจุบัน แต่ก็ยังคงมีการไหว้ผีเป็นประเพณีอยู่ในปัจจุบัน พื้นที่ส่วนนี้เรียกแตกต่างกันออกไป เช่น เปิง ห้องเปิง ฮ้อง คอง หรือ หน้าคอง แต่โดยนัยยะของความหมายก็มีแบบแผนเดียวกันคือ เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ หวงห้ามสำหรับคนภายนอก และลูกเขยลูกสะใภ้จะห้ามเข้าไปในส่วนนี้โดยไม่มีเหตุผลอันควร พื้นที่ส่วนนี้มักใช้เป็นที่สำหรับให้ลูกชายนอน

Sophie และ Pierre: ได้ทำการสำรวจเรือนในหลวงพระบาง คือ เรือนของพระยาเมืองแสนเทียนทองซึ่งเป็นราชบริพารชั้นสูงประจำพระราชวัง ที่สร้างในปี 1900 ภายในเรือนส่วนห้องนอนของพ่อแม่ที่เป็นห้องใหญ่มีร้านบูชาบรรพบุรุษและร้านพระ และมีร้านพระหรือร้านพระรัตนไต่ตั้งอยู่ภายนอกเรือนข้างประตูด้านสกัดหน้าอีกทีหนึ่ง (Sophie และ Pierre, 2003 :41) อย่างไรก็ตามเรือนลาวหลวงพระบางทั้งในบ้านสิงและบ้านเมืองชายในปัจจุบันก็ยังพบว่าบางหลังยังคงทำร้านเล็กๆขนาดฝ่ามือติดไว้ที่มุมข้างหน้าต่างด้านสกัดหน้า ซึ่งได้รับคำอธิบายว่าเป็นร้านสำหรับวางดอกไม้เพื่อบูชาหน้าต่างในวันพระ ซึ่งในเรือนลาวแทบทุกพื้นที่มักมีการบูชาบันได และเตาไฟในวันพระ ซึ่งเป็นการผสมผสานคติทางพุทธศาสนาเข้ากับประเพณีการบูชาส่วนต่างๆของเรือน

บ้านพระหรือบ้านสำหรับสังเวยบูชานั้นพบว่าปรากฏอยู่ในส่วน *ห้องฮ้อง* ของเรือนไทพวนและอยู่ในส่วน *เบิง* ของเรือนลาวหลวงพระบางและในภาคอีสาน ซึ่งในบางครั้งก็เรียกว่า *หิ้งพระ* หรือ *หิ้งธรรม* คำว่า *หิ้ง* หรือ *หิ้ง* ตามคำโบราณหมายถึงคำเรียกผี หรือหมายถึง บ้านบูชาผี ปลูกอยู่ในเรือนหรือผีรักษา เช่น *หิ้งเมือง* *หิ้งปากถ้ำ* เป็นต้น¹ นอกจากนั้นคำว่า *หิ้ง* ยังอาจหมายถึงหอเอนหรือหอผีที่ปลูกไว้เพื่อบูชาผี พ่อผีแม่หรือปู่ย่าตายาย (ทองคำ อ่อนมะนิสอน, 1992: 699)

น่าสนใจว่า คติการทำหิ้งบูชาผีบรรพบุรุษในเรือนของกลุ่มไท-ลาว นั้น ปรากฏในพงศาวดารล้านช้าง ซึ่งผู้คนที่ออกมาจากน้ำเต้าปั้งนั่นเอง ปลูกเชิงได้สั่งสอนให้ทำไร่นา มีเหย้ามีเรือน เมื่อพ่อแม่ตายไป พวกที่ออกมาจากภูสัวให้เผาเก็บกระดูกแล้วปลูกเตียง พวกที่ออกมาจากภูซึหรือเหล็กที่เผาไฟจนแดงนั้น ให้ฝังแล้วแปงเตียงกวมไว้ และให้ส่งข้าวส่งน้ำทุกวัน ถ้าไปไม่ได้ให้แปงไว้ในเรือนแล้วเรียกให้ผีมากิน² การแปงเตียงบูชาผีพ่อแม่ไว้ในเรือนตามที่กล่าวไว้ จึงน่าจะเป็นคติเก่าแก่ที่กลุ่มไท-ลาว ถือปฏิบัติกันมายาวนาน และต่อมาทำเป็นหิ้งบูชาแทน

ถัดจากส่วนของห้องเบิงนี้ไปทางท้ายเรือนจะเป็นห้องกลาง คือเป็นโถงกลางสำหรับพ่อแม่นอน และต่อด้วยห้องที่กั้นปิดล้อมเป็นสัดส่วนคือห้องส่วนนอนที่อาจมี 1 ห้องหรือมากกว่า เป็นห้องสำหรับลูกสาวนอน และถ้ามีลูกสะใภ้หรือลูกเขย ก็จะมีนอนห้องส่วนที่อยู่ท้ายสุดที่มักเรียกว่า *ส่วนกอย*

ดังนั้น ลักษณะร่วมประการสำคัญในเรือนลาวหลวงพระบางและเรือนไทพวนในเชิงขวางก็คือ การกำหนดความหมายของพื้นที่ในเรือน ที่มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนหน้าหรือหัวเรือนกับส่วนท้ายเรือน ซึ่งเมื่อลำดับจากหัวเรือนจะเป็นห้องที่ตั้งสิ่งบูชา ซึ่งอาจเป็นหิ้งผี (ในสมัยก่อน) หรือเป็นบ้านพระในปัจจุบัน ในเรือนลาวที่หลวงพระบางเรียกว่า *เบิง* ในเรือนไทพวน เรียกว่า *ฮ้อง* ถัดจากบริเวณเบิงหรือฮ้องจะเป็นพื้นที่นอนของพ่อแม่ ซึ่งในเรือนไทพวนมักกั้นเป็นส่วนนอนเรียกว่า *ส่วนฮ้อง* แต่ในเรือนหลวงพระบางเปิดเป็นโถงโล่งๆ ตอนท้ายสุดของเรือนเป็นห้อง *ส่วนกอย* ในเรือนหลวงพระบางและเป็นห้อง *ส่วนเฮ้อ* หรือ *ส่วนกอย* ในเรือนไทพวน ถัดจากห้องส่วนกอยจึงจะเป็นส่วนครัวไฟที่เป็นที่ตั้งเตาไฟสำหรับประกอบอาหาร ในกรณีของเตาไฟในเรือนไทพวนที่อยู่ในเขตอากาศหนาว เตาประกอบอาหารที่อยู่ในเรือนก็จะอยู่บริเวณหน้าส่วนกอยท้ายเรือน

การลำดับพื้นที่แบบนี้พบว่าในวัฒนธรรมลาวมีแบบแผนเดียวกัน ซึ่งในเรือนแถบเวียงจันทน์ (ดู Sophie และ Pierre, 2003: 43-52) และในภาคอีสานก็ลำดับพื้นที่ในลักษณะเดียวกัน และอาจกล่าวได้ว่าการลำดับพื้นที่แบบนี้เป็นแบบแผนเฉพาะของเรือนในวัฒนธรรมไท-ลาว

การใช้พื้นที่เรือนในแนวดิ่งตามประเพณีเดิมบริเวณใต้ถุนเรือนจะเป็นคอกวัวควายและสัตว์เลี้ยงอื่นๆ กิจกรรมการอยู่อาศัยของมนุษย์ส่วนใหญ่จะอยู่ในระดับของในเรือนและชานเรือน ยกเว้นการดำข้าวที่อยู่ใต้ถุนเรือน ในเขตภาคอีสานแต่เดิมนิยมอาบน้ำบนชานเปียกที่เชื่อมระหว่างเรือนนอนกับครัวไฟด้วย เนื่องจากในสมัยก่อนที่สภาพแวดล้อมยังคงเป็นป่า มีสัตว์ร้ายชุกชุม ในระยะหลังจึงมีการกั้นพื้นที่อาบน้ำบนลานดินใกล้กับเรือน

พัฒนาการของเรือน

เรือนจะพัฒนามาจากเรือนเดี่ยวที่เป็นเรือนแบบชั่วคราว สร้างด้วยวัสดุเบา เช่น ไม้ไผ่และมุงหลังคาด้วยหญ้าเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเรือนแบบเดิมมักเอาเตาไฟรวมไว้ในเรือนนอนหรือใต้หลังคาเรือนนอนโดยไม่ได้นแยกออกไปเป็นครัวไฟอย่างเด็ดขาด

ต่อมาลักษณะเรือนชั่วคราวแบบหลังคาเตี้ยจึงมีการปรับปรุงให้เป็นเรือนถาวร โดยใช้ไม้จริงในการก่อสร้างทั้งหลัง แต่อาจมุงหลังคาด้วยหญ้า ฟากสับ และแป้นไม้ โดยมีการต่อพื้นที่ส่วนชานและพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง เช่น เชีย หรือเกย ออกมาทางด้านข้างเป็นเรือนเชียหรือเรือนเกย บางส่วนปรับพื้นที่ด้านหน้าเรือนเป็นร้านหรือระเบียง ทำให้เกิดรูปแบบเรือนร้านขึ้น โดยมีการแยกเตาไฟออกไปไว้ท้ายเรือนทำให้เกิดพื้นที่ครัวไฟที่เป็นสัดส่วนขึ้น แต่หลังคาส่วนครัวไฟอาจต่อเป็นเกยหรือทำเป็นจั่วขวางเรือนนอนก็ได้ และบางส่วนโดยเฉพาะในเขตภาคอีสานนิยมทำเป็นเรือนไฟที่แยกจากเรือนนอนอย่างเด็ดขาด และเชื่อมด้วยชานเปียกหรือชานน้ำกับเรือนนอน ส่วนเรือนแฝดหรือเรือนจั่วแฝดนั้นจัดเป็นแบบแผนของลาวทางใต้หลวงพระบางลงมา ซึ่งเป็นการทำหลังคาเรือนขึ้นอีก 1 จั่วนอกจากจั่วของเรือนนอนเพื่อคลุมส่วนของพื้นที่กึ่งเปิดโล่งที่คล้ายกับเกยหรือเชีย ที่วางคู่ขนานกับพื้นที่เรือนนอน แต่อาจมีการปิดล้อมมากกว่าเชียหรือเกย ลักษณะเรือนแฝดนี้พบทั้งในเขตภาคอีสานและในลาวภาคใต้ตั้งแต่แขวงเวียงจันทน์ลงมา

ถึงแม้ว่ารูปแบบเรือนพื้นถิ่นไท-ลาวเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขทั้งทางสังคมและเทคนิควิทยา เช่น การรับเอาวัสดุใหม่ๆ เข้ามาใช้ แต่รูปแบบเรือนอย่างง่ายหรือเรือนชั่วคราวและเรือนรุ่นกลางก็ยังไม่ได้ถูกละทิ้งไป แต่รูปแบบเรือนเหล่านี้ยังคงมีการก่อสร้างขึ้นใหม่ เช่น ในครอบครัวที่แยกเรือนออกมาใหม่และยังไม่มีฐานะมั่นคงพอที่จะรวบรวมทรัพย์และแรงงาน ตลอดจนวัสดุในการก่อสร้างเรือนแบบถาวรได้ ก็จะปลูกสร้างเรือนแบบง่ายหรือเรือนชั่วคราวเพื่อยุอาศัยไปก่อน ต่อเมื่อสามารถสะสมวัสดุก่อสร้างและมีกำลังพอที่จะปลูกเรือนถาวรหลังใหม่ได้จึงจะทำการปลูกเรือนถาวรขึ้น หรือในภาคอีสานอาจอาศัยอยู่ในเรือนเหยาหรือตูปต่อเล่า ซึ่งถือว่าเป็นวิถีปฏิบัติที่นอกจากจะยอมรับต่อสภาพธรรมชาติแล้ว ยังยอมรับต่อฐานะทางเศรษฐกิจที่แท้จริงของครอบครัว อย่างไรก็ตามในวิถีปฏิบัตินี้ก็ยังมีแรงกดดันจากสังคมที่เจ้าของเรือนชั่วคราวเหล่านี้จะต้องมีความขยันหมั่นเพียร เพื่อให้ตนเองสามารถปลูกเรือนถาวรได้ในระยะเวลาที่เหมาะสม ในกรณีของชาวอีสานถ้ายังไม่สามารถสร้างเรือนถาวรได้ภายใน 3 ปี ก็จะถูกดูถูกจากเพื่อนบ้านว่า เกียจคร้าน เป็นต้น

จากลักษณะของการปลูกเรือนของชาวลาวหลวงพระบางและไทพวนในแขวงเวียงจันทน์และในภาคอีสานตามประเพณีเดิม ได้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนที่มนุษย์ได้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ และปรับวิถีชีวิตของตนเองให้ประสานสอดคล้องกับสภาพทางภูมิศาสตร์และภูมิอากาศของท้องถิ่นอย่างกลมกลืน แท้ที่จริงแล้วมีวิถีปฏิบัติและประเพณีที่สำคัญเกี่ยวเนื่อง และเป็นแนวคิดหลักในการดำรงชีวิตให้อยู่รอดท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่แตกต่างกัน แหล่งอาหารสำคัญเช่น สายน้ำ ทุ่งนา จึงถูกใช้เป็นที่อ้างอิงและให้ความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นแหล่งที่หล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คน วิถีปฏิบัติและข้อห้ามหลายประการเป็นความพยายามที่จะสร้างกรอบทางสังคม เพื่อให้การดำรงอยู่ของสังคมเกิดความปลอดภัยและสงบสุข การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ถือเป็นส่วนหนึ่งที่คอยควบคุมพฤติกรรมทางสังคมให้อยู่ในจารีตประเพณีที่ถูกที่ควร และหล่อเลี้ยงความคิดที่จะดำรงอยู่อย่างสอดคล้องกับสภาพธรรมชาติไว้ได้ เช่น การอนุญาตให้ตัดไม้ในป่าสาธารณะของชุมชนได้ในระยะเวลาเฉพาะตามที่กำหนดไว้และเท่าที่จำเป็นเท่านั้น เพื่อให้การใช้ทรัพยากรรวมของสังคมโดยรวมยั่งยืน และมั่นใจว่าจะยังมีเหลือหมุนเวียนสำหรับลูกหลานได้ใช้อย่างเพียงพอในอนาคตด้วย ดังนั้น สถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมจึงไม่ใช่ลักษณะเฉพาะทางวัตถุเท่านั้น แต่เป็นการยากยิ่งที่จะอ้างอิงเฉพาะเพียงแค่รูปทรงแบบกายภาพของงานสถาปัตยกรรมเท่านั้น แต่สถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมได้รวมเอาปรัชญาการดำรงชีวิตที่เคารพต่อธรรมชาติเอาไว้ในนั้นด้วย และประสานกลมกลืนกันจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

การปรับตัวเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของเรือนและชุมชน

สภาพแวดล้อมชุมชน

สำหรับสภาพแวดล้อมชุมชนนั้น พบว่าการจัดวางองค์ประกอบสำคัญชุมชนไท-ลาวนั้นมีการยึดถือตามความเชื่อที่เป็นธรรมเนียมประเพณีของชุมชนอย่างเคร่งครัด โดยจะขึ้นอยู่กับสภาพภูมิศาสตร์ของที่ตั้งและทิศทางที่เป็นมงคล การเลือกตำแหน่งที่ตั้งของวัด ดอนปู่ตาและป่าช้า จะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการร่วมกันพิจารณา วัดยังคงเป็นส่วนสำคัญที่สุดในการเป็นพื้นที่รวมกิจกรรมสำคัญของชุมชนจึงอยู่ตำแหน่งที่สำคัญที่สุด วัดจะตั้งอยู่พื้นที่สูงหากที่ตั้งเป็นเนินหรือโคก หรือตั้งอยู่ทิศทางเหนือน้ำหากที่ตั้งอยู่ริมสายน้ำที่สำคัญและมักจะอยู่ด้านทิศตะวันออกของพื้นที่ชุมชน เนื่องจากวัดเป็นองค์ประกอบที่ได้รับความเห็นชอบจากผู้เฒ่าผู้แก่มาตั้งแต่ระยะเริ่มตั้งหมู่บ้าน ทำให้การย้ายตำแหน่งวัดพบไม่มาก ส่วนพื้นที่อื่นจะจัดวางให้มีความสัมพันธ์กับตำแหน่งของวัด เช่น ป่าช้าจะอยู่ในทิศทางตรงข้ามวัด ตำแหน่งห่างจากพื้นที่ชุมชน ตัวอย่างชุมชนไทลาวในหลวงพระบางจะไม่วางป่าช้าไว้เหนือทิศทางน้ำเพราะเชื่อว่า ผีจะชมบ้าน ส่วนในชุมชนไทพวนในแขวงขวางจะใช้น้ำเป็นทิศหลัก ป่าช้าจะอยู่ทิศทางที่ตรงข้าม สำหรับในภาคอีสานป่าช้ามักจะจัดวางด้านทิศตะวันตก

นอกจากการจัดวางองค์ประกอบชุมชนมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ของที่ตั้งชุมชนแล้ว การวางเรือนยังสัมพันธ์กับทิศทางดังกล่าวด้วย นอกจากนี้การจัดวางกลุ่มเรือนยังมีความสัมพันธ์กับมิติทางสังคมระดับเรือนอีกด้วย เช่นในหลวงพระบาง เรือนที่ตำแหน่งติดกันจะหันด้านหน้าชนกันและหันด้านหลังหันด้านหลังเรือนหลังถัดไป การจัดวางที่อ้างอิงธรรมชาติที่ตั้งดังที่กล่าวมาข้างต้นปัจจุบันพบน้อยลง หลังจากได้มีการตัดถนนหลักเข้าสู่พื้นที่ชุมชนเพื่อเชื่อมโยงสู่ถนนหลัก ทำให้การสัญจรขึ้นกับการใช้ยานพาหนะตามทางสัญจรหลัก การจัดวางทิศทางเรือนจึงสัมพันธ์กับถนนที่เข้าสู่ชุมชนมากกว่าการจัดวางที่มีความสัมพันธ์กันเป็นระบบตามกลุ่มเรือน ในภาคอีสานลักษณะทางกายภาพของชุมชนได้ถูกพัฒนาทำให้เกิดถนนแบบตารางซ้อนทับกับเส้นทางสัญจรเดิม ทำให้ระบบความสัมพันธ์แบบกลุ่มเครือญาติถูกตัดขาดด้วยถนน ตัวอย่างจากการสำรวจภาคสนามในพื้นที่บ้านโนนยาง จังหวัดมุกดาหาร พบว่า มีเรือนหลายหลังที่เดิมเคยมีเล้าข้าวใกล้บริเวณลานบ้าน หลังจากที่มีการตัดถนนขึ้นใหม่ภายในหมู่บ้าน ถนนบางสายตัดผ่านกลางลานบ้านจึงทำให้เล้าข้าวถูกตัดขาดออกจากตัวเรือนไปตั้งอยู่คนละฝั่งของถนน ขอบเขตเรือนมีการปิดล้อมด้วยรั้วเพื่อแสดงอาณาเขตและความเป็นเจ้าของที่ชัดเจนขึ้นทำให้การสัญจรระหว่างกลุ่มเรือนโดยมีลานบ้านเป็นส่วนเชื่อมโยงทำได้ยากขึ้น รวมถึงการพัฒนาการปกครองระดับชุมชนของภาครัฐ ที่ได้มีการจัดกลุ่มจากลักษณะทางกายภาพของชุมชนโดยยึดถนนที่เป็นตารางเป็นเกณฑ์ กลุ่มเรือนที่อยู่ในตารางถนนเดียวกันจะเรียกว่า คุ่ม ซึ่งเป็นการจัดระบบสังคมที่ไม่มีการอ้างอิงความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติเลย ส่วนองค์ประกอบอื่นที่จัดให้มีขึ้นภายในชุมชนภายหลังเช่น โรงเรียน ร้านค้า มักจะตั้งตามชายขอบหมู่บ้านและอยู่ติดกับทางสัญจรหลัก

สภาพแวดล้อมเรือน

ขณะที่ตัวเรือนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัด สภาพแวดล้อมเรือนในผังบริเวณได้มีการเพิ่มองค์ประกอบการในใช้พื้นที่เพิ่มขึ้น อาทิ การมีห้องส้วมและห้องน้ำภายในบริเวณลานรอบเรือน อันเกิดจากการรณรงค์ด้านการสาธารณสุขชุมชนของภาครัฐ ซึ่งพบได้ทั้งในภาคอีสานและในสปป.ลาว รวมถึงการย้ายคอกสัตว์ออกไปจากใต้ถุนเรือน ทั้งจากการแนะนำของรัฐตามนโยบายสุขอนามัย และเกิดจากความต้องการใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือนอยู่อาศัยในตอนกลางวันด้วย

ส่วนตำแหน่งของเล้าข้าวเดิมมีความสัมพันธ์กับทิศทาง เช่น เล้าข้าวผู้ไทจะไม่หันไปด้านทิศดาวช้างใหญ่ (ทิศเหนือ) เพราะเชื่อว่า ช้างจะกินข้าวหมดเล้า ทำให้ไม่มีข้าวกิน ลาวหลวงพระบางในพื้นที่บ้านสิง ใน

หลวงพระบางมีการจัดวางเล้าข้าวรวมไว้บริเวณชายขอบหมู่บ้าน โดยมีความเชื่อเดิมที่ว่า หากเรือนเกิดอัคคีภัยก็จะมีข้าวเหลือไว้เลี้ยงชีพ แต่ปัจจุบันบางครอบครัวก็ได้รื้อเล้าข้าวจากที่รวมกลุ่มกันมาไว้ใกล้กับบริเวณเรือนเนื่องจากดูแลได้ง่ายขึ้น สำหรับในภาคอีสานปัจจุบันความเชื่อเหล่านั้นได้ลดความเคร่งครัดลงไปมาก เนื่องจากขนาดแปลงที่ดินของเรือนแต่ละหลังเล็กลง ซึ่งเกิดจากการแบ่งมรดกให้ลูกหลาน ข้อจำกัดด้านขนาดที่ดินทำให้ตำแหน่งการวางเล้าข้าวยึดถือเอาความสะดวกเป็นเกณฑ์ ซึ่งมักจะพบว่า ในระยะหลังเล้าข้าวจะถูกจัดวางให้ติดถนนหลักที่ผ่านด้านหน้าเรือน

บริเวณโดยรอบเรือนของชาวไท-ลาวตามประเพณีเดิมจะปลูกไม้ผลที่กินได้ เช่น กล้วย ขนุน มะละกอ มะม่วง มะพร้าวและมะขาม รวมทั้งปลูกพืชสวนครัวที่ใช้สำหรับการปรุงอาหารบริเวณพื้นที่รอบเรือน โดยจะกันรั้วโดยรอบเพื่อป้องกันสัตว์เข้าไปคุ้ยเขี่ยหรือกัดกิน นอกจากนี้ยังมีการปลูกพืชสวนครัวในกระถางบริเวณชานใกล้พื้นที่ครัว เพื่อหยิบใช้อย่างสะดวก เช่น พริก ผักชี มะเขือ ข่า หอม สะระแหน่และตะไคร้ เป็นต้น ปัจจุบัน โดยเฉพาะในประเทศไทยพบการปลูกไม้ดอกไม้ประดับเพื่อความสวยงามมากขึ้น เนื่องจากพบเห็นการตกแต่งสวนจากแบบบ้านเรือนและบ้านจัดสรรในเมืองผ่านสื่อหลายประเภท ในขณะที่มีผู้นำพืชผักมาจำหน่ายภายในชุมชน ชาวบ้านจึงให้ความสำคัญในการปลูกผักเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนน้อยลง เพราะหาซื้อสะดวก ส่วนในลาวยังคงมีการปลูกเฉพาะต้นไม้ที่ใช้งานได้เมื่อมีกิจกรรมเกี่ยวกับประเพณีของชุมชน อาทิ ต้นลั่นทม(ดอกจำปา) ดาวเรือง พลุและหมาก แต่ส่วนใหญ่พืชที่ปลูกจะเป็นไม้กินได้เป็นหลัก

แบบเรือน

เมื่อคนในพื้นที่มีการปรับตัวเปิดรับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกมากขึ้น ลักษณะกายภาพของเรือนพื้นถิ่นที่ศึกษาจะถูกปรับเปลี่ยนเป็นอันดับแรก การนำวัสดุใหม่ๆ ที่พบเห็นได้ทั่วไปตามพื้นที่ในเมืองถูกนำมาใช้ในชุมชน เช่น สังกะสี คอนกรีตบล็อกและเสาปูนหล่อสำเร็จรูป วัสดุที่ผลิตในระบบอุตสาหกรรมสามารถหาซื้อได้ตามร้านค้าทั่วไป มีขนาดที่ถูกกำหนดโดยข้อจำกัดจากกระบวนการผลิต ดังนั้น การใช้วัสดุเหล่านี้ในการก่อสร้างส่งผลให้ลักษณะของเรือนเปลี่ยนไป การใช้เสาปูนหล่อสำเร็จทำให้สัดส่วนเดิมของเรือนตามประเพณีต้องเปลี่ยนไปตามพิกัดของเสา ใต้ถุนเรือนจึงสูงขึ้น การใช้หลังคาสังกะสีที่ไม่ต้องการความลาดชันมากเพื่อป้องกันการรั่วไหลของน้ำฝนเข้าไปภายในเรือน จึงทำให้เรือนรุ่นหลังมีหลังคาลาดต่ำ ซึ่งส่งผลให้สัดส่วนเรือนในปัจจุบันเปลี่ยนไป รวมถึงการปิดล้อมส่วนใต้ถุนเรือนโดยใช้ผนังคอนกรีตบล็อกเพื่อความปลอดภัยในการใช้งาน ในการเป็นที่เก็บของและอุปกรณ์อำนวยความสะดวกสำหรับชีวิตประจำวัน เช่น ตู้เย็น พัดลมและโทรทัศน์ เป็นต้น ซึ่งการใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือนพบมากขึ้นภายหลังจากการเปลี่ยนเครื่องมุงจากเดิมที่ใช้หญ้า เป็นแป้นไม้จนกลายเป็นสังกะสี ซึ่งทำให้อากาศภายในเรือนนอนในตอนกลางวันมีอุณหภูมิสูงมาก เจ้าของเรือนจึงปรับพฤติกรรมการใช้พื้นที่เรือน ลงมาใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือนมากขึ้น อันทำให้ต้องย้ายสัตว์เลี้ยงออกไปนอกพื้นที่ส่วนนี้

การใช้งานพื้นที่ภายในเรือนนอนจึงน้อยลง โดยขยายพื้นที่ใช้งานสู่ส่วนระเบียงและใต้ถุนเรือนมากขึ้น ทำให้เรือนระยะหลังมีการมุงหลังคาต่อออกมาคลุมชานกลายเป็นระเบียงซึ่งเปิดโล่ง ลมพัดผ่านได้ดี พื้นที่ส่วนนี้จึงเป็นส่วนอเนกประสงค์ในการประกอบกิจกรรมตอนกลางวันอีกส่วนหนึ่งด้วย การย้ายตำแหน่งกิจกรรมจากแบบแผนการใช้พื้นที่แบบเดิมนี้นอกจากจะส่งผลให้ขนาดเรือนในปัจจุบันขยายใหญ่ขึ้นแล้ว ยังมีการปรับกิจกรรมให้กระจายออกจากส่วนนอน เช่น การแยกครัว การใช้พื้นที่ใต้ถุนเพื่อทอดผ้าและงานหัตถกรรมบริเวณใต้ถุนเรือน รวมถึงการอาบน้ำและซักล้างบนดินบริเวณบ้าน เนื่องจากต้องสร้างห้องส้วมขั้วถ่ายที่ถูกต้องตามสุขลักษณะตามที่ทางราชการแนะนำ

ปัญหาของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในปัจจุบัน

ในปัจจุบันสภาพทางสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนกำลังอยู่ในภาวะที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากวัฒนธรรมร่วมสมัยที่เน้นการพัฒนาบนพื้นฐานเศรษฐกิจแบบทุนนิยมบริโภค ในขณะที่ทรัพยากรที่คอยหล่อเลี้ยงกระบวนการสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เช่น ทรัพยากรป่าไม้กลับลดลงหรือถูกอำนาจรัฐทำให้มีข้อจำกัดในการเข้าถึง วัฒนธรรมเงินตราเข้ามาแทนที่ความร่วมมือทางสังคมในชุมชน วิถีชีวิตการผลิตแบบเลี้ยงชีพเปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของครอบครัว และแม้แต่ในระดับชุมชนลดน้อยถอยลงไป วัสดุก่อสร้างที่แต่เดิมหาได้ตามธรรมชาติแต่ในปัจจุบันก็ต้องซื้อหาจากร้านขายวัสดุก่อสร้างในเมือง

นอกจากนั้นคติความเชื่อและวิถีปฏิบัติบางประการก็ถูกผลกระทบเดียวกัน ทำให้ต้องปรับตัวและวิธีคิดใหม่ สิ่งที่มีผลอย่างมากต่อวิถีคิดและโลกทัศน์ของชาวบ้านก็คือความเชื่อเรื่องผีที่ถูกกลทอนลงและเหยียดว่าเป็นเรื่องไร้สาระ ทั้งๆที่ผีในความหมายของชาวบ้านเป็นอำนาจที่คอยควบคุมจริยธรรมทางสังคม ตั้งแต่ในระดับของครอบครัวจนถึงระดับของชุมชนโดยรวม และเป็นกลไกสำคัญที่คอยหล่อเลี้ยงจิตวิญญาณในการอยู่ร่วมกันทางสังคมของมนุษย์และความสัมพันธ์กับธรรมชาติให้ดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุข ซึ่งเป็นมิติที่ทั้งกว้างและลึกกว่าการนิยามให้ผีเป็นเพียงวิญญาณของผู้ที่ตายไปแล้วตามแนวคิดของวิทยาศาสตร์เท่านั้น ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวระยะเริ่มต้นการปกครองของรัฐบาลสังคมนิยมก็มีนโยบายแรงค้ำให้ชาวบ้านเลิกเชื่อผี แต่ก็ไม่สามารถลบล้างความเชื่อเหล่านี้ไปได้ เมื่อพ้นระยะเวลาหนึ่งที่รัฐบาลไม่ได้เคร่งครัดนัก ชาวบ้านก็ยังคงยึดถือปฏิบัติกันเช่นเดิม แต่อย่างไรก็ตามเมื่อถูกถามถึงความเชื่อเหล่านี้ ชาวบ้านก็มักหลีกเลี่ยงและรู้สึกว่าเป็นปมด้อยและเป็นองค์ประกอบของความล้าหลัง

อย่างไรก็ตามรูปแบบทั้งทางกายภาพและกระบวนการทางสังคมในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวก็ยังได้รับผลกระทบน้อยกว่าในเขตภาคอีสานของประเทศไทยมาก เนื่องจากในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมีประชากรไม่มากนัก และทรัพยากรป่าไม้ยังคงเหลืออยู่ค่อนข้างมาก แม้ว่าจะมีอัตราการลดลงของพื้นที่ป่าอย่างรวดเร็วก็ตาม และสินค้าบริโภคและเครื่องอำนวยความสะดวกใหม่ๆ ก็ยังไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตมากนัก ในขณะที่ในภาคอีสานของประเทศไทยในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าความต่อเนื่องของการพัฒนาการของเรือนพื้นถิ่นกำลังจะสิ้นสุดลง เนื่องจากการรับวิถีชีวิตแบบเมืองและค่านิยมการปลูกเรือนพักอาศัยแบบคนเมืองมีมากขึ้น

เชิงอรรถท้ายบทที่ 10

¹ ดู ดวงเดือนและโอทอง, 2540: 163-249 และ ดวงเดือนและคณะ 2003 ,เล่ม 2: 424.

² พงศาวดารล้านช้าง, 2506: 139 และดู จารุวรรณ ธรรมวัตร, มปป.: 3-4.

บรรณานุกรม

- คำ จำปาแก้วมณี, จันท์ อินทุพิลาส และบุญเฮ้ง บัวศรีแสงประเสริฐ. (2537). **พระธาตุเจดีย์ – วัดสำคัญและพระครูยอดแก้ว โพนเสม็ก**. สมหมาย เปรมจิตต์(แปล). สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- คำดา อุดมสุข. (มปป.). **ประวัติความเป็นมาของเผ่าไทพวน**. หอถาวรค้นคว้าวัดตะนะ ท่า สังคม. หอว่ากานแขวง เชียงขวาง. (เอกสารอัดสำเนา)
- คำพูน บุญทวี. (2544). **ลูกอีสาน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไพบีัยเขียน
- จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 5. (2530). จัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในมหาราชเฉลิมพระเกียรติวันพระราชสมภพครบ 200 ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (มปป. ก). **แอลอดพงศาวดารลาว**. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (มปป.). **คติชาวบ้านอีสาน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2531). **ภูมิปัญญาแห่งอีสาน รวมบทความอีสานคดีศึกษา**. ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. (2520). **ของดีอีสาน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- เจ้าคำหมั่น วงกตรัตนะ. (มปป.). "พงศาวดารเมืองพวน(ก่งคินเมืองพวน)." ใน จารุวรรณ ธรรมวัตร (ปรีวรรต), **แอลอดพงศาวดารลาว**. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา. (2537). **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพฯ : บริษัทกิตติดาพรินต์ติ้ง จำกัด.
- ชลิต วิพัตนะพร. (2529). **การอพยพย้ายถิ่นในดินแดนอีสาน ระหว่างปี พ.ศ. 2321-2453**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ไชยยุทธ กลิ่นสุคนธ์ และคณะ. (2540). **โครงการศึกษาจัดทำแผนแม่บทเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว**. สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย.

- ดวงเดือน บุญยาว และ โอทอง คำอินชู. (2540). แนวคิดและฮัตคองท้าวผู้ท้าวเจือง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2546). การเมืองสองฝั่งโขง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- ดำรง ทายานิน. (2548). เกิดเป็นกำมู ชีวิตและหมู่บ้าน. (ปรานี วงศ์เทศ, แปล). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ กรมพระยา. (2463). เรื่องเที่ยวที่ต่าง ๆ ภาคที่ 4 ว่าด้วยเที่ยวมณฑลอุดร และมณฑลอีสาน. พิมพ์ในงานปลงศพมารดาอำมาตย์เอกพระยาเวชสิทธิ์พิลาศ. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรณากร.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ กรมพระยา. (2543). นิทานโบราณคดี. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ กรมพระยา. (2545). เทศาภิบาล. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- เดช ภูสองชั้น. (2546). ประวัติศาสตร์สามัญชน คนทุ่งกุลาร. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. (2530). ประวัติศาสตร์อีสาน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ถวิล ทองสว่างรัตน์. (2527). ประวัติผู้ไทยและชาวผู้ไทยเมืองเรณูนคร. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศรีอนันต์.
- ทรงยศ วีระวิมาศ. (2546). “ธรรมเนียมเสาเดียวของผู้ไทย: คติสัญลักษณ์และความหมาย.” ใน สถาปัตยกรรม..ชุมชน ท้องถิ่น. ขอนแก่น: โรงพิมพ์พระธรรมขันธ์.
- ทองคำ อ่อนมะณีสอน. (1992). วัดเจ้านานุกรมพาสาลาว. เวียงจันทน์: โรงพิมพ์เวียงจันทน์.
- ทวี ดาวโร และ จันทรงค์ กิตติสกล. (2541). ไทยย้อนกักรวิชัย. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ทวี พรหมมา. (2541). เรือนไทดำบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เทอร์วิล, บี. เจ. (2533). “ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์และกำเนิดของชนชาติไทย: ตัวอย่างและวิธีการ.” ใน คนไท (เดิม) ไม่ได้อยู่ที่นี้. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ. หน้า 40 – 78.
- ธรรมดาสอนโลก. (2514). ใน วรรณคดีไทยอีสาน เรื่อง อินทนิญาณสอนลูก และ ธรรมดาสอนโลก. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ พระอาจารย์โสม วุฑฒิมโม. ธนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์
- ธวัช ปุณโณทก. (2526). พื้นเวียง : การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมอีสาน. สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธวัช ปุณโณทก. (มปป.). ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย – ลาว: ศึกษาทางด้านอักษรวิทยาและประวัติศาสตร์อีสาน. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ธวัช ปุณโณทก. (2532). “อีสาน: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต.” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน: กรณีอีสาน. เอกสารสัมมนาทางวิชาการ, กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. หน้า 225-234.
- ธีรชัย บุญมาธรรม. (2529). “คนอีสานมาจากไหน: ศึกษาเฉพาะกลุ่มวัฒนธรรมลาว.” ใน เอกสารประกอบการสัมมนา อีสานศึกษา: ประวัติศาสตร์การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม. 11-12 ธันวาคม 2529, วิทยาลัยครูมหาสารคาม. หน้า 33 – 54.
- ชิตี เสงฆ์ศรี และ คณะ. (2535). รายงานวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบบ้านพักอาศัยในชนบทอีสานแถบลุ่มน้ำชี. ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นพดล ตั้งสกุล และ จันทนี วงศ์คำ. (2548). คติความเชื่อและระบบสังคมกับการปลูกสร้างเรือนพื้นบ้านและชุมชนผู้ไทย. ขอนแก่น: หจก. โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา
- นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว. (2543). ไทยบ้านคูดาว. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.
- บงอร ปิยะพันธุ์. (2541). ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- บันดาชนเผ่าในสปปลาว. (2002). คณะกัมมกานสวนกานแนวลาวลั้งชาด.
- บัวเรศ ประไซโย. (มปป.). การจัดการแบบดั้งเดิมของราษฎรต่อต้านไม้ที่เหลือนอยู่ในพื้นที่นา ท้องที่อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น. รายงานการวิจัยด้านวนศาสตร์ชุมชน, สำนักงานป่าไม้เขตขอนแก่น.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2503). ราชอาณาจักรลาว. พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า.
- บุณฑวี สีสุพันทอง และ Taillard, Christian. (2000). ป้อมอัดลาดส้ของสาทาละนะลัดประชาทิปะไตปะชาชนลาว. สุนสะถิติแห่งชาด คณะกัมมกานแผนกานแห่งลัด สปป.ลาว, CNRS, GDR Lidergeo-La Documentation francaise.
- ประวัติศาสตร์ ฉบับกระทรวงศึกษาธิการลาว. (2545). สมชาย นิลอาธิ (ถอดความ). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- ประสิทธิ์ คุณรัตน์. (2530). ภูมิศาสตร์กายภาพภาคอีสาน. ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พงศาวดารล้านช้าง. (2506). ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา. หน้า 134-184
- พรเพ็ญ อันตระกูล. (2544). คลองธรรมประชาธิปไตย. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระมหาวิรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมโร). (2515). พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- พระยาประจันตประเทศธานี, พระยา. (โง่นคำ). (2523). ตำนานพงศาวดารเมืองสกลนคร. สกลนคร: สกลนครการพิมพ์.
- พระโพธิวงศาจารย์ (ดิสโส อ้วน). (2515). "ประวัติชนชาติไทย." ใน ลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ (เล่มจบ). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์. หน้า 357-474.
- ไพฑูริย์ มีกุล. (2517). การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสาน พ.ศ. 2436 – 2453. หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.
- ไพโรจน์ เพชรสังหาร. (2530). "คติความเชื่อและพิธีกรรมการปลูกเรือน ศึกษากรณีกลุ่มชาวผู้ไทย อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์." ใน สถาปัตยกรรมอีสาน. กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส. หน้า 9-23.
- ไพโรจน์ เพชรสังหาร. (2531). คติการปลูกเรือนผู้ไทย อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์. ปรินญาติลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- พงษ์จันทร์ อรุณกมล. (2541). วิธีการดำเนินชีวิตของชาวไทยโย้ยบ้านอากาศ ตำบลอากาศ อำเภออากาศ อำนาจ จังหวัดสกลนคร. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- มนฤทัย ไชยวิเศษ. (2545). ประวัติศาสตร์สังคม ว่าด้วยส้วมและเครื่องสุขภัณฑ์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- ฤทธิ์ ศิริมาตย์ และ สมหมาย เปรมจิตร์. (2524). "ท่านราชครูขี้หอม เจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็ก แห่งราชอาณาจักรสองฝั่งโขง." ใน สุจิตต์ วงศ์เทศ (บก.). หลวงพ่อขี้หอม (เจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็ก) พระสงฆ์ผู้นำชุมชนและการเมืองสองฝั่งโขง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 1 – 58.
- วิจิต คลังบุญครอง และไพโรจน์ เพชรสังหาร. (2530). "เอือนอีสาน." ใน สถาปัตยกรรมอีสาน. กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส. หน้า 129-136.
- วีระพงศ์ มีสถาน. (2543). พจนานุกรม ลาว-ไทย. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วิโรฒ ศรีสุโร. (2536). "เรือนไทยในภาคอีสาน." ใน เรือนไทย. กรุงเทพฯ: ฉลองรัตน์. หน้า 119-156.

- วิวัฒน์ เตมีพันธุ์. (2530). "อาคารพักอาศัยล้านนา: คติความเชื่อและประเพณีบางประการที่เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานการปลูกสร้างและการวางผัง." *วัฒนธรรมพื้นบ้าน คติความเชื่อ*. โครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศาสตราจารย์ เสาวคนธ์ และคณะ. (2535). *การพึ่งพิงป่าและผลิตภัณฑ์จากป่าเพื่อให้มีอาหารพอบริโภคในครัวเรือนกรณีศึกษาในหุบเขาภูเวียง*. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2533). *แอ่งอารยธรรมอีสาน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2534). *สยามประเทศ: ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2543). *เรือนไทย บ้านไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2543 ก). "ลุ่มน้ำสงคราม ดุลยภาพของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมชุมชน." ใน *ทัศนะนกรัต ภูมิศาสตร์ ภูมิลักษณะ ตั้งบ้านแปงเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์. (มปป.). *โครงการสารคดีลาวตอนล่าง สะหวันนะเขต สาละวัน เขกอง จำปาสักและอัตตะปือ*. กรุงเทพฯ: บริษัทตรีเม แชชเชอร์ กราฟฟิค จำกัด.
- สมชาย นิลอาธิ. (2532). *การสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงของเรือนอีสาน: กรณีศึกษานานหนองขาม จังหวัดกาฬสินธุ์*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมชาย นิลอาธิ. (2543). *วิถีความคิด วิถีชีวิตชาวอีสาน*. อุบลราชธานี: หจก. ศิริธรรม ออฟเซ็ท.
- สมพาวัน ไชยะวง. (2003). *เผ่าเตี๋ย วิถีชีวิต กับสถาบันดัตตะเยก้า*. เวียงจันทน์: สถาบันค้นคว้าและวัดตะนะทำ.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ. (2540). *วิถีครอบครัวและชุมชนชาติพันธุ์ไทยโย้ย บ้านโพนแพง ตำบลหนองสนม อำเภอดอนตาล จังหวัดสกลนคร*. รายงานการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สวิง บุญเจิม. (2539). *ตำรามรดกอีสาน*. พิมพ์ครั้งที่ 4. อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน.
- สีลา วีระวงส์. (1990). "คำพูดขวัญต่างๆ." ใน *อุทิน บุนยวง และคณะ (บก.). มหาสีลา วีระวงส์ ชีวิตและผลงาน*. เวียงจันทน์: โรงพิมพ์แห่งลัด ส.ป.ป. ลาว.
- สีลา วีระวงส์. (2540). *ประวัติศาสตร์ลาว*. สมหมาย เปรมจิตต์ (แปล). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- สีลา วีระวงส์. (2003). *มหากาพย์ท้าวฮุ่งท้าวเจือง (เล่ม 1-2)*. อธิบายถอดความโดย ดวงเดือน บุนยวง และคณะ. เวียงจันทน์: บอริสตัดออกเคดจัดพิมพ์จำกัด.
- สีเสเหลียว สะหวงสีกสา และคณะ. (1989). *พุมสาตลาว*. กะซวงสีกสาและกิลลา สถาบันค้นคว้าวิทยาศาสตร์สังคม.
- สุจิตต์ วงศ์เทศ. (2543). *ภาคในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- สุจิตต์ วงศ์เทศ. (2543 ก). *เบิ่งสังคมและวัฒนธรรมอีสาน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2543.
- สุรศักดิ์ ศรีสำอาง. (2545). *ลำดับกษัตริย์ลาว*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- สุรัตน์ วรารัตน์. (2529). "คนอีสานมาจากไหน: ศึกษากรณีชนกลุ่มชาติพันธุ์ทางภาษา." *เอกสารสัมมนาทางวิชาการ อีสานศึกษา: ประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม*. วิทยาลัยครูมหาสารคาม. (11 – 12 ธันวาคม 2529): หน้า405–414.
- สุรัตน์ วรารัตน์. (2531). "การศึกษาชนกลุ่มชาติพันธุ์โดยการวิเคราะห์ทางด้านวัฒนธรรม." *เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง สกลนครศึกษา*. เนื่องในโอกาสฉลอง 150 ปี จังหวัดสกลนคร, สหวิทยาลัยอีสานเหนือ. หน้า118–189.
- สุรัตน์ วรารัตน์. (2532). "อีสานอีสานแถบสกลนคร." ใน *ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นสกลนคร*. ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร. หน้า130–146.

- วิทย์ จิระมณี. (2521). **เรือนพื้นบ้านในเขตอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม**. สารนิพนธ์ หลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิทย์ จิระมณี. (2543). "สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน (สายวัฒนธรรมไทย-ลาว)." เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิทย์ จิระมณี. (2545). **ศิลปสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานในวัฒนธรรมไทย-ลาว**. ชลบุรี: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- วิทย์ ธีรศาสตร์. (2543). **ประวัติศาสตร์ลาว 1779–1975**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วิทย์ ธีรศาสตร์. และ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2541). **ประวัติศาสตร์อีสานหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังน่านวิทยา.
- วิทย์ ธีรศาสตร์และณรงค์ อุปัญญา. (2541). "ครอบครัวกับการเปลี่ยนแปลง: กรณีชาติพันธุ์ไทย." ใน **วัฒนธรรมกับการพัฒนาทางเลือกของสังคมไทย**. เล่มที่ 2 ชนเผ่าอีสาน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา. หน้า 91-128.
- สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ. (2538). **ธรณีสันฐานประเทศไทยจากห้วงอวกาศ**. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์จำกัด
- ทออาจ ไชยดา. (2535). **คติความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีการปลูกบ้านสร้างเรือนของชาวไทยย้อบ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม**. รายงานการศึกษาวชิชาไทยคดี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม.
- ทาลี อ่อนบัวขาว. (2531). **การปลูกบ้านในชนบทของจังหวัดมหาสารคาม**. รายงานวิชาการศึกษาอิสระ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- อมรวงศ์วิจิตร, หม่อม. (2506). "พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน." ใน **ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 3**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา. หน้า 184–395.
- อรศิริ ปาณินท์. (2547). **ภูมิปัญญาในเรือนพื้นถิ่นไทยพวนในประเทศไทย**. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร
- อินทะสอน ท่ามะวง. (2004). **โครงการวิเคราะห์ทางด้านสถาปัตยกรรมศาสตร์ การศึกษากานเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมศาสตร์ของชนเผ่าได้อ้อยระหว่างเขตอุได้ -บุนเหนือ แขวงผังสาลี และเขตมกสูก-ท่าฟ้า แขวงบ่อแก้ว**. วิทยานิพนธ์ ณะแห่งสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยแห่งชาติ.
- อุดม บัวศรี. (2526). "ประเพณีลงช่วง." **วารสารเมืองโบราณ**. 9, 2, (2526): หน้า 104-109.
- เอเจียน แอมอนิแ. (2539). **บันทึกการเดินทางไปลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438**. แปลโดย ทองสมุทร โดเร และ สมหมายเปรมจิตต์. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- Chazee, Laurent, (1999), **The Peoples of Laos : Rural and Ethnic Diversities**. Bangkok: White Lotus Press.
- Fukui, Hayao. (2544). "Drought and Way of Life." ใน **เอกสารการสัมมนาวิชาการเรื่อง ภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทย**. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- Gay, Patrick. (1997). **หุมขัณฑ์อันล้ำค่าของลาว, Treasure Form Laos**. Singapore: Silk Worm Press Pte Ltd.
- Kirsch, Anthony Thomas. (1967). **Phu Thai Religious Syncretism : A Case Study of Thai Religion and Society**. D. Phil Thesis : Harvard University, Cambridge, Massachusetts.

- Patma Vityakon, Suriya Smutkut & Buared Prachaiyo. (1988). "Trees in Paddy Fields : Their Contributions to Soil Fertility, and Sustainability of the Paddy Rice System" in ***Sustainable Rural Development in Asia***, Ed. by Terd Charoenwatana et al. The Fourth SUAN Regional on Agroecosystem Research held at Khon Kaen University, Khon Kaen, July 4 – 7, 1988. Farming Systems Research Project and Southeast Asian Universities Agroecosystem Network.
- Turan, Mete. (1990). "Vernacular Design and Environmental Wisdom." in Mete Turan (ed.) ***Vernacular Architecture; Paradigm of Environmental Response***. Worcester: Billing & Sons Ltd.: 3-19

บรรณานุกรมสัมภาษณ์

ไทลาว

บ้านเมืองบัว ต. เมืองบัว อ. เกษตรวิสัย จ. ร้อยเอ็ด

นายพันธ์ ก้านจัก อายุ 57 ปี บ้านเลขที่ 41 หมู่ 1 บ้านเมืองบัว ต. เมืองบัว อ. เกษตรวิสัย จ. ร้อยเอ็ด (วันที่ 6 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ

บ้านกุดลิง ต. ร่องคำ อ. ร่องคำ จ.กาฬสินธุ์

นางบาง เยาวพันธ์ อายุ 50 ปี บ้านเลขที่ 54 หมู่ 8 บ้านกุดลิง ต. ร่องคำ อ. ร่องคำ จ.กาฬสินธุ์ (วันที่ 7 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ และนางสุดจิต สนั่นไหว

นายไข คุ่มศรีไว (จ๊า) อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 76 หมู่ 10 บ้านกุดลิง ต. ร่องคำ อ. ร่องคำ จ.กาฬสินธุ์ (วันที่ 7 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ

นายสิทธิ์ หอมร อายุ 62 ปี บ้านเลขที่ 22 หมู่ 1 บ้านกุดลิง ต. ร่องคำ อ. ร่องคำ จ.กาฬสินธุ์ (วันที่ 7 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ

นายชาย น้อยอำมาตย์ อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ 19 หมู่ 10 บ้านกุดลิง ต. ร่องคำ อ. ร่องคำ จ.กาฬสินธุ์ (วันที่ 7 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ, นายนพดล ตั้งสกุล และนางสุดจิต สนั่นไหว

นางวันทา นามสิงห์ อายุ 69 ปี บ้านเลขที่ 24 หมู่ 7 บ้านกุดลิง ต. ร่องคำ อ. ร่องคำ จ.กาฬสินธุ์ (วันที่ 7 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ

นางสัมฤทธิ์ มหิเดช อายุ 51 ปี บ้านเลขที่ 8 หมู่ที่ 12 บ้านกุดลิง ต. ร่องคำ อ. ร่องคำ จ.กาฬสินธุ์ (วันที่ 7 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายนพดล ตั้งสกุล

นายบุญมี คุ่มศรีไว อายุ 66 ปี บ้านเลขที่ 144 หมู่ที่ 1 บ้านกุดลิง ต. ร่องคำ อ. ร่องคำ จ.กาฬสินธุ์ (วันที่ 7 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศและนางสุดจิต สนั่นไหว

นายไข คุ่มศรีไว อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 76 หมู่ที่ 10 บ้านกุดลิง ต. ร่องคำ อ. ร่องคำ จ.กาฬสินธุ์ (วันที่ 7 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศและนางสุดจิต สนั่นไหว

บ้านเขว้า ต.กุดเค้า อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น

นายเงิน พงษ์ชา อายุ 73 ปี บ้านเลขที่ 125 หมู่ที่ 15 บ้านเขว้า ต.กุดเค้า อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น (วันที่ 16 มิถุนายน 2541) สัมภาษณ์โดย นายนพดล ตั้งสกุล

ไทเลย

อำเภอกอนสาร

นางวงศ์เดือน กายโรจน์ บ้านเลขที่ 71 หมู่ 7 บ้านนาเกาะ ต.ทุ่งนาเลา อ.คอนสาร จ.ชัยภูมิ (วันที่ 20 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ และนางสาวจันทนีย์ วงศ์คำ

นายเฉลิม เรืองเจริญ อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 72 หมู่ 7 บ้านนาเกาะ ต.ทุ่งนาเลา อ.คอนสาร จ.ชัยภูมิ (วันที่ 20 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ,นางสาวจันทนีย์ วงศ์คำ และนายนพดล ตั้งสกุล

นางอ ปัสมีใจ อายุ 85 ปี บ้านเลขที่ 94 หมู่ 7 บ้านนาเกาะ ต.ทุ่งนาเลา อ.คอนสาร จ.ชัยภูมิ (วันที่ 20 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ

พระอธิการไพรัตน์ อภินนโท วัดเจดีย์ อ.คอนสาร จ.ชัยภูมิ (วันที่ 20 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ

บ้านนาอ้อ ต.นาอ้อ อ. เมือง จ. เลย

นางคำบ่อ อัครน้อย อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 59 หมู่ 2 บ้านนาอ้อ ต.นาอ้อ อ. เมือง จ. เลย (วันที่ 21 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ

นายอุ้น จำปาแก่น อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 9 หมู่ 3 บ้านนาอ้อ ต.นาอ้อ อ. เมือง จ. เลย (วันที่ 20 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ, นางสาวจันทนีย์ วงศ์คำ และนายนพดล ตั้งสกุล

ไทพวน

บ้านค้อ ต.บ้านค้อ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี

นางจันทร์ สิงหเดชะ อายุ 75 ปี บ้านเลขที่ 102 หมู่ 1 บ้านค้อ ต.บ้านค้อ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี (วันที่ 5 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ

บ้านกลางใหญ่ ต.กลางใหญ่ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี

นายหนูพันธุ์ ชาติพจน์ อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 127 หมู่ 1 บ้านกลางใหญ่ ต.กลางใหญ่ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี (วันที่ 5 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ, นางสุดจิต สนั่นไหว และนางสาววัณนี ดันมิตร

นายสม ไทรทอง อายุ 76 ปี บ้านเลขที่ 127 หมู่ 1 บ้านกลางใหญ่ ต.กลางใหญ่ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี (วันที่ 5 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ, นางสุดจิต สนั่นไหว และนางวัณนี ดันมิตร

นางชม จาหอม อายุ 76 ปี บ้านเลขที่ 18 หมู่ 1 บ้านกลางใหญ่ ต.กลางใหญ่ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี (วันที่ 5 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นางสาวจันทนีย์ วงศ์คำ และนายนพดล ตั้งสกุล

บ้านกลาง ต.ปากแตม อ.เชียงคาน จ.เลย

นายชุม ศรีทอง อายุ 80 ปี บ้านเลขที่ 64 หมู่ 3 บ้านกลาง ต.ปากแตม อ.เชียงคาน จ.เลย (วันที่ 21 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ

นางหลบ ศรีทอง อายุ 70 ปี บ้านเลขที่ 64 หมู่ 3 บ้านกลาง ต.ปากแตม อ.เชียงคาน จ.เลย (วันที่ 21 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ

นางเหลื่อม โสมวัน อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 108/1 หมู่ 3 บ้านกลาง ต.ปากตม อ.เชียงคาน จ.เลย (วันที่ 22 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ

นางยวน ละตา อายุ 45 ปี บ้านเลขที่ 111 หมู่ที่ 12 บ้านนาบอน ต. นาซ่าว อ. เชียงคาน จ. เลย (วันที่ 22 พฤษภาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ, นางสาวจันทนีย์ วงศ์คำ และนายพนดล ตั้งสกุล

ไทย์

บ้านโพนแพง ต.หนองสนม อ.วานรนิวาส จ.สกลนคร

นางกระเถก แก้วมณี อายุ 50 ปี บ้านเลขที่ 14 หมู่ 8 บ้านโพนแพง ต.หนองสนม อ.วานรนิวาส จ.สกลนคร (วันที่ 1 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นายพนดล ตั้งสกุล และนางสาวจันทนีย์ วงศ์คำ

นายสิมมา เชื้ออนอคา อายุ 75 ปี บ้านเลขที่ 5 หมู่ 6 บ้านโพนแพง ต.หนองสนม อ.วานรนิวาส จ.สกลนคร (วันที่ 1 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นางสุดจิต สนั่นไหว

นายชัยณรงค์ เชื้ออนอคา (ลูกชาย) อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 5 หมู่ 6 บ้านโพนแพง ต.หนองสนม อ.วานรนิวาส จ.สกลนคร (วันที่ 1 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นางสุดจิต สนั่นไหว

นางवास บัวพันธ์ อายุ 45 ปี บ้านเลขที่ 45 หมู่ 6 บ้านโพนแพง ต.หนองสนม อ.วานรนิวาส จ.สกลนคร (วันที่ 1 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ

บ้านอากาศอำนวย ต.อากาศอำนวย อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร

นายสุพรม แ่งมสุราร อายุ 85 ปี บ้านเลขที่ 5 หมู่ 3 บ้านอากาศ ต.อากาศอำนวย อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร (วันที่ 3 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ และนางสุดจิต สนั่นไหว

นายทอง วงศ์ดี บ้านเลขที่ 9 หมู่ 1 บ้านอากาศ ต.อากาศอำนวย อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร (วันที่ 3 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นายพนดล ตั้งสกุล และนางสาวจันทนีย์ วงศ์คำ

ไทย์

บ้านจัว ต.กุดไฮ อ.กุดบาก จ.สกลนคร

นายบัวเรือน นามสูง อายุ 67 ปี บ้านเลขที่ 16/1 หมู่ 2 บ้านจัว ต.กุดไฮ อ.กุดบาก จ.สกลนคร (วันที่ 31 มีนาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ และนางสุดจิต สนั่นไหว

นางต้น รีกาแง อายุ 67 ปี บ้านเลขที่ 16/1 หมู่ 2 บ้านจัว ต.กุดไฮ อ.กุดบาก จ.สกลนคร (วันที่ 31 มีนาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ และนางสุดจิต สนั่นไหว

นางบุญเรือง ตูฬิลา อายุ 36 ปี บ้านเลขที่ 1 หมู่ 2 บ้านจัว ต.กุดไฮ อ.กุดบาก จ.สกลนคร (วันที่ 31 มีนาคม 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ และนางสุดจิต สนั่นไหว

บ้านโพน ต.โนนตาล อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม

นางบัวศรี สาหัส อายุ 70 ปี บ้านเลขที่ 81 หมู่ 8 บ้านโพน ต.โนนตาล อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม (วันที่ 2 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นางสุดจิต สนั่นไหว

นางสุขี กำนัน (น้องสาว) อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ 81 หมู่ 8 บ้านโพน ต.โนนตาล อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม (วันที่ 2 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นางสุดจิต สนั่นไหว

นางกนิรี กำนัน (มารดา) บ้านเลขที่ 81 หมู่ 8 บ้านโพน ต.โนนตาล อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม (วันที่ 2 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นางสุดจิต สนั่นไหว

นายสีลา ไตรริน อายุ 77 ปี บ้านเลขที่ 10 หมู่ 8 บ้านโพน ต.โนนตาล อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม (วันที่ 2 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นางสุดจิต สนั่นไหว

นางสอน ไตรริน อายุ 82 ปี บ้านเลขที่ 10 หมู่ 8 บ้านโพน ต.โนนตาล อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม (วันที่ 2 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นางสาวจิต สนั่นไหว

นายมณีภา กิตติศรีวรพันธ์ อายุ 75 ปี (หม่อมทำพิธีชุมชน) (วันที่ 2 เมษายน 2546) บ้านโพน ต.โนนตาล อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม (วันที่ 2 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นางสาวจิต สนั่นไหว

นายคำฝน กิตติศรีวรพันธ์ บ้านโพน ต.โนนตาล อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม (วันที่ 2 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นางสาวจิต สนั่นไหว

แสก

บ้านดอนสมอ ต.ท่าบ่อ อ.ศรีสงคราม จ.นครพนม

นางยาน ดันศรี อายุ 73 ปี บ้านเลขที่ 34 บ้านดอนสมอ ต.ท่าบ่อ อ.ศรีสงคราม จ.นครพนม (วันที่ 1 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นางสาวจิต สนั่นไหว

นางแดง ดันศรี (ลูกสะใภ้) บ้านเลขที่ 34 บ้านดอนสมอ ต.ท่าบ่อ อ.ศรีสงคราม จ.นครพนม (วันที่ 1 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นางสาวจิต สนั่นไหว

นายอำคา ดันศรี อายุ 88 ปี บ้านเลขที่ 9 หมู่ 1 บ้านดอนสมอ ต.ท่าบ่อ อ.ศรีสงคราม จ.นครพนม (วันที่ 1 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นายนพดล ตั้งสกุล และนางสาวจันทนีย์ วงศ์คำ

บ้านอาจสามารถ ต.อาจสามารถ อ.อาจสามารถ จ.นครพนม

นางจรูญ ชัยปัญญา อายุ 84 ปี บ้านเลขที่ 48 หมู่ 6 บ้านอาจสามารถ ต.อาจสามารถ อ.อาจสามารถ จ.นครพนม (วันที่ 2 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นางสาวจิต สนั่นไหว

นายประสาธ คุหา อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ 85 หมู่ 6 บ้านอาจสามารถ ต.อาจสามารถ อ.อาจสามารถ จ.นครพนม (วันที่ 2 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ และนางสาวจิต สนั่นไหว

นางเหียน ทุมอัม อายุ 82 ปี บ้านเลขที่ 56 หมู่ 6 บ้านอาจสามารถ ต.อาจสามารถ อ.อาจสามารถ จ.นครพนม (วันที่ 2 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นางสาวจิต สนั่นไหว

นางกัน คำเมือง (คำเมือง) อายุ 75 ปี บ้านเลขที่ 43 หมู่ 5 บ้านอาจสามารถ ต.อาจสามารถ อ.อาจสามารถ จ.นครพนม (วันที่ 2 เมษายน 2546) สัมภาษณ์โดย นายนพดล ตั้งสกุล และนางสาวจันทนีย์ วงศ์คำ

ผู้ไท

บ้านโนนยาง ต.โนนยาง อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร

นายเหรียญ ปัทม อายุ 79 ปี บ้านเลขที่ 85 หมู่ 2 บ้านโนนยาง ต.โนนยาง อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร (วันที่ 24 กรกฎาคม 2545) สัมภาษณ์โดย นายนพดล ตั้งสกุล และนายชำนาญ แสนศิริโฮม

นายหอม ปัทม อายุ 88 ปี บ้านเลขที่ 27 หมู่ 1 บ้านโนนยาง ต.โนนยาง อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร (วันที่ 24 กรกฎาคม 2545) สัมภาษณ์โดย นายนพดล ตั้งสกุล และนายชำนาญ แสนศิริโฮม

นายบุญถาวร ปัทม อายุ 61 ปี บ้านเลขที่ 89 หมู่ 1 บ้านโนนยาง ต.โนนยาง อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร (วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2545) สัมภาษณ์โดย นายนพดล ตั้งสกุล

บ้านหนองหนาว ต.หนองบัว อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร

นายขัน ไชยเพชร อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 18 หมู่ 2 บ้านหนองหนาว ต.หนองบัว อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร (วันที่ 25 สิงหาคม 2545) สัมภาษณ์โดย นายนพดล ตั้งสกุล และนางสาวจันทนีย์ วงศ์คำ

บ้านกลาง ต.กุดไฮ อ.กุดบาก จ.สกลนคร

นายพร ไพคำนาม อายุ 80 ปี บ้านเลขที่ 75 หมู่ 8 บ้านกลาง ต.กุดไฮ อ.กุดบาก จ.สกลนคร (วันที่ 16 สิงหาคม 2545) สัมภาษณ์โดย นายนพดล ตั้งสกุลและนางสาวจันทนีย์ วงศ์คำ

บ้านค้อน้อย ต.กุดไฮ อ.กุดบาก จ.สกลนคร

นายเขียน ทิพย์คำมี อายุ 86 ปี บ้านเลขที่ 91 หมู่ 5 บ้านค้อน้อย ต.กุดไฮ อ.กุดบาก จ.สกลนคร (วันที่ 16 สิงหาคม 2545) สัมภาษณ์โดย นายนพดล ตั้งสกุลและนางสาวจันทนีย์ วงศ์คำ

บ้านค้อใหญ่ ต.กุดไฮ อ.กุดบาก จ.สกลนคร

นางของ บุญเรืองจักร อายุ 70 ปี บ้านเลขที่ 104 หมู่ 4 บ้านค้อใหญ่ ต.กุดไฮ อ.กุดบาก จ.สกลนคร (วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2545) สัมภาษณ์โดย นายนพดล ตั้งสกุล

ลาวหลวงพระบาง

บ้านสิง เมืองชาย แขวงหลวงพระบาง

ท้าวสมจัน (ไม่มีนามสกุล) อายุ 42 ปี เรือนเลขที่ 03 หน่วย 05 บ้านสิง เมืองชาย แขวงหลวงพระบาง (วันที่ 7 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก นพดล ตั้งสกุล และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

ทิดเหนียว บุญสุข อายุ 67 ปี เรือนเลขที่ 37 หน่วย 03 บ้านสิง เมืองชาย แขวงหลวงพระบาง (วันที่ 7 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก นพดล ตั้งสกุล และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

ทิดผั้น จันทะนิต อายุ 67 ปี เรือนเลขที่ 27 หน่วย 02 บ้านสิง เมืองชาย แขวงหลวงพระบาง (วันที่ 7 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก นพดล ตั้งสกุล และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

จางสัมตัน จันดาลา อายุ 73 ปี เรือนเลขที่ 23 หน่วย 02 บ้านสิง เมืองชาย แขวงหลวงพระบาง (วันที่ 7 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก นพดล ตั้งสกุล และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

จางหมั่น (ไม่มีนามสกุล) อายุ 67 ปี เรือนเลขที่ 33 หน่วย 02 บ้านสิง เมืองชาย แขวงหลวงพระบาง (วันที่ 7 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

จางผา (ไม่มีนามสกุล) อายุ 68 ปี เรือนเลขที่ 20 หน่วย 02 บ้านสิง เมืองชาย แขวงหลวงพระบาง (วันที่ 8 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

เชียงมา (ไม่มีนามสกุล) อายุ 83 ปี หน่วย 03 บ้านสิง เมืองชาย แขวงหลวงพระบาง (วันที่ 8 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

ทิดสุก (ไม่มีนามสกุล) อายุ 74 ปี เรือนเลขที่ 29 หน่วย 02 บ้านสิง เมืองชาย แขวงหลวงพระบาง (วันที่ 8 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

ทิดวัน (ไม่มีนามสกุล) อายุ 75 ปี เรือนเลขที่ 22 หน่วย 02 บ้านสิง เมืองชาย แขวงหลวงพระบาง (วันที่ 8 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

บ้านเมืองชาย เมืองชาย แขวงหลวงพระบาง

ทิดพัน พอนสะหวัด อายุ 79 ปี เรือนเลขที่ 92 หน่วย 6 บ้านเมืองชาย เมืองชาย แขวงหลวงพระบาง (วันที่ 9 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

ท้าวคำผาย พงสะหวัน (นายบ้าน) อายุ 48 ปี หน่วย 5 บ้านเมืองชาย เมืองชาย แขวงหลวงพระบาง (วันที่ 9 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

นางคำหล้า แก้วพิลวง อายุ 28 ปี เรือนเลขที่ 95 หน่วย 7 บ้านเมืองชาย เมืองชาย แขวงหลวงพระบาง (วันที่ 9 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

นางอ่อนสี (ไม่มีนามสกุล) อายุ 76 ปี เรือนเลขที่ 114 หน่วย 8 บ้านเมืองชาย เมืองชาย แขวงหลวงพระบาง (วันที่ 9 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

ท้าวทองวัน ปันยาสิค อายุ 32 ปี เรือนเลขที่ 83 หน่วย 6 บ้านเมืองชาย เมืองชาย แขวงหลวงพระบาง (วันที่ 9 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

ไทพวนในเชียงขวาง

บ้านเชียงงา เมืองพูต แขวงเชียงขวาง

ท้าวสมเพ็ด จันทะลังสี อายุ 52 ปี เรือนเลขที่ 54 หน่วย 2 บ้านเชียงงา เมืองพูต แขวงเชียงขวาง (วันที่ 11 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก ทรงยศ วีระทวีมาศ สิดทิไชย อินสีเชียงใหม่ นพดล ตั้งสกุล และจันทนีย์ วงศ์คำ

เชียงวันดี (ไม่มีนามสกุล) อายุ 47 ปี เรือนเลขที่ 63 หน่วย 2 บ้านเชียงงา เมืองพูต แขวงเชียงขวาง (วันที่ 11 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

ทิดพิมพ์า มุนทะวง บ้านเชียงงา เมืองพูต แขวงเชียงขวาง (วันที่ 11 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย นพดล ตั้งสกุล และจันทนีย์ วงศ์คำ

บ้านป่งหมั่น (บ้านหมั่น) เมืองพูต แขวงเชียงขวาง

ท้าวบุญทัน กุมมาน อายุ 47 ปี เลขที่ 9 หน่วยที่ 01 บ้านป่งหมั่น (บ้านหมั่น) เมืองพูต แขวงเชียงขวาง (วันที่ 12 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

นางสมมี อุดมสุข อายุ 40 ปี เลขที่ 9 หน่วยที่ 01 บ้านป่งหมั่น (บ้านหมั่น) เมืองพูต แขวงเชียงขวาง (วันที่ 12 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

ท้าวเขียน (ไม่มีนามสกุล) อายุ 72 ปี เลขที่ 10 หน่วย 01 บ้านป่งหมั่น (บ้านหมั่น) เมืองพูต แขวงเชียงขวาง (วันที่ 12 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

ท้าวคำพอน อินทะวง อายุ 47 ปี เลขที่ 10 หน่วย 01 บ้านป่งหมั่น (บ้านหมั่น) เมืองพูต แขวงเชียงขวาง (วันที่ 12 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

แม่แพง (ไม่มีนามสกุล) อายุ 72 ปี เลขที่ 13 หน่วย 01 บ้านป่งหมั่น (บ้านหมั่น) เมืองพูต แขวงเชียงขวาง (วันที่ 11 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย สิดทิไชย อินสีเชียงใหม่และนพดล ตั้งสกุล

บ้านป่งหมั่น (บ้านป่ง) เมืองพูต แขวงเชียงขวาง

นางสมพา (ไม่มีนามสกุล) อายุ 53 ปี บ้านป่งหมั่น (บ้านป่ง) เมืองพูต แขวงเชียงขวาง (วันที่ 12 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

ท้าวสุดตา ไพอะลุน เรือนเลขที่ 36 หน่วย 2 บ้านป่งหมั่น (บ้านป่ง) เมืองพูต แขวงเชียงขวาง (วันที่ 12 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย ทรงยศ วีระทวีมาศ

ทิดบุญทัน มุนทะวง อายุ 75 ปี เลขที่ 31 หน่วย 02 บ้านป่งหมั่น (บ้านป่ง) เมืองพูต แขวงเชียงขวาง (วันที่ 12 มิถุนายน 2547) สัมภาษณ์โดย สิดทิไชย อินสีเชียงใหม่และนพดล ตั้งสกุล

ผู้ไท เมืองพิน แขวงสะหวันนะเขต

บ้านคำชะอี เมืองพิน แขวงสะหวันนะเขต

ท้าวสวย วงวิเสด อายุ 66 ปี หน่วยที่ 8 บ้านคำชะอี เมืองพิน แขวงสะหวันนะเขต (วันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก และ ทรงยศ วีระทวีมาศ

เชียงเคน ไชคำพิฑู อายุ 84 ปี บ้านเลขที่ 66 หน่วยที่ 8 บ้านคำชะอี เมืองพิน แขวงสะหวันนะเขต (วันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2547) สัมภาษณ์โดย วีระ อาโนลัก และ ทรงยศ วีระทวีมาศ